

ქვემოთ მოხსენიებული

94

III

ივედი

1882

წელიწადი მუარე

№ IV, აპრილი.

თბილისი

მ. როჭინიანცის და კ-⁰ სჯამბა.

1882

აკრილის წიგნის შინაარსი:

- I. განთიადი (რომანი) შაქროსი,
- II. გამჟღავნება და გამოწვევა
(ლექსი) მორიელისა
- III. სიტყვა და საქმე უბედისა.
- IV. დედის ნუგეში პატარა გოგონს
(ლექსი) ო. კვალითელისა.
- V. ხალხური ლექსები
- VI. საქართველოს მოკლე მათი-
ანე. (გაგრძელება) მოსე ჯანაშვილისა.
- VII. კორრესპონდენცია სურამი-
დან. გობრონ-ლიხელისა.
- VIII. პოლიტიკური ცხოვრებიდან ცაჯალასი.

სახელმწიფო იდეალი. — მისი ნაკლულევალება. — გასწორების სა-
უაღლება. — რათ ამოიღო ხმა „მეოთხე წოდებამ“, ანუ მუშა ხა-
ლხმა? — ნიმუში მეოთხე წოდების მოთხოვნილებისა. — ირლანდიის
საქციელი. — მიზეზი ამ ნაირი მოქმედობისა. — რა ნაირ გარემო-
ბაშია „მეოთხე წოდების“ საქმე რუსეთში? — ამ სახელმწიფოს
წესდებულება „შენსუნული“ პირების გამო.

ი მ ე დ ი

სალიტერატურულ და საკოლიტიანო

ჟურნალი

6088

წელიწადი მეორე

№ IV, აპრილი.

თბილისი

მდ. როჯინიანჯის და კომპ სტამბა.

1882

Дозволено цензурою 18 Апрелья, 1882 года, Тифлясь-

ზ ა ნ თ ი ა დ ი.

(რომანი).

თავი I.

მეხა-ყორეელ მღვდელს, მამა ნიკოლოზს, დღე-ღამე აღარ სძინავს სისარულით და მოუთმენლად მოკლოდება ქალაქიდან «ეურს» შესრულებული შვილის დაბრუნებას. ეს ფეკლაიურში ჩუმი და ცხვარივით ჭკვიანი სკლერი მამა სშირად დაიტრახასება და ხალმე ხალხში: ჩემისთანა ბედნიერი შვილი ჭკნგი დუნიაზე არავის ეყოლებაო. ნასწავლი სომ არის და აი ამ მანში «ეურსს» დაასრულებს, ანაფორას ჩაიტყვამს და მუარე დღეს ბლადოჩინობას მიიღებსო; აბა ჩვენ საბლადოჩინობაში იმაზე ნასწავლი რომელი მღვდელი მოიბრკებაო? იტყოდა ხალმე ის

— ღმერთმა აბედნიეროს, მამაო, კაი ემაწვილია, ტყუილი არ არის! აბა, ისე ჰატარა და მღვდელი?! უჰასუხებდნენ ხალმე ამ დროს გლეხები.

სსგა გარძამო მღვდლებს კი შურდათ ნიკოლოზ მღვდლის შვილის «ეურსის» შესრულება და ერთმანეთში სშირად იტყოდნენ ხალმე: სულ-ქონისი ნიკოლოზ მღვდელი თითონაც კარგაა, ანდა შვილი ეკურთხება მღვდლათა და რჩივე შკიტანენ

ამა მაშინ მაგათ წინ გილა დაუდგებათ ამ სახელადონი-
 თუმცა მამა ნიკოლოზი იმათ არას უშავებდათ, მაგრამ
 ბაბუნის გულის-მხილავობა გვაუწევებს: „მღვდელი მღვდლის
 ალ“. გასათხოვარი ქალების ჰატრანი მღვდლები კი მო-
 ვებით ექცეოდნენ მამა ნიკოლოზს, თვითრეული მათგანა
 იქიროდა, ეგებ შვილისთვის ჩემი ქალი ითხოვსო. შორს
 იყო გავარდნილი სმა ნიკოლოზს მღვდლის შვილის მალე
 „გურსოვნიკისა“ და ყველა ქალის ჰატრანი იღბაღს კარის
 დირესთან მადგომილათ სთვლიდა, რადგან „გურსოვნიკსე“
 უდიდესი და უგარესი, მერე მსუქანი ოჯახის შვილისა, ს-
 სიმო, თავადების წირს გარეო, აღარავინ მიახინათ სოფლებ-
 ში. სშირად გაიგონებთ აქ ამ ხირს სახიკარს, რომ „გურ-
 სოვნიკს“ უწინ ოც-და-ათ თუმან ფულს ჩათუვლიდი და მაშინვე
 შირთავდა ქალსაო, ესლა კი გაფუჭდა წუთის სოფელი, ასსაც
 აღარ სვერდებიანო.“ ბევრი გასათხოვარი ქალი ივდა ფულე-
 ბით სოფელში და ელოდებოდა „გურსოვნიკს“. აგრეთვე ესლან
 სოფლებში, სადაც სოგმა „გურსოვნიკა“ „ნასწავლად“ შეცვალეს
 და სშირად გაიგონებთ, თუ არა „ნასწავლს“, ეს-და-ეს ქალი
 არაკის ირთავსო. ბევრიც იმასინვებდა ამ ღოდინში სსოვანებით
 ოდესმე ცოცხალ ახალ-გაზრდის სახეს...

— ჩემი სიმნო ამას-და ამას ირთავსო, დაჭყრიდა სოღმე
 ტუევილ ხმას გაზვიადებით მისი დედა, გულ-გეთილი ნიკოლოზს
 მღვდლის ცოლი, ანანა და ქალების დედებსაც, რეგორც თვით
 ქალებს, ამ სიტყვებსედ წელები და გულები სწყედებოდათ სოღ-
 მე. სოგვერ სიმნოს მაგიერათ, „სიმონ მღვდლათაც“ იხსენიებ-
 და სოღმე ანანა თავის შვილს, ისე მოჭყონდა იმითი თავი და ისე
 იმდნეულბოდა მის გამღვდლებსედ. საწყალი ანანა თავის დღეში
 ვერ მოიფიქრებდა, რომ მისი სიმნო მის დღეში მღვდლობას არ

ინდომებდა და მის აჩენილ ქალს არ შეატყობდა! ან გი როგორ წარმოიდგენდნენ გინდ ანანა, გინდ თვით მამა ნიკოლოზა, რომ მათი სავყვარელი სიმნო იმათ «ზრისოდს» არ ინდომებდა, რომ ის მუღამ წირვა-ლოცვასეუდ არ მოიხსენიებდა იმათ სიკვდილის შემდეგ, და უფრო, რომ იგი სასულიერო წოდების თავს დაანებებდა!! ამასი გაგონება და მათი სიკვდილი ერთი იქნებოდა და შეილისაგან სიკვდილს, თქვენგან არ მივიჩნის, ახა ვინ მოეღის?! არც სხვა მასი ნათესავები მოისმენდნენ ამ ამბავს გულ-ადუშეოოებდნენ, უცრემლოდ, მეტადრე სნიერნი დედა-ბენა, რომელნიც, ვინ გამოსთქვამს, რა ნაირათ იმედურ-ლობდნენ სიმნოსაგან წირვა-ლოცვასეუდ თავიანთ თავის მოხენიას!! რამდენ-ვურ დაუკვირნიათ იმათ ეს სოფლის ბებურ დღა-გატეში და იმათაც ამოცხვრათ უოქვამთ: „ოხ, ნეტავ თქვენ ნეტარებასა“!

თითქმას ყოველ-ღამ, როცა ჩვეულებისამებრ გძმელ ტახტსეუდ თავმა გაიმეტებოდა ხოლმე მამა ნიკოლოზი და ბოლოში მისი მუუღლე ანანა, სასთლის გაქრობის უმაღლე, სამოაგდებდნენ ხოლმე ლაპარაკს თავიანთ სიმნოსეუდ: თუ როგორ გინდინდის მის ქორწილს, როგორ დაუთმობს სიისოს მამა-ზანის «ზრისოდს» მამა ნიკოლოზი, სხვას თვალები როგორ დაუდგება და სხვა... ვინ იცის, რას არ აქნევიანდნენ ხოლმე საწყალ სიმნოს. ამას ყველას ხმა-მადლად აწეობდნენ, ბოლოს უნებ კეთილი ანანა ჩუჩნულით გაჭკილავდა ხოლმე რომელიმე მკვდილის ცოლს, მკვდილიც ჩუმის და საიდუმლოს ხმით კვირს დაუკრავდა, მკვდილის ცოლის შემდეგ იმის ქმარსაც გადასწვდებოდა, მერე სიმნოს ამ ლაპარაკში ყოჩივით წამოაყენებდა. ხშირად, ასე საიდუმლო ხმით შუა ღამემდის იჭარბიკანავდნენ ხოლმე ვინ მოსთვლის, რამდენ წუზეს შეარბევდნენ, რამდენ წვრილმა-

ნესი შეეხებოდნენ, სულ კი ჩუქნულით, თითქო მიტომ, რომ ქვეყანამ ჩვენ «საჭირო» ლაშარაკს უფრო არ უგდოსო, თუმც ამას არავინ გაჭბუდავდა და ცაკეთ გასადრული მთვარის მეტი შათი მსმენელი არავინ იყო ...

ამ ლაშარაკთან სშირად გაიგონებდით, გულ-კეთილი მამა ნიკოლოზისაგან. თავის მრევლას თავ-გადასვალსკედ ლაშარაკს თავის მეუღლესთან. ის სშირად უამბობდა ხოლმე ანანას, თუ რა საცოდარბაშია ესა და-ეს გლეხ-კაცი, ან ქვირი თავის ობლებით, თუ როგორ სისარლათ და უმატრონათ დალია სული რომელიმე შინ სამრევლას გლეხმა, ან — თუ სასამაროლოში დევნით როგორ დაიდუბა ესა და-ეს მეგობერი... როცა ამეებს ამბობდა ხოლმე ის, ამ შემთხვევაში მართლაც კეთილი სულიერი მამა, მისი ცოდვი თანაუგრძობდა ხოლმე ამოცხვრით საბრალლო მსხვერპლებს. ამ რც-და-თუთხმეტის წლის მღვდელს და შინ გამოცდილ მრევლეს ხაჯხის გაჭირება, გლეხ-კაცს პედი და უბედობა თავისი თვალთ ქქონდათ ნანახი, იმიტომ გლეხ-კაცობა მათ სულითა და გულით უყვარდათ და მათი ტყვილი, თუ ვაჟა ამ კეთილი ცოლ-ქმარის გულსაც ამტვიცნებდა — ავაჟებდა. მშვენიერი ენითაც დაჭნატავდა ხოლმე ხაჯხის მწუხარებას ეს სულიერი მამა. ხაჯხიც მათში თავის გვერდსა და სისხლსა ჭკრძობდა და ყოველ გაჭირებას მას შეჭსნიოდა. ღვთის წინაშე, ანანაც და მღვდელიც სულს არ დაიშურებდნენ გაჭირვებულის საშველად.

თავი II

მოლოდინისაც მოკლო ბოლო და ჩვენ ნაცნობ ცოლ-ქმარს «გუჩს» შესრულეული სიმნო მოუვიდათ. ეს იყო ერთი იმ სე-

იყო, და ამიტომაც, როდესაც ერთი იტყუადა, რომ ესა-და-ეს მოწაფე უკვლასე ნასწავლიაო, ამათი ვურთა შავიკლები გაავრცელებდნენ ამ სმას, გაასვიადებდნენ იმ მოწაფეს ისე, რომ მართლაც უკვლას ქებას დაუწებდა ღ იმისი სახელი სოფლებში მღვდლებ-დიაკვნებისადგ გავარდებოდა. თუმცა ახლა რომ გამოგეშინვნათ ეს საქები კაცი, ყოველ ვაკრ კაცურ ნიჭს მოკლებული იქნებოდა. სიდანვეს, სიამჰარტავნეს, ლელელის ოფილსოფია», ოფილსოფ გონტო, ანისტოტელ და მადალ ფრანსებს კა ან მოგაკლებდათ სულ წმინდათ უადგილს ადგილას...

იმი სადამოს სავამოდ დაღონებული ანთებდა თავის ოთახში სანთელს სიმნო, რადგან ჰიტიკობდა: კაი თუ სოლომონ მღვდელმა და ნადიკმ საქმე სრულქებით გამიფუტონო; მაგრამ რა კი შრომას შეუდგა, ყოველივე ეს დაკარგა ფიტიკობიდან. კარგა შუა ღამე იყო, რომ ანანამ ვურთუტანიდან შეიხედა შვილის ოთახში და, გასაოცრად, დანახა, რომ იმას სანთელი ისევე ენთოდა წაგნებში იყო ჩაღრმავებული. გულმა ან მოუსკენა, შეიპარა ჩუმთ შვილის ოთახში და ტკბილის ხმით უთხრა: ვერ კიდევ ან გძინავს, შვილო?

— რაო, დედი? მიუგო სიმნამ.

— ანა ეერი, შენ გეცატვალოს დედა. — ხომ ან გიძლი?

სიმნოს გული მოუღბა ამ ქცევასეოდ, ჰხედავდა, რომ მისი დედა იტანჯებოდა გამოუოქმელად. — რას დამაშლი, დედი, დაბძანდი, აი მეც ეხლავ გავიხდი და დავიძინებ. — კაი დედა მეეგნარ, ტუფილი ან ანას! როგორ სულ ჩემთვის სწუხნარ. ეხლა შატარა ხომ ანა ვარ, დედი, მე თითონ დავიძინებ — უთხრა ალერსით სიმნომ.

— შენ გენატვალოს დედა შენი, შენ მეტი ვილა მეავს ამ ქვეყანასეოდ, უთხრა ალერსითვე დედა და იქვე ჩამოჯდა ოდ-

ხვ ტასსუდ. ახ, ნეტა ეს წიგნები რათ გინდა სიმნო, ნეტა ეს მაგებისა შიგ რა სწერია?!

შენ რათ გინდა, რამ იტყვი! შენ ღვანის საქმეც გეყოფა, უთხრა სიმნო.

— ბატო კაი იქნებოდა, მაგრამ ვინ მასწავლიდა... მას წავაჯ, სიმნო, შენ დაიძინე, საბანი ვი კარგად დაიხურე — არ შეგცივდეს. უთხრა ეს ანანამ და წავიდა შინ

კარგა ხნის შემდეგ, გულმა გერ მოუთმინა და ჭრუჭრუნადგან კიდევ შეხსნა, საუღლოთ, კიდევ დაანახა, რომ სიმნო ისევ წავსს უყდა. საწყაღმა თაყი გაიქნია და მამა ნაკოლღოსს უთხრა:

— ჩვენი სიმნო, აღამიანო, ძაღიან ბეკრსა კითხუღამს; — ჭვარი ვი აქაურობას და არ ვი გაგიუღეს?!

— რას გადარუღეს ხარ, აღამიანო, წიგნი კაცს როგორ გააგიუღეს? მაგას თაყი დავანებოთ და აი ჩვენი ზურტას მღვღელი ეგნატე სიგვდილი პირს არისო, ღმერთმა ყოველი ქრისტიანი ვი დაიღაროს, და რომ მოკვდეს, სიმნოს კაი საქმე არ მოუყა?! შე პრინცადღვან აღარ გამოვალ, გვეც შედეგი მღვღლათ და ორი კაცა შემოგზიღავთ საჩხოს — ორი პრინციდი ხუმრობას?! მტონი შეიუღრათ ვიცხოვროთ! ამ ნაირ ოცნებას შუა და შემდინ მიტნენ ცოლ-ქმარი, თუმც გული რაღაც სხვას ეუბნებოდათ და ერთმანეთსაც ამ «რეღაცის» შეჩივღვან გერ უბეღავღენ.

თავი III

შეორე დღეს მართლა ჩვენ სიმნოს ამოუღრდა სოღომონ მღვღელი. კიდევ კარგა, რომ ეს პრინციდი მამა ნაკოლღოსთან

არ შევიდა. ამან ვერ თავ-შეკავებით დაიწყო გამოკითხვა სიმ-
ნოსი, მეტე პირდაპირ მ-ჭყო ხელი დარიგებას და თიოქმის
ბძანებლობასაც კი. სიმნო სტდალობდა გეოგობინების რამე ამ
უფიშო კაციისთვის, მაგრამ ვერა გააგებინა რა. გავაერესულმა
სიმნამ ეს უთხრა ბოლოს დროს: გოხეე, მამა ჩემს არ გააგე-
ბინო, მე დამაცა, თითონ უნდა უთხრა... მაგრამ მაინც აკეთ-
მა უსიამოვნობამ არ ჩაიანა: მამა სოლომონი მაღ-მალ ამოუ-
კვადებოდა ხოლმე სიმნოს და დაუწყებდა დარიგებას ისე, რომ
ყოველთვის საქმე გაბრახებაშიდის ახწედა ხოლმე. აი სიმუში
მათი ბოლო დროს შეტაკებისა:

მუხა-ყრუის განხვიანს ილო ერთი სერი, ქვლა მოროთუ-
ლი ათას ნაირი უკავილებით და სუნსელოვანი ბაღასითა. მწე
ის იყო იწვერებოდა და სერსე რომ შეკებუნათ, ზედ შუა ად-
გილას მწვანეში დანახავდათ შავთ მოძრავ საგანს. ახლო რომ
მისულოყავით, თქვენ წამოგადებოდათ ჩენი სიმნო, მაღლო
გამხდარა ყმაწვალე კაცი, შავი სერთუით. სრტეული მაღალი
შუბლი, შავი წვერი და გონიერი თვალები სასიამოვნო სახეს
სდებდნენ მას; მხოლოდ მუდამ შავს მოკუმშული თხელი ტუ-
ჩები, გამხდარი სახის მჭრთალი იგურა და შავი თვალების და-
ქანტულობა გატეობინებდნენ, რომ ეს ახალ-განდა ტყუილათ
არა ცხოვრობს ქვეყანასედაო, რომ ეს ფიქროს და ამ ფიქ-
რებს ნაღელით აზავებს, რისთვისაც ამ უკანასკნელსაც გაუკრამს
თავის სრტყალები მთელ მის გამხდარ აკუბულობისთვისაო...
ცნა წლისა—ლოყებ წითელი, მხიარული და უდარღელი, მა-
ტარა უმანყო გუფით შევიდა იგი სემინარიის წლოდემი. ათი წელი-
წადი დაჭყო იქ, რა სნის განმავლობაშიაც უსადა ვალი ყოველ-
გვარ კაცობრიობის უტყინობას, გონებით და წნეობით დამა-
მხობელ „ჰედაგოგიურ“ სისტემებს და დანება თავი გადამღერ-

ქვალმა, მაგრამ ძალუმმა სურვილით, რომელიც, საოცრად, ქვალ-
 რბაღში ჰქონლა გაშვდარი, რომ ესწავლა და ესწავლა ბლომთ.
 მაგრამ ასე ბედნიერად ბუერი ვერ გადაუჩნებოდა ხოლმე. უმეტესობას
 ეს სისტემა ქვალსა და რბილში უნერგავდა აზრსა, რომ კაცი შირ-და-
 შირ ვალაამის ვირის ჩამომავლობისაა, რომელმაც უნდა სვას,
 ჭამოს, რომელიც უნდა უფროს მოჩინებდეს, რომ მეტე მას
 ჰმორჩილებდნენ და რომელსაც უნდა მტკიცედ ასსოვდეს, რომ ყუ-
 რები შუალ სვეით არ იზრდებიან... სიმნო კი გაუძვრა ამ სისაძაგ-
 ლეს, მიეთსგალო, გაუძვრა და აიხლა ტუჩ მოკუმშულ და და-
 თქაქრებულს მას მიეზვინა თვალები იქაც ახლად თავ-შესხმულ
 მუხაყრულ ყანებისთვის და აყვავებულ ჭალა-მინდვრებისთვის. ამ
 მშვენიერ და განუსაზღვრელ მცენარის მწვანე ზღვაში მაინც
 ქვეყნის უბედურ თქაქრს ჰპოვებდა ისა, თუმცა ქველ-მოქმედი
 საზოგადოების წევრად კი არა დროს არ იკადრებდა ჩაწერას.
 მისი გონება საერთო და სასოგადო უსამართლობას მიხვედრი-
 ლი იყო... ეს სეკდიანობა იმას განზრახვით გადაეჭრა, როცა
 მწვანე ველზე მისკენ მიმავალ სოლომონ ძვდელს მოჰჭრა
 თვალი, ნერვები აღიქმათს შეუდგნენ — ისე შესძგდა ეს სეპრე
 სურლიერი მამა. ქვეყანა ზოგს თავის ჭკვის კოლოფზე მოწყო-
 ბილი ჰგონია და ზოგი კი ცდილობს თავისებურად გამოაწიოს
 და, თუ სული მიუწვდა, ყოველს მსხვერპლად შესწირავს: სხვების
 სისსლის ნიაღვრებს, ნამუს-სიციცხლეს, სიმშვიდეს, გემოს.
 ასევე მიპირობს მე ეს «მეგობარი», ამბობდა სოლომონზე ამ
 ჟამად სიმნო, რადგანაც იცოდა რისთვის მიდიოდა მისკენ ის.

— რაო, სიმნო, არ მოგწონს სოფელი? ჰკითხა სოლომონ-
 მა სიმნოს, როცა ავიდა სერზე.

— არა უჭირს რა. ძღობით კი ძრეულ მამლობუნ და! მიუ-
 გო სიმნომ.

— მაშ, ახა. თუ ღმერთი გრწამს, რა შედარება აქვს ამ მშვენიერ სოფლის ცხოვრებას ქალაქის მერაღ ცხოვრებასთან! ჭეშმარი, სიმნო, დანებე თავი ე რაღაცა აზრებს, ეგონი მარტო ქალაქში, სადა გაჭირვებაა, იქ გამოდგებიან. დეე, სსკებმა რად უნდა იფიქროს, ჩვენ აქაც და ეგრეთ შაგვიძლიან ვიცსოვროთ

— შე კარგა ვიცოდდი, რომ შენ მაგასე ჩამოხვიდოდდი, უთხრა სიმნომ სულ შენ აზრებს რას მამალებ? სწორეთ შენთან ღაპარაკი არც კი შეიძლება!

— იმიტომ გამალებ, ჩემო მეგობარო, რომ ჭკვასე მოგიყვანო, ჭკვარში ყირამაღა აღარ იფრინო და გაიგო, რომ სიკეთისათვის შენ სიკეთეს ნურც კი მოელო.

სიმნოს უფრო ჯავრი მოუვიდა, მაგრამ თავი შეიმაგრძა.

— ყური მიგდე, სოლომონ, უთხრა იმან დინჯათ. ნუ მოჭყუები ხოლმე ღაპარაკს იმასუდ, რაც არ გუყურება — ეს აწის ჩემი თქმა. შენ მის დღეში არ დაგილეკია შამხანსკი, და იმიტომ არ გაგეგება სსკები შამხანსკსე რათა ფიქრობენ. გატას რომ მის დღეში ხორცი არ აჭარო, მარტო ჰურისაც მადრილი იქნება, მაგრამ აჭამე ერთსეუ ხორცი — ის შენ ჰურს აღარც კი დასუდავს. შიმშილი თუ ღაპარაკებს, თორემ — გესმის?!

— კარგა ამბობ, მაგრამ ჩვენ რომ მარტო ჩვენი ჰურიც გვეყოფინის?

— ეგ არაფერი, შენ მაშ სუსტი კაცი ყოფილხარ, რადგან გუჭი ისე გაფუჭებული გქონია, რომ ხორცს კელარ ინელებ.

— ახა თქვენი ხორცი რომელიღაა, ვაჟ-ბატონო?!

— ვერ გაიგებ, ვერ მიხვდები...

ამასუდ სოლომონს საშინლად ბრახი მოუვიდა.

— გეყოფა, მართლა, გაბერვას! ამოთქვას იმან ბრახებით, მე რომ ვიცი, ვინც გადაგროს შენ ჭკვიდგან! ვიღაც თოკიდგან გა-

მომკრძღმა სტუდენტმა სიმა ურემი სისულელე უამის და
ამ სულელმაც დაიყარა — შენმა შიკამ, ვერ ვინაზო ნადიქმა...

— ეჭ, შენა და მისა რას გაგაგებინებთ ვატი! უთხრა სიმსომ.

— შენ დათქრდი, რას შერებ! ეუბნებოდა ისევ ბრანკების
სოლომონი, მის სსლმობას თით უნდა გადაუსდო, რომ გაგ-
ნარდეს, ვატი ვატიცა? მუ რა მენაღვლება, თეძა შენ, როგორ
ხათესავს, დითელ გვანს გვარტკენ შარანი დედას რას ეუბნები? შენ
სასულიერო წოდებაში ვინარდეს — მღვდელის იფულებით — უნდა
ეკლესიასკე ემისერო და გადაუსდო! რას ატიცისა რუსეთიო?

— გხედაკ, სემინარიას ვარჯა გამოუწინარ, ჩაუქედისა შენ
გონებაში ის, რატა სდომება, მუხრალეები ვი .. იხეება უმაგი-
სოთ ვატი ეთფილიყვ... უთხრა სრულებით დინჯათ სიმსომ.

მაგრამ სიდანეუემ სოლომონა უფროს ვაბრასა და მის
შესძახს სრულებით უსაფუძვლათ:

— რა, მღვდელი ვატი არ არის რადა, შენებურათ? აი თქვე
თხელ-ტვინებო! ეხლა არაფერი, შერე ვნახავთ, როგორ ვშიგ-
რება ივლით, მღვდელს ვი არც მომივა და არც შესტყვა, ვის
მღვდელი თავისთვის და ევლავერი მოადის უდარჯელად, შექ-
თად, ვისაც ტვინი აქვს — მღვდლობა სკამწობობა!

— არ გაგიგონია შენ, რომ სჯობს უმაყოფილთ ვატი
ყოფნა, სინამ ვმაყოფილ ღობათათ. უკმაყოფილთ სოგრატიად,
სინამ ვმაყოფილ თხელ-ტვინად, — თუმც თხელ-ტვინაც და ღო-
რიც სხვა ნარად იქირბენ, რადგან მათ ცნობებს ერთა
მსრით ეუფრებათ და სხკის ვი ბეერი მსრით... ამასთან ესეც
ვარჯა დაინსომი, რომ სხვასაც შენ აღლსე სუ სომაკ და შენ-
სას ნურავის სურას აძლებ. ეხლა ვი დამანებე თავი, მათ, მუ
სულელებას არა მშატებს რა, სთქვა ვაუბრებით სიმსომ და
მოჭმირდა მამა სოლომონს...

თავი IV

სიმნო, გართული მშვენიერი საღამოთი, მუხარგუს ეანკ-
ზის კვლებზე დასეარნობდა, როდესაც მამა ნიკოლოზს და მის
შეუღლე ანანას დაესხათ მღუღარება, რომელსაც წინათვე ეღო-
და მათი ვერ დაუფუფუქავი გული. მამა სოლომონი, სიმნოსთან
გამორების უმაღლე, დაიბადა ამ უბედურ ცოლ-ქმერთან და უამ-
ბო მათი შვილის განხრახვას თავისებურ და გადაძებურ დამა-
ტებით.

— ჩემი სიმნო სასულიერო წოდებას თავს ანებებს?! ურჯუ-
ლო საქმეს ადგება და რუსეთში მიდის?! მე და ანანას სიკვდი-
ლის შემდეგ წირვასზე მომხსენიებუდი აღარ უნდა გვეკადეს?!
მზიხობდი და მამით-მამით მღვდლობა უნდა დაკარგოთ?!... ამ-
ბობდა ხაწვეტ-ხაწვეტ დარდისგან გაბრუებული მამა ნიკოლო-
ზი.

— უწინამც დღე გავიქრება .. ამასეღ მეტს ველარას ასერ-
სებდა ანანა.

... ღვთის გულისათვის გვიშველეთ, ეგებ შირვარნი დაგაწე-
რინოთ, ისევე ჭკვასზე მოვიყვანოთ, ამოიღულულუეს საცოდავით
ბოლოს ორთავემ.

— ვერ, ნიკოლოზი მღვდელი, შენ დატუქსე სიმნო, ჩაგო-
ნე; თუ მოვიდა ჭკვას ხომ ძალიან კაჩგი და თუ არა და, მა-
შინ ვეკლა გეტადოთ — ჩვენი გვარის შერცხვენას ეგლა ავლია,
ჩვენ მტრებს ეგლა უნდათ — სთქვა ბოლოს გულ-მწუხარედ სო-
ლომონმა და მოემსადა წასასვლედა.

— მიტყუე არს საქციელსა ეშმაკისასა, ვითარცა გვაუწეო

მამა სოლომონმა, ამოაფრქვია მწუსარებით ამ ლამაზაკზე და-
მსწრე მამა ნიკოლოზის დიაკვანმა ტყუეზიამ.

ამ ამოხსნაზე სახე უკელას უფრო ბოღებით მოეცა. მამა სოლომონმაც დრო ირჩია და რაღაც შედიდურის სახით გამოვიდა ცაზე. შ. ნისკუნ მიმაჯაღმა თაკისი თავი გვარის დამამსკენებლად, ნათესავის მსრუნველად და მღვდელობის დამტკველად წარმოიდგინა, ჯერტ ციდაზე მისმა ტანმა მალა აიწია...

— სულ ი რაღაც ეშმაკური წიგნები მოიტანა იმით გადარიცხა სიმნო, იმით შეშალეს სახიდგანი! გააწყვეტინა სიჩუმე ანანაშ ტყუეზიასაც და ნიკოლოზ მღვდელსაც. ერთი, აღამიანებო, წამოიყუთ, ნასეთ რა წიგნებია.

— კნახოთ — გადასწვეტის უკელამ და სახთელ-ანთუული შევიდნენ სამნი სიმნოს ოთახში. ანანა, თითქო სიმნოს მოსწრობის ეშინიანო, ისე მიუპარა წიგნების გროვას და პირველად ხელში აიღო დრეპერის იფისიოლოგია. გადაშლის უქალეკო, სამთავემ განცვიფრებული თვალები იქვე გატყავებული კაცის სურათს დააჭეიტეს.

— გენაცვათ! ახა ეს ვის არ გადარეკს ჭკვიდან! შესძახა ანანამ.

— ოჰ, უფალო, მე ჭკვას დამვდარი კაცი ვარ და აქით რომ დარჩილი თავია დახატული, იმას რომ ვხედავ — ლამის გაკვირდებ — ამოიღულულულა განცვიფრებულმა მღვდელმა.

— ჭოი, უფალო, მოუძღურდა რვეული და სასოებასი შენდამი. უწეის უფაღმა, თუ რამეთუ დამწერსა ამისა მიუცია სული ეშმაგისათვის! ამბობდა ხელებ-გაშლით გაოცებული ტყუეზია დიაკვანი.

შემდეგ იმათ ხელში მოჭკვევათ კრანევისის იფისიკა და, როცა დააჭეიქდნენ სხვა და-სხვა მაშინების სურათებს, ნასეს ლოგო-

მოტივი, ტელეგრაფი — ერთმანეთს უფრო განცვიფრებით შეხედეს. დიდ-ხანს თვალზე გაშტეტებული იდეა მამა ნიკოლოზი და თან აქნევდა საცოდავით თავს, თავებს აქნევდნენ სხვებიც!... ჩვენს გარდა სხვა რამეც უბედურა ქვეყანაზე ისეთი, რომლისადაც ჩვენ ინსიტ არ გვაუჩურობა და რომლის საზადლოს ჩვენ გერტი წარმოვიდგენთ, ამბობდა იმათი განცვიფრება და თავის ქნევა!...

— კიდენი ქვეყნისანი გინ უწეის! წარმოხტქვა უნ ურად ტვლებიამ და უგუდანი თავ-დაკიდულნი გავიდნენ სიმნოს სად-გომიდგან.

გასვლის დროს ანანამ უთხრა ტვლებიას: აბრიაგ! (ეს იყო ტვლებიას ნათლობის სახელი) ღმერთი სიკეთისათვის სიკეთეს მოგტემა, შეხსო გუელ-შემატვიკარი ჩვენი ოჯახისთვის ამა გინ არის და მალ-მალ მოდი სოლმე სიმნოსთან, ელაზარაკე, კარ-თე, და, წიგნებს რაგი აღარ იკიბსავს, ეგებს ჭკუასე მოვიდეს.

რომდენიმე დღის უგან გავარდა ხმა, რომ ეგნატე მღვდელი გარდაიცვალა. წესისამებრ, როგორც მამა ნიკოლოზი, ისე გარშემო უგელა მღვდლები დასასაფლავებლათ წავიდნენ. საბრალლო ეგნატე მღვდლის მეუღლემ, მამა ნიკოლოზის დანახვის უმადვე, სახალხოდ ტირილში წარმოხტქვა: მამა ნიკოლოზ!... ჩემი თავი შენ გებარებოდეს — საწყალი ეგნატეს ქალი და სამწესოც სიმნოსა...

დამარხვის შემდეგ, მღვდლები რომ აქეთ-იქით წავიდნენ, ჭირისუივალთან დარჩნენ. ზერტას მეპატონე და მამა ნიკოლოზი. აქ მოილაპარაკეს, რომ სიმნოს უნდა შეერთო ეგნატეს ქალი და გურთხეულიყო ეგნატეს ალაგზე.

— გინაზო კიგო! ესედაგე უნდა მოგაწყინოთ ხალხს ზედი და გავგზავნოთ არქიერთან, თორემ ვერ საწყალ ეგნატე მღვდელს

სული არც კი დაკლია, რომ ქალაქში ათამდის მეტი მღვდელი ჩაყარდა — რა არის, რამწამ გარდაცვალებას შავიტულობთ, «პრი-სოდია ჩვენ ვითხოვოთ... სთქვა მამა ნიკოლოზმა.

— მაგასაც სომ მართაღს ბძანებთ, ძმაო, და ქვრივსაც ეს-ლა უფრო პატივს სცემენ და ხელს მოაწერენ, თორემ მეჩე-სედაც აღარ შეხედვენ, ხომ იცით გლეხი კაცი, მიუგო კნიაზ-მა.

ესლაგ-ესლაგ! შენი ჭირიშე, მძახლო, ქვითინებდა განსვენე-ბულის მეკლდე.

ცოტა ხანს შემდეგ, კიკოს ბძანებით შეკრებილი მოხელე-ები და ხაჯნი, ქელებში ნაღვინევი, შემოვიდნენ განსვენებულის სახლში. ქედები იღვინებში ეჭირათ და, ვინწრობის-გამო, ერთ-მანეთს ფეხებს ადგამდნენ.

დადებით წუნარათ! უბძანა კიკომ, და, სიჩუმის შემდეგ, დაუწყო: აი, ბიჭო, თქვენი მღვდელი, თქვენი სულიერი მამა იყო სიტყვასში თქვენი მოხატვე, გამპატიოსნებელი. ესლა თქვენც შემწობა უნდა მისცეთ მის დაობლებულ ღვთასს. აი ამ მღვდელს ჭყავს ნასწავლი შვილი, პატიოსანი ასაღვასდა. — ხელი მოუწერეთ და გაამწესეთ თქვენში — ეგნატე მღვდლის ქალსაც ის შეირთავს.

— შეირთავს თუ არა, ჩვენი რა საქმეა, პატრონო! სთქვა ერ-თმა. — თუ ნაკლებ დაგვერდება გოდი ჰურს, ან ჯვარის საწერს, ხო მოუწერთ ხელს, თუ არა და — ეგნატე ბეჭის გვართმევა — ვერ მოუწერთ, შენი ჭირიშე, და ტყუილი არ არის! ვერა, შენი ჭირიშე, თქვენს ყველამ ერთ-ხმათ...

— რას მიჭქარავთ, მოგიკლებთ რომელია?! — რაც დადებუ-ლია, იმას ან როგორ მოუკლებთ, ან როგორ მოუმატებთ! და-უვირთა კიკომ. ეი, ხელი მოაწერეთ, თორემ სომ მიცნობთ!

გადაუბრიალა თვალები კიეომ ხაღხს და მეჩე მისცა კაღამი ერთ წიგნის მცოდნე გლეხს, რომელმაც მაშინვე მოაწერა — სხგებიც მიჭყენენ მას ცხვრებივით და ყვიროდნენ: «ჩემ მაგიე-რათაც მოაწერე, სოსი, ჩემ მაგიერთ!»

... მამა ნიკოლოზი მხიარულად დაბრუნდა შინ. იმ ღამეს ანანა და ის სუფ იმ ღამეებში იყვნენ, თუ სიმონ როგორ დაიწერს ჯვარს, მეჩე როგორ ეგუერთებსა და რძი. ჰრინოდით როგორ ვარჯა იცხოვრებენ... მარტო ჯუჯუტანადგან სიმონს, ოთახში ანთებულს სანთელს რომ შეჭხედავდნენ ხოლმე, სცა ის შუა ღამემდის წიგნს უკვდა, რძივ ამოიოხრებდნენ ხოლმე...

V

გათქიდა დილა და სიმონს ოთახში შევიდა ტვლეზია დიაკვანი. სიმონ, სტოლზედ მოხრილი, მატემატიკურ გამოცანების ახსნაში იყო გატრთული.

— მშვიდობა აქა!... განესარა გულსა ჩემსა შეტეობა ბედნიერებისა შენისა, გულთა მხილავ არს უფალი, სვიმონ! უთხრა ტვლეზიამ.

— რას ამბობ, ახრა?! რა ბედნიერებაა?! ჭკითხა განცვიფრებულმა სიმონამ.

— რა და მღვდლობა შენი, ქორწინება! უფალი გულთა-მხილავი ყოველთა ყოიფილა შეშწე შენი და მან განარჩია ყოველივე ესე კეთილი.

— ერთი რიგიანათ მითხარი, რას ამბობ და! სომ არ გადაგვიკრავს? — ჭკითხა სიმონამ ტვლეზიას, რომელსაც სწავლის გამოსახენათ ასე შეჩუქულ სამღვთო წერტილის სიტყვებით უყვარდა

ხელზე დაპარაკი. ესლა ვი სიმნოს გააკვირბინა, რომ ცასაც იმის იღბალსკად უწვიმნია, ნიავსაც ასევე უქროდნია, თოვლსაც უთოვლსია, რადგან მოუხერხდა ახლო პრისოდზე განწესება და იქვე ღამისა ქალის ცოლად შეერთვა...

სიმნოს არაფრათ ეჭვსნიკა, როცა შეიტყო, რომ გლეხებისთვის ხელი მოეწერინებინათ, რომ განაზსაც ჰხვეწილდა მისი მამა და, მეტადრე. რომ ძალე წაიღებდნენ ქალადს არქიერთან. გაცხარებულმა დასტაცა ქუდს და ჯოსს ხელი და გავარდა შიპნადგან.

ს. ზერტის შუა ადგილს ერთი გორაკა იდო. ამ გორაკასკად დიდებულად იყო გაჭიმული კიკოს სასახლე, რომელსაც ესლა ჩიტის ბრბო დაჭხვილდა და გაჭქონდათ საშინელი ყვილისივილი, თითქო ამ სასახლის მთელბელობას ერთმანეთს ეცილებინო. როცა სიმნო უხლოვდებოდა სასახლეს, ჩიტები ერთი გვერდიდან მეორე გვერდზე გადადიოდნენ და იქ ჰმართავდნენ წყწვა-ჭლივილს. მარდათ ავიდა გქელ, ბაჯკონსკად და დააკაუნს იანჯარა. — კარში გამოვიდა მოურავი. კიკო მდიდარი თავადის-შვილი იყო და თავადებში ნასწავლის და განათლებულის სმა ჰქონდა გავარდნილი, რადგან უწინ პეტერბურღში «კონკონათო» ყოფილიყო და ესლა უეკარდა ქართული გასეთების კითხვა, თანაც ქართველი მწერლების, მიულო-მოულოა. კიკო საშინელი ტრანახა და ამაყი იყო, როგორც ვეკლა გასვიადლებული და გაუნათლებული თავადი. როგორც ნამდვილ ქართველ თავადის შვილს, კიკოს არ უეკარდა გლეხკაცობა: ტეტიები, ბრეეები, მხეცები და სსკ. და სსკ. არიანო, კაცი ვერცა გააკვირბინოსო! ამობდა ხელზე ის გლეხებსკად. როგორც ვეკლა თავადს, ამასაც გლეხის ვეკლა ვაყვაცური სიტყვა, თავისუფალი მიხვრა-მოხვრა, ქუდის მოუხდელობა «ბატონის» წინ, ან

ჩახველებს სიბრევევით მიაჩნდა. გაზდილ გლეხ-კაცს იმ გლეხს ეძახდა, რომელიც საზიზღრად სიტუკაში ქვეშ ეგებოდა, ფარისეველურათ ვირში აამეხდა, მიტომ მასი ბიჭები და მოურჩავენიც საზიზღარი ქვეშ მტები და გაიძვერა გლეხები იყვნენ, რომელიც ეველა ჰატოისას გლეხს კეთილ-შობილური ზიზღით ევაჯარებინ. ზოგიერთ მათგანს სსვა კაცი, თუ არ თავადი, არაფრათ მიაჩნდათ. ტრახას ბატონს და ეველა თავადს მოწიწებით შეჭხაროდნენ: «აჲს მიბძანებ, ბატონო!» «თქვენა რისსვა აჲს მქონდეს! ერთი სიტუვით, სასტიკათ ასრულებდნენ კიგოსაგან მუდამ ჩაძახილს: «თავადს თავადურათ უნდა მოექცეთო, სომ იცით, თავადს სსვა სისხლი აქვს და სსვა გუფიო»... ასეთი აზრებით გამოტენილი იყო ის მოურჩავი, რომელმაც სიმონს დარახუნებასკ გამოისედა კარში.

— კიგო შან არ არის? ჭკითხა მოურჩავს სიმონო.

— შინ ბძანდება .. გაუსწორა მოურჩავმა, რა გნებავთ?

— უთხარ, საქმე აქვსო შენთანოქო...

— მოვასსენებ, უთხრა წყენით მოურჩავმა და აძაყათ ჭკითხა: შენ ვილა ხარ?!

— მე მუხაყრუელი მღვდლის შვილი ვარ, ასე უთხარ.

— მას მოუცდი, სთქვა ცივად მოურჩავმა ღ შევიდა შინ ბუტ-ბუტით: ვიდეც იმიტომ ყოფილხარ სეზრე, რომ არც კი იცი, ვინ როგორ უნდა მოიხსენიო...

— ბატონო, თქვენთან ვილაც ვიხლათ საქმისთვის, უთხრა შან კიგოს.

— ვინ არის, აჲს ჭკითხე? ჭკითხა კიგომ.

— მუხაყრუელი მღვდლის შვილი, ვილაც...

— ჭო! ახლა გააჭარებენ საქმეს! იმ დღეს მამა მესვეწა მღვდლათ გაამწესებინეო და ახლა ეგ თითონ მოდის. — უთხარ

გაკვსავნეთ ქალღვდიოქო. ესლა სამაგისოთ არა შტალიან.

— გაკვსავნეთ ქალღვდიო — უთხრა დაბრუნებულმა მოურავმა სიმნოს.

— რა ქალღვდიო?! ან ვინ სთხოვა გაკვსავნა, ერთი მინდა მოკვლავარავო, უთხარი და! — დაწვრილებით უნდა შავიტყო...

— რაღა დაწვრილებით — საქმე აქვს, შენთვის სტალიან? — რაც გითხრენია — იმას აურულებია — მეტი გინდა?!

— ვინ რა სთხოვა? დმერთმა მაგის მთხოვნელიც შეარცხენია! შენ წადი, უთხარ — საქმე აქვსოქო! უთხრა გაბრავებულმა სიმნომ.

მოურავი დაემოხრილა მტკიცეთ ნათქომ სიტყვებსა და შევიდა ბატონთან, რომელმაც ნება დართო: მოვიდეს, ერთი რა უნდა იმ მეტაბლე მატანტალასო.

სიმნოს შესვლის უმაღვე კნიაზმა კარებთანვე მოაძახა: ან ესლაგ წაიდებენ — ვეგლა მფათ არის. ტუვილად სწუხებოთ.

— არა, ტუვილად არა ვსწუხებო, მარტო ის მწუინს — თქვენ რომ სწუხებოთ. არ შეიძლება, რომ ის ქალღვდიც უკანვე დაბრუნოთ და შეწუხებაც? უთხრა ციკად სიმნომ.

— როგორ უკან?! რათა? მე არ მეუურება! უთხრა განცვიფრებულმა კიკომ.

... მიტომ, რომ იმ ჩერჩეტ მამა-ჩემს თქვენ ხეწნას არავინ სთხოვდა და რომ მე მღვდლობა სრულებითაც არ მინდა.

— როგორ? რატომ? მაშ სად წახვალთ? ჭკითხა გაკვირვებით კიკომ.

— როგორ და — ასე, რომ მე სხვას ვაძირობ.

— ვა, ამასე ვაი ვრინოდს იშოვი?! მევე სახლის ახლო!

— მე მღვდლობა არა მსურს — მე მინდა სწავლა გაკავრძელო და მამა-ჩემა ტუვილად შეწუხებულა.

— ჰო, ესლს კი შივსუდო, რუსეთში აზირობთ?! ცოტათი პატრივის ცემით წარმოსთქვა კიკომ. მე ძალიან მიყვარს ნასწავ-
ლი ხალხი და ასალ-გაზდები, რომლებიც სწავლას მასდგვენ...
დაბრძანდით. კეთილი საქმეა. დაბრძანდით! რას დგესართ თქვ-
სედ!

— გმადლობთ, წაიბუტბუტა სიმნომ და ჩამოჯდა სკამსუდ-

— მე ეგ დიდათ მესიამოვნა. მე რე სად აზირებთ— აკადემიან-
ში?

— ანა, უნივერსიტეტში.

— ვა! ეგ დიდი საქმეა, შენმა მსემ! შეჭვივინა კნასმა და
შიიღო ისეთი სასე, რომ უნებურათ გუებნებოდათ: მე ვიცი
უკელას ღირსება...

ამის შემდეგ, კიკომ ბიჭი სოფელში აფრინა ანონის უკანვე
მოსატანად და თითონ თავისი გული გადაუშალა სიმნოს; უამ-
ბო, თუ როგორ უყვარს იმას მსწავლული კაცები, როგორ იც-
ნობს ის ყველა მწერლებს და მეგასეოეებს ქართველებისას, და
როგორ უტარებია მათთან დრო თუ «სანსუსში», თუ «ელდო-
რადოში» ანთიანებთან და უფრო გამრეილად ერთაჭადაში
ზურუნასუდ. დიდი ცნობა და მეგობრობა გამოიჩინა ქართული
აქტიორებისა და აქტირისებისა. თითონაც როგორ ჩაუწერა
პრინტავს და ჩაჩაღნიეს გაზეთში ჩიტო-რეგანს სასუელით და
რას ნაირი ალიაქოთი მოახდინა ამ ამბავმა. სინო ამ სისულე-
ლეს ყურს უკდებდა უგრძნობლად და ელოდა, რომ მალე მოე-
ტანათ ანონა. აი შემოვიდა გლეხი, რომელიც გამზადებული იყო.
კიდევ სამგზავროდ: ჩოსა შემოკალთაყუბული ჰქონდა და შიგ-
მჭაღები ეწყო. ანონა უშიდგან გამომეყრილი ჰქონდა სიმნომ
ჩამოართო ის და იქვე დახია. კიკომ იმ გლეხსაც უთხრა; რომ
აი რა კარგი მღვდელი გეყოლებოდათ; რომ დათანხმებულიყო

მაცრამ უნდა რომ ბეჭი ისწავლოს და მღვდლებსაც არა ნდობობს... ამის შემდეგ კიკომ ხელი ჩამოართვა სიმნოს და სთხოვა მას ჭქონოდა მასთან მისკლა-მოსკლა...

სიმნომ მიახწია თავის ცოწონებულ გორას მუსა-ურეში, დაჟდა იქ მღვდლებად აღვიწყედ და იქედგან სიამოვნებით უტქეროდა თავ-თავ ასლად ამოღებულ მოშრიალუ ყანებს... ამობაში კარგა დაგვიანდა და ამბავი მისგან არჩის დახვეისა სახლში იმასედ წინ მივიდა...

გაცოფდა ანანა! მამა ნიკოლოზი კი საშინლად დაღონდა, ჩაჭვიდა საცოდავით თავი და მძღვა. აღარ იხედებოდა.

— ვურა სედაჯ, ადამიანო, რომ ჩვენი შვილისთვის ჩვენვე ვეღარ მოგვივლია! მოკეთებს მანც შევატულობინოთ! აი ჩვენ სოლომონ მღვდელს, იაკოფ მღვდელს, აბრია დიაკვანს! ვნახოთ, გენი რას გვიჩვენებ. ღამის ხელიდგან გამოგვეცალოს შვილი და დაგვეღობოს, გაგონილა?! ამოთქვა დამწვარი გუჯიდგან საწყალმა ანანამ.

— რას უშუკლიან ისინი, თუ ღმერთი გრწამს, კაცი გადაჩუღია! თქვა ბოღმიანმა მღვდელმა.

— რას ამბობს ეს ადამიანი! მას ვიღამ უნდა გვაშუკლოს? ერთი, წადი, ადამიანო, გააგებინე ჩვენი დარდი.

ბოღმით თავ-ჩაქინძლულმა მამა ნიკოლოზმა ქოშების ბრახუნით გაიარა თავიანთი ეზო და ცოტა ხანს შუან მოიყვანა მამა სოლომონი. სოლომონს მედიდური და ტაბლით გასუქებული წითელი სახე ესლა უღვიოდა უნებურად ატრიალებდა კრიალსანს, ტანსედ დაგლეჯილი კაბა ეცვა, ტიტველა ფეხებსე ქოშები. აგერ ტვლეზიაც შემოვიდა თავის დიდი ჯოხით და დაღვრემიღვის სახით, თან მოჭყვა დახალი, ჭადარა და გველამუა მახის მღვდელი — იაკობიც.

— რა უნდა გქნათ, მღვდლებო, ღამის ჩვენმა შვილმა ყველები დაგვეჭრას, ნეტავი შვილი თავის დღეში არც კი გვეყოლოდა! ამბობდა ანანა.

— ეკ იმან იცის, რომ რყენით, არას უშლით, თავის ნებაზედ ატარებთ... თქვენვე რყენით და ესლა საშველათ სხვას ეძახით — უთხრა, თითქო შეწუხებით, მამა იაკობმა, ვისაც აქ მოსვლის აზრი ჭორების შოდება იყო და აჩა შეკლა.

— მამ რას ვიზამდით, მაგასე შეტი ვილა გვებადა! უპასუხსა ნიკოლოზმა

— შვილი შიშ ქვეშ უნდა ჭყვანდეს ყველას. „შიში ღვთისა არის დასაბამი ყოვლისა სწავლისაო“, ამბობს სოლომონ ბრძენი, თქვენ კი: აი სიმნო, აი შენი ჭირიმე, აი რა გინდა! ესლა წადით და სდიეთ.

— ეგრძალებით უფალსა შიშით და უღალადეთ მას. შიში ჭბადავს სიყვარულს — ჭიქვავდა ტვლები და იქექავდა ვიებს თმიან ქეროს.

ასეთი ღაპარაკის შემდეგ, ერთ-ხმით გადასწვიტეს, რომ სასტიკათ მოექცნენ სიმნოს, დაუწვან ესლავ, რაც წიგნები აქვს, თულები გრძში არ მისცენ და საით წავაო...

ამის შემდეგ ყველანი შევიდნენ სიმნოს ოთახში. ტვლები და ანანამ გამოიტანეს მისი წიგნები. მამა იაკობმა პირველმა წაუვიდა ტეცლი, მხოლოდ ნიკოლოზ მღვდელს კი რაღაცასი სცხეუნოდა, ეშინოდა და მარტო ოთახში ჩაიკეტა. წიგნის გრძვას ტეცლი რომ მოედო, სოლომონი, ანანა და ტვლები ჯოხით ურევდნენ, თანაც სოლომონ მღვდელი უგრძნობლად იცინოდა თავის ცარიელ შუბლ-ქვეშ. დაიწვენ — ბოკლი, ღასადი, მიღლი, დრეპური — ესენი კომლათ შემოედგნენ მუნაყრუს არე-მარეს. კვამლი მუნა-ყრუს თეთრ ღრუბლებში გაკრია ღ

იმ ღამესვე წვიმათ ძირს ჩამოვიდა: მუხა-ყრუს ყანების და-სანამად — დასაყუყუუნებლად.

კარგა რომ შამგლითფერდა, მასშინ შემოვიდა სიმნო მუხა-ყრუში. იქ ერთმა პატარა ბიჭმა უთხრა რომ, შენი ხალაღები, აი ღვდღებმა და ტვლებმა დიაკვანმა ცეტხლში დაწვეს! სიმნო კარგად ვერ მისვდა, თუ რაში მდგომარეობდა საქმე, თუმცა გულმა გი ძგარა-ძგური დაუწყო. მაგრამ, აი, შემოვიდა თავის სადგომში, ანანა კარის ჯუჯუტანიდგან ყურს უგდებდა გაფით-რეული და გულში ამბობდა: ვაი თუ თავი მოიკლას, ან ავით გასდეს, რომ ისე ძრთელ უყვარდა თავისი წიგნებიო. მამა ნიკოლოზი გი გაწოთლებული სირცხვილისაგან ყუნჭულაში მიმალული იყო და, სიმნოს რომ მისთვის თვალი გაესწორებინა, იმას უეჭველად გული შეუღონდებოდა. მაგრამ ესლა თითონ სიმნოს გინაღამ წაუვიდა გული, რომ შესება წიგნებისგან დატარებულ რთახს. გაბრახებულს ჯერ უნდოდა იქაურობა შეემტკიცო-მოემტკიცო, მაგრამ თავი შეიკავა და კარში გამო-ვარდა.

— გაიმე, გი არა შეიმთხვიოს რა და! ამბობდა გაუვითლებუ-ლი ანანა.

— აგი გითხარ, დუდუნებდა მამა ნიკოლოზი. სიმნო ბოღ-მის გასარტობათ მუხა ყრუს მინდვრებისკენ წავიდა. მას ცო-ტა ხანს უკან შემოესმა ტვლებიან ყვირილი, რომელიც ანანას გაეგზავნა, რომ სიმნოს არა ეწინა რა თავისთვის.

— სიმნო, აი სიმნო! მოიცი, უნდა გკითხო რამე! მიაძასა ტვლებიან.

— რა გინდა?! გაზოსძახა სიმნომ.

— მას იმ დღეს რომ ამბობდი ლოტზე — ტყუედილიაო, მას

სოდომ გომორიც არ დაიწვა და ლოტის ცოლი ქვით არ
ქცა?

— დაიკარგე შენცა და შენი სოდომ-გომორიც, შე ტყულებიავ,
შენა! დაუევირა გაბრაზებულმა სიმონმა და დაუბრახუნა ფეხები.

— გაიმე! გაგიყუდა, შეხი ჭირიშე, შესძახა ტყულებიამ და გამო-
ქცა შინისკენ, სადაც მოიტანა სიმონს გაგიყუების ამბავი.

— უიმე! ის აქ აღარ მოვა, შიშობხვევს რასმე! შეჭკივლა ანა-
ნამ. მღვდელი უფრო დაღონდა და შვილის გაძეკების ფიქრი
შეუვიდა საბრალოდ თავში. იმ დამეს იმათ სულ არა თქვეს რა,
გარდა ანანასა, რომეღმაც აღვიარა, რომ ოღონდ სიმონ კე-
თილათ დაბრუნდეს შინ და იმის მღვდლობას არ იმდომებს,
უფიდის ისევე წიგნებს, იჯდეს და იკითხოსო...

მთელი დამე სიმონ დადიოდა და უნდოდა დარდები მო-
ეშორებინა თავიდგან. მეორე დღეს, მსე რომ კარგა მადლა
წამოდგა, დასრუნდა შინ გაფითრებული და დაღაღული. ანანას
სიმონს დაანახა ძალიან გაესარდა, მაგრამ სირცხვილით მას-
თან მისვლას ვერ ბედავდა. მამა ნიკოლოზი კიდევ იმაღე
ბოდა.

დაიძინა სიმონმა და, როდესაც გამოიღვიძა, კარებიდგან
თითონვე შესძახა: ცოტა რამ გექნებათ და გამომიტათ, მშინა!
ანნამ ღვინო და ქათმის ხორცი მამინვე შეუტანა, სირცხვილით
კი არ იცოდა რა ეთქვა, მაგრამ მანც ხმის განკალით წარ-
მოსთქვა: იარე, შვილო, შენ ნებაზე, გენაცვალეს დედა... ეს
ერთი დაჟამკეთ...

სიმონ გაწითლდა და ცოტა გაჯავრებით უთხრა: ჭე, თავი
დაანებე მაგ ლაპარაკს!

— შენი ნებაა, შენი, შედღა, თღონდ შენ ისიამოვნე, და
ხამოვტალა საუკარელ შვილს.

— ამის შემდეგ იყო სიმნო მუხა-ყრუში წაღაც უგულოდ და უჩებურათ, ელოდებოდა დღითი-დღე, რომ ან დღეს დათანხმდებოდა მისი მამა ფუტეების ძუკვასევე სასწავლებლათ და ან ხვალ. ზოგჯერ გადასწყვეტავდა ხოლმე შესკლას პირ-და-პირ მამასთან, რომ უეჭველად დაეთანხმებინა ის თავის განზრახვის აღსრულებასევე; მაგრამ, ცოტა დაფიქრების შემდეგ, ის ხვდებოდა, რომ მისი ღაპარაკი ამათ იქნებოდა, წადგან მისი უბიჩი დედამამას სულა და გული სხვასაირად სჭრიდნენ და საზრავდნენ და წადგან სიმნოსა და მათ შუა დიდი სვაკი იღო.

ამ ხანებში ანანამ და ნიკოლოზმა პირ-და-პირ განჩინება დაადგინეს შესასებ სიმნოსი: სასმელ-საჭმელი. ფარეზობა არ მოაკლონ, მხოლოდ ფუელით, თუ სადმე წასვლით ხელი არაფრით მოუშრთონ: სიმნოც მოიფიქრებს და მღვდლად ეკურთხებაო სიმნოს ჭკნხელოდა თავისი საძაგელი მღვდმარეობისა, წადგან ჭკდავდა, რომ ის უმიხსოდ ეგდო სოფელში, დღითი-დღე ისუქებდა სხეულს, რის-გამო იხლუჩებდა ნერვებს და ტვინს. ხშირად შეშინებულად ამ დაფიქრებით ვაბრახებულათ წამოიძახებდა ხოლმე: «უტვინობა!» «სიგიჟა!» «ბაღღობა!» მაგრამ მამის დაყოლიების იმედი ცოტა-ხანს უკან ისევე უცხოვლდებოდა.

ბოლოს ღრმით დაფიქრდა ჩვენი სიმნო და წმინდათ მიჩვდა თავის მღვდმარეობის სისამაჯლეს. ხელები ვასაგსავა ბრახებით და მამანვე გადასწყვეტა ხვალვე მოშორდეს ამ სისამაჯლეს: იმ მომავდინებელ ჭკას, რომელიც მის სამშობლო მუხა-ყრუში სუფუვდა და სადაც დედა ანანა ვაჟარაობაშივე მაგრამ უკრავდა ხელებს, ზედ მამა ნიკოლოზის ანაფორის კალთებს აფარებდა ხოლმე, მიჭხვდა, რომ ესღაც ამას უპირობუნ...

— დედი, ხვალ-ცხენი უნდა მომცეთ ქალაქში ჩასასვლელათა უთსრა ვატარა ხანს უკან ანანას კარებიდგან სიმნომ.

— ცხენები შინ არიან, შვიდო, მღვდელს ვეტყვი და წაიყვანე — მაგრამ, ნეტა ქალაქში რა საქმე გაქვს?!

— არა ჭირი... სკალ ერთ-ერთი ცხენი მინდორში არ გაუშვით, თქვა სიმონი და შევიდა შინ.

— მეორე დღეს, დილა აღრიან ამდგარ სიმონს არც ერთი ცხენი არ დაუხვდა შინ, რადგანაც ანანამ შუა ღამისასვე უბრძანა ბიჭს ცხენების გარკვევა. სიმონ მიხვდა ამას. მაშინვე დივად და სვედიანათ დახედა მოსახლეურ სადგურს თავი; გამოუმჩვიდობებლათ გაუღვა იქსით თბილისისკენ. საღვთიანის თვალთ შეჭსედა ბოდოს მუხა-ყრუს, რომელსაც უსარ-მარანი კაკლები ძალის-პირს დაჭქიქინებდნენ და შემდეგ ისევ გაქურდა თავის გზას.

შაქრო-

(გაგრძელება იქნება).

გამგლავნება და გამოწვევა.

თიანეთის მამასახლისს სასკლათ ჭქვიან წაქარა, —
თავის ვიზის სასარგებლოთ ბევრი გლეხები აქანა.
საშინელი ვეკაგვი, გამტყდილი ვით შელანა.
რაც ვინდა მახე დაუგო, — მისი დაჭერა ძნელია.
ხალხი დაუტყავებია, არა ჭქვას სიტყვის მთქმელია, —
მასა მონებენ ვეკლანი — ვერეთ არ უხანთ მსხსელია
ხალხის ცხოვრებას — ვერ ვიტყვი — თუ რამდენათ არის ძნე-
დასამტკაცებლოთ ამისა ბევრი არის საფუძველი. ლი, —
ვისაც ხეაკადეს — იხილოს თუნდ ახალი, თუ ვინ ძველი; —
აწ ვერ აღსადებს შიშითა ამ სიტყვების გამომთქმელი.
ამ სოფელში უსამზღვარა არის გლეხის სატანჯველი;
თვის ხმა ვერ ვის გაგონა — ეს საქმეა მისთვის ძნელი.
ვერ ვინ აღსადებს ტანჯვასა, ვინც არის იორის მსმელი —
უჭველად ის ცხონდება, ვინც გახდება მათი მსხსელი.
წამკითხველო, თვით იგძენი აქ ამ გვარი წყლისა დენა,
აქაურ ხალხთ სიმწუნარე, მისგან მწარე ცრემლთა დენა;
საჩივარი ამათა — თუ არ-საით არის სმენა.
მაგრამ, ვიცი, ამათ ტანჯვას ვერ წარმოსთქვამს კაცის ენა,
ამას დაერწმუნებოდით, რომ იცოდეთ ჩემებრ თქვენა.

დამერწმუნეთ, — თიანეთსა

დიდი ცოდვა ტრიალებსა,
თუმიც აწუხებს სატკივარი,
მაგრამ ვერვინ ღრიალებსა.

ხმას ვერ იღებენ შიშითა, ისე სტსოვრებენ ვიშითა,
 მიზნის ვერ-ვინ აღვიარებს, თუ არა ჭკითხვენ ფიცითა;
 სულ დამარხუნნი არიან ხსენებულ ივრის ქვიშითა.
 გამდიდრდა ჩვენი ზაქარა, ფრიად მოიღერა უელი;
 გლეხთა მეტის ქვის ზიდვითა ლამის მოგვიწვიტოს წელი.
 გადაჭიმა სასასწები, ქირა შესდის მეტათ ბევრი,
 თან გლეხებსა, რაც დაჭვირდა, ბოლოს მისცა არაიერი.
 რამდენ სხვა საქმეს აბრუნებს, ვინა ჭყავს მას გამხსრეკელი? —
 დაატყავა ქართველები, ასლა სომხებს მიჭყო ხელი, —
 რომლებსგანაც აქნამდის ძღვნები შესდიოდა ბევრი —
 თითოც ათ-ათ თუმანს სთხოვდა — ეს ცოტაა, განა ბევრი?!
 სულ თელავისკენ გაიქცნენ, იქა ჭპოვეს თვისი მხსნელი,
 იმათ-გი თავებს უშველეს, გლეხებსა აქვსთ საქმე ძნელი;
 იმათ ჯავრს ამათხედ ურილობს, როგორც შესამანი გველი. —
 ამას უველას დავამტკიცებ, აღარა ვარ უგუ მთქმელი;
 რაღა პირსა მოგეფერო, მისგან რა სინიღისს ველი? —
 გამოვიდეს, დაუმტკიცო — ეს ბურთი და ესეც ველი.

მორიელი.

7 აპრილი 1882 წ.

სიტყვა და საჭმე

Такъ точно воетъ ночи на пролетъ
Вся эта сволочь, выродокъ прогресса.

Вайрона

I

ბოლოს დროს მე და სოსიგო დაკომბილდით. სოსიგომ დაიბდაბლა თავი და ჩემ ოთახში ათ-ასში ერთსულ შემოიხედავდა სოფმე, რომ გავებდნიერებინე თავისი ლაპარაკით; მეც, ჩემის მხრით, ისე გავდიდგულდი, რომ სანდისხან კიდევ გავბედავდი სოფმე იმასთან მიხვლას საბასსოთ. ჩასაგვირველია, მისი თითო სიტყვა ჩემთვის თვალ-მარკაღიერე უძვირფასესი იყო. ამიტომ, მე მუდამ ვცდილობდი, რაც შეიძლება, ბლომით გამეგო რამე იმის ოქროს პირიდვან.

მკითხველსა ვსთხოვ ცოტა ოდენ უურადლებას ამის დამწერისადმი, ვიდრე სოსიგოსე გადავადოდეთ, იმიტომ კი არა, რომ მე ჩემი თავი სოსიგოებთან ერთ ფიტარზე დავაქენო. ამისთანა უმწვილური სურვილი ჩემ გამოცდილებას სრულიადც არ შეეფერება. მე ვიცი, რომ ბევრიც ვეცადო, სოსიგოებთან მე ფებს ვერ გავჭიმავ. მე მხოლოდ მკითხველს უნდა პირველადვე განუცხადო ჩემი შეხედულება ქვეყნის ყოველ «თავ დადებულზე». ჩემის აზრით, ქვეყნისაზედ ერთი ვატიც არ იქნება, რომ

ანგლოზის უმანგობით იყოს შექმული. მე მგონია, რომ სო-
სიკოსთა და დიდი კაცები „თავ-დადებულები“ მხოლოდ მით-
განიჩქვიან ქვეყნის მჭამლებიდან, რომ ჰიკველებს გაცილებით
ნაკლები ცოდო აქვსთ კისერზე ხლეულები, ვიდრე უკანასკნელებს.
მაგალითად, „თავ-დადებულები“ კაცი დღეში ერთხელ ჩაუყობს
მთვლემარე მოძმეს ჯიბეში ხელსა და ამოაღოს ქისას; მაშინ
როდესაც ქვეყნის მჭამლისგან ას-ჯერად თუ გიჰვირო. მაგრამ
ამ გარჩევასთან ისიც უნდა დაუმატოთ, რომ თავ-დადებულები
კაცი თუ ჩაქვოვს ჯიბეში ხელს, ისიც იმეტომ, რომ მაინც
„ქვეყნის საქმეს“ უშველოს; ქვეყნის მჭამელს კი იფხებზე ჭი-
დია უოკველივე საბუთი ან მაღალი მოსასრება: ამოიღებს მი-
ტომ, რომ თავისი გული სთხოვს, სხეული აქეზებს. თავ-და-
დებულს ქურდობაშიც კი „საზოგადო დღე-გრძელო-
ბა“ არაეაიწყდება. მართალია, ზოგჯერ საკუთრათ თავის სტო-
მაქს მოასმარებს ხალხე, ან უკეთ ვსთქვათ, თავის ჯიბეში ჩაუ-
ცვივა ხალხე სხვისი ფულები, მაგრამ აქ ან მის უნებურათ
მოხდება ხალხე, ხელს აჭკვევა თავის თავათ, ან კიდე, თუ თავის
ნებით აუსვამს, ჰიკში ხომ ენა აქვს, რომ თავი განმარტ-
ლოს და ქურდობის მიზეზათ „ქვეყნის საქმე“ წარმოგიყუ-
ნოთ.

ერთა სიტყვით, ყოველი „თავ-დადებულები“ მაინც ქვეყნის
შვილია, ის ნათლად გვაჩვენებს, რომ მას უღვას ჩვენს სისხ-
ლი და სოციალიზმით გვაქვს ჩვენ თავი მოსაწონი, თორემ ის
რას ეგონებოდა, რომ „თავ-დადებულებს“ არ მიეღოთ მოსაწი-
ლეობა ქვეყნის წესიერებაში, ამაყათ ეყურნათ ჩვენთვის მალ-
დიდგან? ისინი გულს იმითა გვიტკობენ, რომ ჩვენ შვილო-
ბას არა თავილოებენ ამათ რომ ამპანტანობა დაიწყოს და უუ-
რე არ მიუგდონ არც ჩვენ ჩვეულებას, არც ჩვენ ხელისაყ-

უური ან ათხორან ჩვენ წესს, მაშინ ჩვენ ზედაც ან შევხე-
დავლით—ჩვენ იმათ ამოვიძვებდით და სულ კუდით ქვას ვაკრე-
ფინებდით. თუ გი ჩვენ დღეში ას-ჯერ ან გვეთავილება სხვი-
სი ჯიბე-უბის გაშინჯვა და მათი ქისების გახსნა, რომ იქიდ-
გან ამოვარჩიოთ ან „თავგის ფერება“, ან «ხონის ფერები»,
და გადმოვიღოთ ჩვენ ქისებში, იმასაც გი ანა ვთავილობთ,
რომ მათი ქისა სრულებით გაუსხნელათ ჩვენ ჯიბეში ჩავატუ-
რეთ,—ჰო, იმას ვამბობ: თუ გი ჩვენ ასეთს ხელობას დღეში
ას-ჯერ ვემსახურებით, ვითომ «თავ-დადებულები» რაღა მამალი
ჟვავები არიან, რომელი ადღგომის წითელ კვერცხებათ გადა-
ქცეულან, რომ დღეში ერთ-ჯერ მაინც შეზობლის, შეკობრის,
ნათესავის ან უცნობის ჯიბე ან გაშინჯონ?! ან რა დააკლდებათ
მითომ ამით, რაც ან შეემატებათ!

ეს ყოველივე კარგათ ესმით „თავ-დადებულებს“ და ამი-
ტომ ქვეყნის დასაკმაყოფილებლათ, რომ ხალხი ან აიყაყინონ
და ან მომიდურონ, დღეში ერთხელ აუცილებელივ გაემგზავრე-
ბიან ხალხე სხვის ქისების მეცნიერული თვალით გასაშინჯვად.
მეტადრე ჩვენში თავ-დადებული კაცი ძრეელ შეგნებულა ცხოვ-
რებაში და ერთგულათ მისდევს ანდაზას—„საცა წახვალ, იქაუ-
რი ქუდი უნდა დაიხურავო“, თუ გინდა რომ ქვეყანამ ანა
გდევნოს, რომ ცხოვრებაში შენი კვალი ამოუფხვრელი დარჩე-
სო, ამისათვის იგი ვერ მოახერხებს, რომ ან ჩაიტგებარუნოს
უელი სხვის ლუკმით. მერე, ხომ მოგესხენებათ, რომ სხვისი
ლუკმა, რომლის მოპოებაზე შენ ან დადღილხარ, ან დაქან-
ცულხარ,—და რომელსაც სრულებით შესვენებული ჩაიდეპ ვირ-
ში,—ჰო, როგორც კარგათ მოგესხენებათ, ასეთი ლუკმისთანა
გემჩიელი ქვეყანაზე არა იქნება რა. მით მომეტებულათ კაც-
უგან ან დაიწვეს ამ კვარი სამსახურიდგან ქვეყნის წესისადმი;

რომ აქ საშიში არა არის რა. მართლაც, თუ კი ჩვენ ვახერხებთ, რომ დღეში ას-ჯერ ჩავიხედოთ სხვის ჯიბეში და ამით ვაკმაყოფილებთ ჩვენ ცნობის მოყვარეობას ცალკე, ვერცხლის სიყვარულს ცალკე; ვითომ თავ-განწირულისთვის რა ძნელია, დღეში ერთხელ დაინახოს, რომ ვისმეს ჯიბეში ლუკმა ამოაგდოს, ან სხვის თაფლის გუდაში თითი ამოაწოს და შეკრე ჩუმად გაიღოკოს! ვინ რას გაუგებს, ვინ გამოუდგება უკან, გინდ რომ კიდევ გაიგოს! რას დააგლებს? სრულუბიანად ვერაფერს: იხივლებს? — მოწამეს მოსახოვენ. და ისეთი სულელი რათ იქნება „თავ-დადებული“, არ იცოდეს, რომ, როდესაც იგი განიძრახავს ამ გვარი ქვეყნის წესის ასრულებას, მისმა მარცხენა ხელმაც კი არ უნდა იცოდეს, რასა იქმს მარჯვენა ხელი. „თავ-დადებული“ ვისი შვილია, რომ ესეც არ იცოდეს! ის ჩაიხივებს ისეთ დროს, როდესაც თვით ქისის პატრონმაც ვერ გაიგოს, რა მესა დაეცემა თავზე. სხვის თვალს იქ რა უნდა! მაგრამ იტყვიან, რომ ვაი თუ შეზობელს გამოეუხანოს და თვალს შეგასწროს, როდესაც შენ მისი ქისა შენი ჯიბისკენ გამგზავრე — მაშინ რაღას იზამს ჩვენი „თავ-დადებული“, რომ გაუმწარდება სხვისი ლუკმა, ხომ პატრონი უკან დაიბრუნებს თავის დოკლათსა? მაგრამ სულაც არა, თქვენმა მხემ! თუ უვირილს დაიწეებს და ქვეყნას შეჭერის, მე ვიტყვი, რომ დანიჭით, ცხიხეში წაიყვანეთ, გიჟია, მეთქი, თავსა მჭრის, მეთქი. მეტადრე თუ დაბადა ღირსების კაცია ჩემგნით დაბეჭდილი, მაშინ ხომ ვეკლავ იმას გამტყუებებს. და თუ პატრონსურათ მეჭევა, ე. ი. შემეხვეწება, დამედრიჯება, მუხლს მომიდრეკს, ტირილს დაიწეებს, მაშინ მეც დავამშვიდებ და კეთილ-შობილური თანაგრძნობით ვატყვი — ნუ სტირია, ძმაო, რა ვუყოთ, მადლობა დმერთს! არ გამოერთვას შენთვის, რა კარგი, გამო-

გართვი და — ეს უფრო უკეთესი. ღმერთი მოწყალეა, ეგ ძველი და სხვა ახალი; შეთქი, ე. ი. თუ ესაა ამით დაგარბიე, მე რე, როდესაც შენა ქისა უფრო გადიდდება, ღმერთს ხელს მოგიმართავს, მაშინ კიდე მოგიგონებ და ხელ-ახლად დაგსკამ მშკალზე, შეთქი... გამოვბრუნდები და წამოვალ. მე რე მღიოს, რაზღენიც უნდა. სწორედ აკრეოვე მოიქცევა ყოველი სამღვილი ქვეყნისთვის „თავ-დადებულნი“. ვითომ ამას შეებრალას გაცრცულნი? გიყვი იქნება, რომ შეებრალას. რათა მე რე? ვინ ესევეწებოდა, რომ ება-ღია დადიოდა ამოდენა ხალხში, სადაც ყველა ხელის მოთბობასა ცდილობს, სადაც ყველას უნდა პირი გაიტეზარუნოს სსვისა თაფლით. «თავ-დადებულნი» უთხრა — მიიძინე, რომ ვიბეშა ხელი ჩავიყოვო! რათ დაიძინა? თითონ რომ დაუდგებელი იყოს, ვისი ბრალისა, თუ ღმერთი გრწამთ. — ყოველი პატრონისანი და გონიერი კაცი იტყვის, რომ თავისი ბრალისა და თავისი მომდურავი იყოსო — „ტუდათ შემხასავი ქურდზე უარესიაო“, თითონ ჩვენა ხალხის სიბრძნე მოგვითხრობს. ქვეყნისთვის თავ-დადებულს ნურას აკადრებს, თუ ჭკვას არის. აკადრებს კიდე და, იძის ტრავუნით ვის რა დააკლდება!

ამიტომ, ყოველი თავ-დადებული ჩვენსავით გულადთ გამოდის ქუჩაში ან მიუხდება ვისმეს სახლში და, სადაცა ნახავს, რომ რომელიმე ნივთი მრუდეთ, უწესოთა ძეგს, მაშინვე მივაგასასწორებლათ და, თუ აწ გასწორების დროს ყურს არავინ ათხოვებს, მაშინ, თავდადებულის ხელი, რასაკვირველცა, უფრო უკეთესს ადგილს უშოვნის ამ ნივთისა.

ქვეყნისთვის თავ-დადებულებს ამიტომ ეძახიან იმათ, რომ ქვეყნისა არავერს უშლიან, კიდეცა შევლიან, რომ მან თავისი საქმე უფრო კარგა წაიყვანოს! და ქვეყნისა როგორ უშველის იგი, თუ ყოველივე მისი გემო, აზრი, წადილი გაუგებარია თავა

დადებულისათვის? იმან უოკელითერში უნდა მონაწილეობა. მაგ-
 ლას, ყველგან ჩაიხედოს, ყველათერში ქვეყანას აჭყვეს. ქვეყნის-
 თვის თავ-დადებულმა უნდა იცოდეს, რომ სისრულე, ანგელა-
 ლობობით კაცი ჩხიჩხაც კერ გადააბრუნებს და, თუ მას უნდა,
 რომ გადააბრუნოს, ე. ი. თავ-დადებულის სახელი იმას სამუ-
 დამოთ დაუმიკვიდრდეს, ამიტომ არც ავანგობასე უნდა აიწიოს
 მაღლა ცხვირი, არც ქურდობაში დაიწიოს უკან. ამიტომაც ჩვენ-
 ში თავ-დადებულები ჩხიჩხ კი არა, კეებს კეტებს აბრუნებენ,
 წადგანაც ცხოვრებენ სრულად და წესიერი ცხოვრებით. ამიტო-
 მაც თავ დადებულნი მწერლობაში, რუსულათ იქნება თუ ქართუ-
 ლად, სახელოვანი მწერალი იქნება თუ უსახელო; თავ-დადებუ-
 ლი ადვოკატი თუ მოსამართლე; სოტლქს თუ ქალაქის მასწავ-
 ლებელი; თეატრის თუ ღვინის საზღაფის ასპარესზე:— ყველ-
 გან ამტკიცებს, რომ იგი სრული კაცია, და რაც კა-
 ცის გონებას მოუგონია, რასაც კაცის ხელი ჩაიდენს, უოკელივე
 ესეები იმასთვის წმინდაა სასარებასავით. ამიტომაც დღეს აქ
 გაგანარებენ ახალი ამბით, რომ ამ და-ამ სახელისმა მწერალმა,
 ჩაუღაპა მუზობლების კასსა, იქ სოფლის სულეიერმა მამამ დაა-
 ძკრინა გემრიელი ლუგმა გლეხებს, აქ ადვოკატმა აუწავა, იქ
 მოსამართლემ იბარტვა. ამის მაღლაბელნიც უნდა ვაუვანოთ,
 რომ დღეს უოკელი „თავ-დადებულნი“ სიტყვას დახლობილანს
 შემოუბრუნეს სოფლმე ჩვენ ქვეყანას, და ნათლდება და ნათლდება
 უკანასკნელი!...

აი, შკითხველო, ჩემი შეხედულობა ყველას კაცზე, რომე-
 ლიც ქვეყნისთვის ზრუნავს დღე-და-ღამე. შენ ნუ გგონია, რომ
 თავ დადებულნი ციფგან ჩამოსულნი იყოს. იმას რომ ესეთი აზ-
 რი განუცხადო, კიდევ გიწიენს. ის ისეთი სულელი არ არის,
 რომ არ ესმოდას ზოგიერთების უგუნურება, რომლებიცა ცდი-

ლობენ ქვეყანაზე ხელი აიღონ, დაათუროთ მის ჩვეულებასაც, წესსაც, მის აზრსაც და უკვლავიერს, რაც კი დაბალი რამა ტრიალებს ცხოვრებაში. თავ-დადებულმა იცის, რომ ასეთი უადგილო იდეალისტობა მხოლოდ ქვეყანას ასარბლებს, ქვეყანას ანთმევს ამ სოციალისტის ძალას, რომელნიც «საზოგადო საქმეს» აღარ ემსახურება და მისდევს რადიკალიზმს უმწიველურ ოცნებას. ამ იდეალისტებს თავიანთი სურვილით ვერა გაუკეთებიათ რა და ვერც არას გააკეთებენ. იმათ მართლაც ვნება შეუძლიანთ, ისიც იმითი, რომ თავიანთი უსაქმო ოცნებაში სსკებისაც გადაიბრებენ და ჭკვიდგან შეშლიან.

ყოველმა ნამდვილმა თავ-დადებულმა უთუოდ უნდა აიღოს რამე საქე კისერზე და ამით დაუხსლოვდეს ხალხის ჩვეულებას, ხალხის ქცევას. უცოდველი თავ-დადებულა ემსგავსება ფრთებ დაფრეებისებულ არწივს, ან ფეხებ დაჭრილ რაშსა. ცხენს თუ ფეხები აკლას, მაშინ ის რაღა რაში იქნება? აგრეთვე თავ-დადებულნი რიღას მანქანა იქნება, თუ ცოდოსა თავიღობს?

მკითხველს უნდა ვუთხრა, რომ ეს ჩემი საკუთარი შეხედულობაა თავ-დადებულზე. უკანასკნელს სოციალურად უფრო რებს. ეს იმითი ვიცი, რომ ერთხელ მეც შეცდომილი აზრი მქონდა ჩვენ თავ-დადებულზე. ბოლოს თავლები გაკახილე და ჭეშმარიტება ვიპოვე. ხშირად, თითონ თავ-დადებულსაც სცხვენიან სიტყვით გამოთქვას, რომ იგი ჩვენი შვილია, ჩვენი თვალითა რომავს «საზოგადო საქმეს», ჩვენსავით გბილებს აწაგწაკებს სხვის ავლა-დიდებაზე. მაგრამ სასირცხვილო აქ რა არის, ჩვენთვის რომ ვიკითხოთ? აქ ყოველივე ქების ღირსია და არა ძაგებისა. მხოლოდ ახალ-გაზდა თავ-დადებულები არიან ასეთი მოცხვენი. ახლა, რა კი ხამები არიან, იმათ ვერ კიდე ვერ გაუბენიათ, რომ საქვეყნოთ აღვიარონ თავიანთი ცოდვები.

სიტყვა და საქმე

მაგრამ რა უშავს? მალე თავიანთ-თავათ ამოიდგამენ კნას და გაბედვით დაიწეებენ ყველასთან ჭიკჭიკს.

II

ჩვენი სოსიგო ვერ ისევე უმაწვილი ბიჭია. რა!... სულ ოცდა ორის წლისა არ იქნება. ამიტომ მე მინდოდა გამეგო, თავ-დადებულებებში რომელი ადგილი უჭირავს — გამოუცდელია თუ საქვეყნოთ ჭიკჭიკებს თავის ქვეყნის შვილთან, მეთქი, იმაზე, თუ სად რა აუძვრია, სად ვინ გაუტყავებია, სად ვისთვის გამოუცინდელია, სად გაულოკავს თავლიანი თითი?

ერთხელ სოსიგომ თამამათ შემოაღო კარები, დამიგრა თავი, მომაწოდა დაწერილი თაბახი ქალაღდი და მითხრა:

— მე არა მცალიან, «ქვეყნის საქმე» მეძასის, ვერ გელაზარაკები და ეგ წაიგითხე, სულ მანდა სწერია, რაც სათქმელი მაქვსა. — მაშინვე წასვლა დააპირა. მაგრამ მე გაუგადნიერდი და დავეჭიდე სამოსელზე. — აქამდის მე დედა-მიწასზე არ დაუშვებდი ხოლმე შენ სურვილსა და ესლა უნდა უთუოთ შენ მანუქო ცოტადენი დრო და დაივიწყო პატარა ხანს «ქვეყნის საქმე», მეთქი.

სოსიგომ ძრეულ ყოყმანი შექნა, ჩემმა თხოვნამ მეტათ შეაწუხა: „ქვეყნის საქმეს“ იშვიათათ უმტყუნებდა ხოლმე სოსიგო თავ-დადებულად.

— შენი ხათრი იმტელათა მაქვს, რომ უარს ვერ გიზამ, გამახარა სოსიგომ. მიხუჭებია შენთვის ჩემი ძვირფასი დროება, მხოლოდ გთხოვ, რაც შეიძლებოდეს მალე განმათავისუფლე.

მეც მაშინვე გადაველ საქმეზე, რომ ბევრი დროება არ

დამქანჯვინებინა თაკ-დადებულისთვის... როგორც იმან ჩემი
ხათრი დაიჭირა, მეც ისე მოვიწადინე გადახდა.

— სოსიკო-ჯან! შითხარი, გეთაყვა, შენ გამოცდილ თაკ-და-
დებულებში ითვლები, თუ ჯერ ისეკა უმარვილად, შეთქი?

სოსიკო მაშინვე მიმიხვდა კითხვას და მიპასუხა:

— შენგან არ მიგვირს! რაღა დროს ჩემი განზრუნელობას,
ჯანი ლამის არის დაგებრდე, „ქვეყნის საქმით“ ძალზე დატვირ-
თული.

— მაშე, თუ გამოცდილებთაგანში ხარ, შენ არც ითაკილებ,
რომ გამიზიარო შენი მოგზაურობა ცხოვრების პილიკზე, შეთ-
ქი, უთხარი მე. შემატყობინებ ზოგიერთ შესანიშნავ ცოდვეის,
რომელნიც შენ არ გითაკილნა, შეთქი.

— რამდენიც გინდა, მაგრამ სომ იცი, „ცოდვა“ უგუნურე-
ბის მოგონილია ცოდვა გი არა, ჩვენ ხელობას სხვა რამ უნდა
დაუძახოთ, უნდა სასული გამოუგვადოთ უთუოთა მე, ჩემის
მხრით «ცოდოს» მაგიერ «გამარჯვებას» ვხმარობ. მასთან, უნდა
გითხრა, რომ ჩემი გამარჯვება სულ შესანიშნავი და სამაგა-
გალითაა. ამიტომ ძირილ რომ არ შეკაწურა მესიერება და
დრო არ დაკვარა, გაიმბობ იმას, რაც მე გუშინ გავიმარჯვე.

მე ურბები გამოვიჩინებე, რომ ყოველივე დაწვრილებით
გამეგონა. სოსიკომ დაიწყო.

— გუშინ დილით რაღაც ბედზე შეუარე ვასოს თავის სა-
ხლში. მერე სრულყოფით არაიერი საქმე არა მქონდა რა იმას-
თან. მე ვთქვი — მოდი, ერთი ვნახავ, რასა იქა ჩემი ვასო, მე-
თქვი. შეველ, ვასოს გაუხარდა: სადღაც აპირებდა წასვლას და მარ-
ტოკა არ ეხადისებოდა. მაშინვე დაიწყო ჩაცმა. მეგობარი გავიდა
შეარე ოთახში ჩიღაღისთვის. დავრჩი ოთახში მარტოკა. გადა-
ვიწერე პირ-ჯვარი და ვთქვი: აბა, ჩემი ქონის თვალებო! დაი-

ნახეთ მსხვერპლი, მეთქი. მართლაც, მივიხედ-მოვიხედე, ზეზე ვი აჩა იყო რა, მაგრამ, ერთიც ვნახოთ, სტოლის უჯრას გასადები სკდა ჰქონდა. გამოვწიე, ღია გამოდგა... აი, ბედი თქვი შესა. გამოვწიე და რატომ ხუთი ას-ას მანეთებიანი ბილეთები არ მეტაგენ თვალში! დამიწყო გულმა ცახ ცახი. ვთქვი, ამას მაინც აქ არ დავანარჩუნებ, გინდა მომკლან, მეთქი. ან რა დასანარჩუნებელი იყო! მაშინვე გტაცე ხელი და კიკარი უბეში ხუთ ასი მანეთი...

— უჭ, რა გაგიძვირებია ვიზიტო, მეთქი, ვუთხარი მე.

— ხშირად ამაზე უფრო ძვირად დასჯდომიანთ ჩემი ნებსითი მისვლა ანუ უნებლიეთი მიწატილება... მაგრამ უფრო მიგდე რა ამბავი მოხდა. ავწვლანტე თუ არა ეს შენი სუთ-ასი მანეთი, მაგწიე ისევ უჯრას უგან და დავჯექ, ვითომ აქ არა ამბავია რა. გავიდა კარგა ხანი; შემოვიდა ვასო მოშინადებელი და წაკელით სხსლიდგან. ვასომ გზასე თხახ ჯიბეები და თქვა, რომ გასადები შინ დამჩენიაო. მიბრუნდა სხსლი, მე ვი ვუტდი გზასე. ერთიც ვნახოთ, მოდის ვასო ფათალოსაკით გაუვითლებელი, ვერხვივითა თრთის. მივხდი, რაც ჭირი გამოკარდნოდა, მაგრამ რას შევიმჩნევდი! მე, ვითომ გამიგვირდა იმისი სიკვდილის ფერი, ვკითხე, რა დაგეშინათა, ვასო, მეთქი! — „რას ამბობ, ძმაო, ღამის დამახა დავიცე გულში. დღეს ხელათ თრმაც და ათა თუმიდგან ცარიელი დავჩი“. — როგორა, სად დაღუპულხარ, მეთქი? — „დამკრთმა რომ არ იტოლეს ჩემი თავი და ტანი! რამ დამავიწყა უჯრის დაკეტა! მე რე სხვისთვის მქონდა მოკრებილი ერთ სამადლო საქმეზე. კიდევ შეკატუობინე იმას, რომ თრ-მოც-და-ათი თუმიანი მზათ არის და ნუჯაჩაფრისა გეშინინ, მეთქი. ესა რაღა პირით შევხედო!“ იქნება კარგათ ვერ მო-ნახე, მეთქი, უთხარი მე შეწუხებული სხსით. „რას ამბობ, ძმაო-

ჯან! იქაურობა გადმოვაბრუნე. ერთი ბიჭი გვეყავს ქურდი, იმან დამღუბა, ეჭვი არ არის». მე, რაც შეუძლო, ვანუგეშე, საწყალო, მაგრამ ფუფუნე ვი სამუდამოთ იმედი დაუგარგე.

— კაცო — და, ღმერთი არ გქონდა, ამხანაგს როგორ უღალატე ე მაგრე?! კვითსე მე.

— რატო ისე ხამივითა კითხულობ? თითქო არ იცოდე, რომ მეგობრის და ამხანაგის ლუგმა ეგელასე უტყბესია. პირველი ესა, რომ ასეთ ადგილებში მეგობარი შენზე ეჭვს როგორ აიღებს, მეორეც ესა, რომ ეჭვიც აიღოს, ფითონვე შერცხვება ბოლოს ამისა. მეგობრის ლუგმის ასხლეტისთანა რა იქნება?

— მაგაში ვი ვერ დაგეთანხმები. მაშ ამას იქით მეც უნდა შეშინოდე შენგან?

ეს შენიშვნა ცივი წყაღივით მოხვდა სოსიგოს ადრაცებულ ტუჩის. არ ეჭაშნიკა, როგორც შევატყე. ისეთი ფერი ეცვალა, თითქო მეტათ ცუდი რამ წამოსცდა პირიღგანაო, რომლის თქმას ვერას დროს ვერ გაბედავდაო. ბოლოს მოვიდა ისრეკ გონში, ცოტა გაიღიმა და მითხრა:

— შენი სიტყვებივე მიმტკიცებენ, რომ მე უთუოდ უნდა ამეკრა ხუთ-აღ მანეთი მეგობრიდგან. მართლაც, რომ არ მეტქოა შენთვის ეს ამბავი, შენ ხომ არც მე და არც სხვა მეგობარს არ გაუფრთხილდებოდი და ერთხელ შენც დაგღუბავდნენ ვასოსავით, გაკამწარებდნენ შენი მეგობრები. ამას იქით ვი სიფრთხილეს არ დაივიწყებ. კარგი, ესლა მე რა შენი ჭკვისა ვეოფილავიყავ და ვასოს ფულები არ მიმეთვისებინა, სად გამოვცდიდი, რომ მეგობარიც ვი ქურდიო მეგობრისა? და თუ მე არ გამოვცდიდი ჩემ თავსე, არა მცოდნოდა, რომ მეგობარსაც უნდა გვერდსე უუურებდეს კაცი, მაშინ შენ ვინ გაგა-

გებინებდა ასეთ ქვეყნას მეგობართა შორის? შერე ხომ იცი. რომ ჩემი სიტყვა მესზე უფრო გამჭრინასია, მთელ ქვეყანაზე გაგდუნა აქვს, ყველაფერს, რასაც კი პიროდგან ამოუშვებ. აი, ჯერ ესლა შენ შეგატყობინე ასეთი მოკლენა. ამას იქით ქვეყანაში ვიღაპარაკებ, რომ კაცმა სტოლის უფრო გაღებულ ან გაუშვას თვით მეგობართანაც კია, მეთქი. მაშინ მეგობრები ველან ცაღარ იბებენ ამ საწყალ ქვეყანას. დღეს უკეთესი მეგობარი მტერზე უფრო სამინკლია, მოდი და აქ ქვეყანას ნუ აწილეს თვალებს! სომ იცი ჩემი დანიშნულება — «ქვეყანა» და «სახოცადო საქმე». ამათთვის არა ვარ მკვიდრი! ამათვის არ დავსვი საწყალი ვასო შეუბრალებლივ მშრალზე! ქვეყანას უნდა დავანახო მისი ჭირი, მისი სატკივარი. ამიტომ მე თითონ ჩემის თვალთ უნდა ვნახო ეს ჭირი, ჩემი ხელით უნდა შევეხო მას. თორემ სხვისი თქმით მე რას გავიგებ, ან სხვა როგორ შემატყობინებს იმას, რასაც ჩემი საკუთარი ჭკვა უნდა იკვლევდეს! აი მიზეზი ჩემი ქვეყნისა ვასოსადმი.

ამის გამგანე, მე მაშინათვე ყელზე გადავხვიე ჩემ სოსიკოს და ვუთხარ — ღმერო ჩემო! სწორედ სასწაულსა ვხედავ, როდესაც შენ ცხორების მოკლენებს ამისხნი ხოლმე: მე ჩემი თვალთა ვხედავ, რომ ეს ქაღალდი თეთრია, გიდეტ ჯვარზე და სახარებაზე დავიფიცავ ამას. მაგრამ უცებ დაატოკებ შენ მაგ შაქარივით ენას და ნათლად დამიმტკიცებ ხოლმე, რომ ეს ქაღალდი შავი არის და არა თეთრი, და რომ მხოლოდ ჩემი თვალები მატყუანებენ, თორემ ქაღალდი თითონ გუბრივით შავია. შემდეგ მეც დავხედავ და მართლაც გუბრივით შავი მეჩვენება. ისე გიდეტ ცხორებაში. მე დიდ უსინიდისობათ ჩავთვალე, რომ შენ ვასოს ყუთში ხელი მოგითბია. ესლა კი, როდესაც შენ ამისხნი მეგობრების ტოროს, ესლა მე, შენ მზესა ვფიცავ,

ესლა ვხედავ, რომ შენ სწორედ წმინდა კაცი ხარ, ყველა შენ მოძრაობაში „საქვეყნო საქმე“ მიგოგავს და მიგოგავს სამოთხისკენ, მაგრამ მითხარი კიდევ რაზე. სომ ხედავ, შენი ღაზა-რაკი ჩემთვის უმაღლესი შველა არის. ვუთხარი მე გრძნობიერათ და აღელვებულმა.

სოსიკოს იამა ჩემი გულ წრფელი სიტყვები და გადიკასკასა. ცოტა ხანს უკან, ტუჩებში შეგატყე, თითქო მე დამცინოდა. მე ვერ კი ვთქვი—მოდო, მეწყინოს, მეთქი—მაგრამ მეკე ვიფიქრე, რომ აქაც ჩემი თვალები მამატყუებდნენ—სოსიკოს ჩემთვის რაზე უნდა დაეცინა, რა მქონდა სასაცილო, მეთქი, და ამიტომ აღარ ვიწყინე. ამასობაში დათიკოც დაწყნარდა და მოუვა თავის გამარჯვებას.

— გუშინ დილით ხომ ვასო გაკკრიჭე. დღეს დილით უფრო მსუქანი თოხლი დავიჭირე. ისეთი თოხლი იყო, რომ იმასთან კაი ჭედოდაც ვერ მოვიდოდა. მეორე წელიწადია, რაც მამა-ჩემი გარდაიცვალა. დავრჩით მე და ჩემი ძმა. ჩვენ ერთად ვერ მოვთავსდით, გავიყარენით. ყოველივერი შუაზე გაგზავნით, გარდა ერთი თამასუქისა, რომელიც ჩემ სასულზე იყო მოცემული მამა-ჩემის დროსვე და მამისავე ფულზე შედ. ამიტომ თუ თამასუქიდგან გამოდნებოდა რაზე, სანახევრო უნდა ყოფილიყო მე და ჩემი ძმისა. დილას მომადგა კარს მოვალე თავის ფეხით, დამეღრიჯა: „შენს მსეს, სოსიკო, აკრემც შენი ახალ-გაზდობა შეგრჩენია, შეშინარავე საწყალი კაცი, სარგებელს ნუ მოხკვ, აჭა, დაიჭი, ეს ოთხ-ასი თუმანი თაქნი და დანოე ეც თამასუქი. ნუ ჩასდგები ჩემი ვაღაბობის, ჩემი ქულგათობის ცოდვაშიო.“ მეკე უნდა იცოდე, რომ მე არც ათი თუმნის მოლოდინი მქონდა იმისგან. გამიკვირდა, გამეხარდა და მაშინათვე დაუნოე თამასუქი. მაღლობაც დიდი ვუთხარი. ერთიც ვნახოთ, შეუტყვია

ჩემ ძმას, რომ მე ფულები მივიღე, მოკალისგან მაშინვე მო-
 მხეტა სახლში და თავის წილს ითხოვს. რასაკვირველია, ტყვი-
 საკით გულზე მომხვდა ეს ამბავი. მე მინდოდა, რომ ფულ-
 სულ მე დამჩნობოდა, ჩემი ძმისთვის სული დამეხანინებინა.
 მაგრამ არ ვიცოდი, რა მექნა, როგორ მომეშორებინა თავი-
 გან ჩემი ძმა. ვიფიქრე, ვიფიქრე... ამ დროს თავში ერთი
 მშვენიერი აზრა მომივიდა: მოდი, ისე დავსვამ სულ-ცარიელს,
 რომ მე მანც ნათლათ გამოვ დე მეოქი. ამიტომ შეგუტეე ჩემ
 ძმას—მაიცა, რა ცოფიანივით მომივარდი სახლში! მითომ არ
 მენდობოდა, მეოქი? კვითხე. განა შენ, რომ არ მოსულყიყავი
 და არ მოგეგონებინა ჩემთვის, მე უარს გიზამდი, თუ როგორ
 არი, მეოქი! განა შენ არ ენდობი ჩემ ჰატოისნებას, განა შენ
 ეჭვი გაქვს ჩემ სინიდასში, რომ მე ფულებზე ჩემ გაყ-კაცობას
 და სახელს, ჩემ ნამუსს გაყიდდი, მეოქი? —საწყაღი ჩემი ძმა
 სახტად დარჩა: აგაფო, მე შენ სინიდასთან რა ხელი. მაქვს, მე
 მხოლოდ ფული მიჭირს საშინლად და ამიტომ მოკატანე შე-
 ნა, როდესაც გავიგე, რომ მოკალემ გადინადა ვალი“. ამ
 პასუხზე მე უფრო ვიტკიცეე მითომ უფრო დავრწმუნდი, რომ
 იმას ჩემ ჰატოისნებაში ეჭვი აქვს, და უფრო გულ დასაფუფქათ
 ვუთხარა: «შენ ტყვილათ ნუ იგონებ, ვითომ უფულობით მო-
 სულხარ. აქამდას სად იყავ? შენ, მე ვიცი, რა მუჯლის ტყვი-
 ლიცა გაქვს. შენ გული გისქდებოდა აქამდასაც, რომ მოკალის
 ფული მე არ შევიჩნინო. მაგრამ, რაკ შენ ჩემში იჭვნეულბ-
 დი, შენი გამოკვარებელი, მე დღეს პირველად ჩავიდენ უჰატოის-
 ნებას, და ერთ გროშზედაც არ გასუნებინებ, მეოქი. და შენი
 ცოდო ვი იყოს, რომ მე ესლა უჰატოურობასა ვშვრები, მეო-
 ქი!“ —დაიწყო საწყაღმა ჩემმა ძმამ ტირილი, პირში ნერწყვი
 გაუსრდა; იმიტომ კიარა, რომ ფულები შეუკარი, იმატომ რომ

იმას ეგონა, ვითომც მარტლას იმისი იჭენეულობის ბრალი იყოს, რომ მე უპატიოსნება ჩავიდინე. იმან ის არ იცოდა რომ მე გადაწყვეტილი მქონდა ეს საქმე და იჭენეულობაც ტყუილად მოუგონე, რომ უპატიოსნურობით გამომეცადა მისთვის ორ-ასი თუმანი. მეც, რომ უფრო დაჯაჯერო ჩემი ძმა, ვითომც მარტლას იმისი ბრალია ჩემი უსინდისობა. დაჯატარე: წადი, მიხივლე. გექსილი მამა-ჩემს ჩემ სახელზე გააკეთა, მოკაღვეც სამართალში დაგიმტკიცებს; რომ იმას ფული ჩემთვის უნდა მოეტანა და არა სხვისთვის. იქ მარტო ჩემი სახელი იყო. მე ვიტყვი რომა მამა-ჩემს თუ შენთვის სდომებდა ის ფული, შენც მოგიხსენიებდა. მე დავამტკიცებ, რომ ის ფული საკუთრად მე გავასესხე, ჩემი საკუთრება იყო და არა მამა-ჩემისა. ახა, ანდერძშია ც რომ არ არის ეს თამასუქი მოხსენებული! წადი ესლა, საცა გინდა. შენ ეჭვი აიღე ჩემზე, მე კი ეტე მართლად უნამუსო გამოვდექ. ძალიან გარკვით მიქნია, შენთვის თვალმც მომიტხრდა. ჩემი ძმა მართლად გაბოროტებდა, უფრო დარწმუნდა, რომ მან მართლად მე ძრეულ მარტლას, რომ ამ წყენით მე გავჯავრებულმა უნამუსობა ჩავიდინე. საწყალი, იმასოდა — ნეტავი ფეხი მომტყუნოდა და აქ არ მოვსულავი, ნეტავი ენა ჩამვარდნოდა და შენთვის ასეთი სიტუცა არ შეთქვა. რა ღმერთი გამიწერა — ჩავდექ ძმის ცოდვასში! მეც მომიბრუნდა და მიტხრა: «ძმაო, ოღონდ შენ ამ საქმეს ნუ შიიღებ, ვითომც მე შენზე ვიჭენეულობდი, და გინდა ესლავ ორ-ასი თუმნის გექსილს მოგცემ და ერთ გრვირასზე ამას ნაღდად ჩავაბარებო.» მაგრამ მე, ვითომც საშინლად ვარ გამწარებული მისგან, ვითომც მართლად სისხლი მეკვება იმაზე, გუთხარი: «ორ-ასი თუმანი გაქვს. წადი, მარტლას იყიდე და თავზე დაისხი, მეტქია. თუმცა გულში გამინატრე, — ნეტავი მართლად ისე გაასულელა ღმერთმა ჩემი ძმა,

რომ შვიდ დღეში მართლაც ორ-სი თუმანი ვიდევ სხვა მომიტანოს, მეტქი ერთი ვი დამსახურებინა და მე ვიცი ჩემი ძმის ამბავი, მაშინვე ტყავს გაიძრობდა და ვადასე ორ-სი თუმანს ჩამაბარებდა, მაგრამ ისეთ დროს ახა ესტობას რთვორ გავიტესდი! მე უფრო გაუწყურ. ბოლოს ვიდევ შემეხვეწა ჩემი ძმა, რომ შეკრიბებულყავით და ის არც ვი მოგიტანებდა მოვალის ფულსა, მაგრამ მე შორს დავიჭირე საქმე, ვითომ საშინლად მანყენინა ჩემმა ძმამ. საწყალი ბიჭი! ბრალდებულყავით დაღუნა თავი და წავიდა. წელან, შენთან რომ მოვიდოდი, შემხვდა გზაზე, და ისეთი ზიზღით შევხდე. თითქო ჩემი გულიც ნებს მამლევა, რომ ამყათ მეურებინა მისთვის. ის ვი მოიბურსა საწყალი და ისე გვერდზე გაიზარა, თითქო კაცი მოუგლავსა. საშინლად დასტეობია დილანდელი ჩვენი შებრძოლება.

— სოსიო, სოსიო! კაცო, უფრო გიგდებ მაგრამ გული ვი მიღონდება, სწორე ვითხრა, ეგ რა გიქნია, უჭ! რა ქვის გული გქონია! მერე რას ემართლებოდი — შენი ღვიძლი ძმა არ არის?

— ღვიძლი ძმა, მაგრამ...

— მერე ცოდვა არ არის, რომ ემაგ წმინდა სიტყვებს შენ სპაგელ ქტეას უთანასწორებ! რომ არ უდგება შენ საქმეს ეს სიტყვები! უთხარა მე.

— შენ არ გასმის წელანდელი არ იყო, თორემ მაგრე არ ილაზარაკებდი.

— ეს წელანდელს რომ სრულებით არა ჰგავს.

— ჰგავს, ნუ ხარ აჩქარებულნი. საქმეც ეგ არის, რომ მე... მე ვითომ რით ვარღვევ მათ? მე მივდეკ აქვეყნის საქმეს...

— მერე მანდ ქვეყნის საქმეს რა უნდა? ვკითხე მე განცვიფრებულმა.

— ავი გითხარ, არ გესმის, მეტქი. «საქვეყნო საქმე» როგორ არ არის, რომ დღეს ჩემი ძმა ხელ-ცარიელი დავსვი! ასეა რამდენი სხვა დამართებს თავის ძმას აგრეთვე საქმეს. გუშინ და დღეს ორი დიდი აზრი გავატარე ცხოვრებაში. პირველი, როგორც შენ იცი, შესახებ მკობრისა, მეორეც შეახებ ძმისა. მიხვდი?

— პირველი ვიცი, მაგრამ მეორე სრულებით არ მესმას.

— არა შენა და შენ თავსა! მინამ კაცი არ დაგიღუჭამთ, ხომ ვერას ვაიგებთ ხოლმე. ჩემი ქვეყა ძმასთან — ამტკიცებს, რომ მამები საშინლად სტდებიან, რადესაც ერთი ძმის სახელზე აკეთებენ თამასუქებს...

ამას იქით ყოველი გონიერი მამა ეტდება, რომ ერთ ერთ შვილს არ ჩაუგდოს ხელში საცხოვრებელი, თორემ ძალღივრთ შოტიტაცებს და მერე თითონვე უნამუსო დედა-კაცივით ღრინვას და კბენას დაიწყებს, ყველას ამაგებს და მართლ თავის-თავს აჩვენებს ხალხსა, რომ იგი ტანჯულია ვითომც კვიანი და უნდობელი ძმებისგან. ხედავ, როგორი ღრმა აზრია! მაშ ამ აზრისთვის შეაღაცნა და ძმას იფულები მიეღო? შკითხა მან გამარჯვებულმა. მე, ნაცვლად ვასუხისა, მივკარდი ხელ-მეორეთ ყელზე, მაგრამ ახლა კი დიდ ხანს ხელები ვერ გაუშვი. სიხარულის ცრემლები ჩამომდიოდნენ თვალებიდან ღვარვიით. ბოლოს, როგორც იყო, გამოვიფხინე განცვიფრებიდან და შევეხვეწე სოსიკოს:

— თუ ღმერთი გრწამს, კარგი, დახუმი, ნუღარას მეტყვი, თორემ გამაგიჟებ.

— ესაა, გინდა გეტი დამარტყა, მაინც ფისს არ მოვიტყლია, მითხრა სოსიკომ. ესაა საღერღელი ამეშალა და ჩემი დანუძება არ შეიძლებაო. ამისთანაებს აღარას გეტყვი, რაკი არ გინდა, და სსვა რამეები კი მინდა უთუოდ გითხრა მე მიყვარს ჩემ თავზე დაპარაკიო.

ამ სიტყვით სოსიკო კარგა სანს განუშდა და სულ ტუჩები უცინოდნენ. კვდავდი, რომ ბეკრი ნათელი აზრი და უფროა შუქ მოფენილი საქმე გაუბრუნდა ხალხე თვალს. მე კვდი-ლობდი დავწინარებულვიყავი.

III

— მეჩე რა იცოდე, ის ოთხ-ასი თუმანი დღესვე გაგასა-დე. მითხრა სოსიკომ.

— ყოჩაღ, ბიჭო! ნეტავ რაგორ მოახერხე ემაგრე მადე?

— ჩემ დანიშნულს მიკარავი დღეს საჩუქარი

— ეჭე, დანიშნულსარ კიდეცა!

— მართლა, შენთვის ხომ არ მითქვამს! დავინიშნე, მაგრამ საფუძვლიანათ დავინიშნე.

— ისეთი რა საჩუქარი გააკეთე, შე კარგო კაცო, ოთხ-ასი თუმნისა?

— შენ რა გგონია, ცოტაც არის და! მე სხვა-ფრივ მინ-დოდა, მაგრამ რომ ვერ მოახერხე.

— მაინც ისეთი რა იყიდე?

— ისე, ცოტა წამ. მაგალითად—ოვალ-მარგალიტის ბეჭედ-საყურეები, ბრესლეტებიო, ეს ძეწვეებიო, რა ვიცი, ათას ნაი-რცე რამეები.

— შენმა მზემ, კარგი ფეშქაში გაგიკეთებია. მაგრამ ერთი ეს მითხარი—ღიწისა შენი დანიშნული მაგ ძვირფასა საჩუქრე-ბისა?

— მე კარგათ არ შესმის, რა გინდა სთქვა მაგით?

— ე. ი., მე შინდა გავიგო — შენი საცოლო ამხარტავანი ხომ არ არის, ცხვირის ატრუგვა ხომ არ უყვარს?

— მაინც ვერ გამოვიდა შენი ლაპარაკი.

— მაშ ერთი ეს მითხარი—შენმა დანიშნულმა იცის, ეგ ფუ-ლი როგორ არის მოპოვებული, იცის, რომ მაგ საჩუქარში მრუდი სული ურევია?

— ჰო, ემაგრე მეტყეოდი რაღა, შე გურთხეულო! მაგაზე მე-ტიც იცის.

— მეც არა თაკილობს, რომ შენი ხელობის კაცის ცოლი განდებს?

— აბა, შენგან არ მიკვირს! განა მე ისეთს ახლო გაუვლი-დი, რომ მაგისთანა უმაწვილური თვალით უყურებდეს ქვეყნიე-რობას?

— მეც იმიტომაც გკითხავ. ხომ იცი, ქალები სშირად ცხოვ-რებაში არ ჯარგანან—ძრეულ მგრძნობიერნი არიან და მეზო-ბელს პილპიჯიან სიტყვასაც ვერ გაუბედვენ ხელზე. ისინი ან-გულაზობას მისდევენ მომეტებული ნაწილად, და ამიტომ საჭმ-ლოთ არ იჩივენ ისეთ ვაყებს, რომლებიც ქვეყნის წესზე დაი-არებათ, წმინდათ მისდევენ ცხოვრების ტრიასლს.

— ვიცი, ძმაო, როგორ არ ვიცი! საუბედუროთ მაგეთი

ქალები დღეს ჩვენში უხვად გამრავლებულან. ხომ იცი, დედა-
კაცს თმა გრძელი აქვსო და ჭკვა მოკლე. ამიტომაც ისინი
უფრო ისეთ რამეს მისდევენ, სადაც წარიელი სისულელის მე-
ტი არა არის რა. მაგისტანა ქალებმა სწორედ საქმე განიჭირეს.
ბეჭდი ვეცადე, ბეჭდი ველაპარაკე მე იმათ, მაგრამ რას გააწუბო,
მითომ კედელს ცერცვი შეაყარო, ისე იმათთვის უქმათ გაიარა
ჩემმა ქადაგებამ. მაგეთი ქალები ისევე თავისას იმეორებენ, რომ
კაცი უნდა მტრედით უჭეჭეო გამოდგეს ცხოვრებაშიო. სა-
წულებს გაუგონიათ ალია მომკვდარაო და ის კი არ იციან, რო-
მელი ალია მომკვდარა. ქვეყნისთვის უნდათ სიკეთე, მაგრამ
თითონ კი ქვეყნას უზურგს უჭტევენ, არ იღებენ მონაწილეობას
ქვეყნის ბრუნვაში. ის არ იციან, რომ წარელი სურვილით და-
მშეულ ქვეყნას ვერ გამოუმსებენ მუცელსა...

— მეც ძრეულ მუხრალეობიან ისინი, მეთქა, გავაწუვეტინე სი-
ტყვა სოსიკოს. მაგრამ რასა ვიქო, მძაო-ჯან, რასა! მინამ ქა-
ლის მდგომარეობა სასოგადოებაში მაღლა არ აიწიკს. მინამ
ისინიც არ ჩაერევიან ცხოვრებაში ისრე, როგორც დღეს კაცია
ჩარეული, მინამდისინ ქალი ვერ გაიგებს, რომ ცხოვრებას ცა-
რელი მათი სურვილი ვერას უშველის. აბა იმათაც შეეძლოსთ
შენსავით ყოველი ადგილის ნახვა, ყველგან მისვლა-მოსვლა,
ყოველი სამუშაოს ალება, თუ მაშინ ნათლათ არ დაინახონ,
რომ ქვეყნის დღე-გრძელობა მაგისტანა ხაღხს არ მოიითხოვს.

— ამიტომაც დღეს ჩვენ სახთლებო უნდა დაუნთოთ ისეთ
ქალებს, რომელთაც არ დასძვიათ ჯერეთ გონება და სადათ უყუ-
რებენ ყოველ საქმეს. ამისთანა ქალების მაგალითი, ისა, რომ
ეს ქალები სხვას დანახვებენ, თუ რა ნაირი მნიშვნელობა
აქვთ ცხოვრებაში თავიანთი აზრებითა დ ქტეკით, — ჭო, ამათი

ცოცხალი მაგალითი უფრო ბევრ სინათლეს შეიტანს ჩვენი იდეალისტების ბნელ თავში ..

— მე მგონია, რომ ჩვენი იდეალისტების თუ იდეალისტების უმთავრესი ნაკლულიანება იქ უნდა მოვძებნოთ, რომ მათ არ შეუძლიანთ გამოიყენონ ცხოვრებაში თავიანთი აზრები.

— მეც მაგას არ ვჩივი! ქვეყნისთვის იმათ შესრავივით გული, ღვთის წინაშე, მაგრამ რა! ქვეყნის ისეთი კაცი უნდა, რომელიც გულ-და-გულ ეელამდის ჩაეარდეს ცხოვრების ტლაზოში, გაიგოს მთლათ უკანასკნელის გემო და მერე რივიანათ გახსმოს იგი ძალუმი აზრების სიტხითა. იდეალისტების უბედურებაც ის არის, რომ იმათ აზრები კი მიუღიანთ და კატასაკით ფეხის დასკელება კი ეზარებათ. ისინი, ერთი სიტყვით, უძლურნი არიან, იმათ არ გამოიჩინეს თავიანთი ხასიათი, არ გაიმარტეს გული... აბა, ჩაწინ ამოგვიდგებოდნენ ივინიც მხრებში და შენ უნდა გეუბრებინა, როგორი ამბავი ასტუდებოდა ჩვენში!

— კაჭ როდის იქნება, რომ ჩვენშიაც ქალმა გასწიოს უღელი კაცთან. როდის შევესწრობით, რომ აქაც ქალი ყოველ საქმეში ხელს ჩაუტევდეს!

— ჩვენ მაგას ძალე ვერა ვნახავთ, ძმაო-ჯიან! მითხრა სოლიკომ ამოლხვრით.

— აკი ჩემი დანიშნული საღათ უეუტებს ქვეყნიერობასაო?! კკითხე გაკვირვებით.

— ერთი ადამიანი რას იზამსო? მითხრა სოლიკომ. მაგრამ კი, ღვთის წინაშე, მე მაგეთი ძრეელი ტვინისა და გრძნობის ქალის მნახელი ანა ვარ. მე ხომა მხუდავ, რაცა ვარ! ასე გასინჯე ის უფრო საღათ უეუტებს ცხოვრებას.

— რას მეუბნები! თუ ღმერთი გრწამს, სწორეთა თქვი.

— ჩემმა მზემ, არ გატუებ.

— არა, მაინც რა გითხრა, საჩუქარა რამ მიახრთვი?

— რა უნდა ეთქვას! ისე გაუხარდა, რომ სულ ცნათა ფრინკას მოეჭიდა. მაქო, რომ ჩემი ერთი დღის „გამარჯვება“, ერთი დღის მოხარებული საჩხო ემაგეთი დიდი გამოდგა. ეს დღე იმან დაინახსოვრა. უნდა ბოლოს დროს მომავლის, რომ ყმა-წვილობაშია ცი შემქალა ასეთი გემრიელი ლუგმის ხელათ მოგდება.

— მაინც ზოგი უაზრო ქალივით, ხომ არა გისაუკუდურა რა, რომ ეგ „გამარჯვება“ სხვისი ჯიბის დაცარიელებასე იყო აშენებული?

— ავი გეუბნები, ქალმა სისარულით არ იცოდა, რა ექნა, შეთქი!

— შენმა მზემ, რომ სრული ნეტარება ყოფილა. მაშ ადარას დავიშლის ცხოვრებაში?

— დავიშლის კიარა, ის უფრო მაქესებს, სულს მიდგამს, მახეღინებს მაგისთანაებს.

— თუ ღმერთი გწამს!

— შენმა მზემ, მართლა გეუბნები. ეგ რათ გინდა, იმან ისეთი რამეები მითხრა, რომ მართლა შესანიშნავი.

— მიაშბე თუ ღმერთი გწამს, შეთქი—დაგუდრივე სოსი-კოს მომეტებული ცნობის მოყვარეობისგამო.

— ან რაღა დავიმალო, რავი მოუხსენ ტოპრავს პირი, ბარემ კიდევ დავაძარიელო.

— საბედომ მითხრა...

— საბედო ჭკვიან შენ დანიშნულს? რა კარგი სახელია.

— ჭა, ერთი ნულარ მაწყვეტინებ სიტყვასა და... საბედომ ჩემი თავი მუსლზე დაიდო და მითხრა თავისი მინინობის ხმით: ჩემო სოსიკო! ცხოვრებაში ორ-გვარი ხალხი ტრიალებს

საზოგადოათ — ცხვრები და მგლები... ესლა ჩვენ რომა ვკსურს ქვეყანაში გავატაროთ სადი აზრები, და ამასთან ცხვრებათ დავრჩეთ, ხომ მგლები გაგვწაწვენ და ჩვენი აზრებო გისლა გამოდგებანო? ამასთან შენ კარგათ იცი, ჩემო საყვარელო სოსიგო, რომ დიდი სისულელეა რაღაც ზნეობითი პრინციპები და სხვანი...

დაჩნა ასლა ზნეობითი პრინციპები, ე. ი. კაცს უნდა, რომ ცუდი საქმე არ ჩაიდინოს რაღაცა ვითომ მაღალი მოსაზრებით. ზნეობითი პრინციპები კაცს ვითომც იმისთვის მოუგონია, რომ ქვეყანაში სუფთათ დაჩნეს, ჩირქი არ მოეცოს. მაგრამ ესეც სულ სიაჯმეა, სულ ტყუელობა; ამას მოლოდ გაუწვრთნელი და დაბნელებული გონება მოიგონებს. მართლათაც, და ჭკვიანი კაცი ამისთანა გაუგებარ რამეს რისთვის გამოუდგება, შენ გენაცვალოს ჩემი სასული, ის არა სჯობია, რომ ვეკლათე მოკლეთ და ნათლათ გამოთქვას! მაგრამ იმასაც ჭკვა უნდა, რომ ჭეშმარიტება ესმოდეს კაცს. ზოგჯერ ჭეშმარიტება უბრალო რამეა, მაგრამ იმისი პოვნა გი ვერ მოუხერხებია კაცის გონებას. აი თუნდ ესლა. რისთვის ეტანებიან რაღაც ზნეობით პრინციპებს, როდესაც ცხოვრება აშენებულია მოლოდ უბრალო ბუნების კანონებს? მართლაც, გშიან თუ გწუერიან, უნდა ადგე და იმოგონო სასმელიც და საზრდოც... ამას ჩვენი ბუნება თხოულობს. არც აქეთ, არც იქით. აქ რა საჭიროა მაღალი პრინციპი? მაგრამ ტვინ გათხელებულებსა ჭგონიათ, რომ კაცი თუ ვეკლათეს ჭამა-სმა- ზე ააქენებს და ზნეობით პრინციპებს ზედაც არ შეხედავს, მამინ ასეთი კაცი პირუტყვის მდგომარეობაში ჩაკარდებაო, იმას აღარ ექნება კაცის ღირსებაო. აბა, ამისთანა უსრდელი და რკვენი შესდრელობა ცხოვ-

რებაზე რა ხელს მოგვცემს და ან რა ჩვენი საქმეა, შენ გენაც-
ვალე!...

ზომ გაიგონე, შენ გენაცვალეს ჩემი თავიო“. ამით გას-
თავა თავისი ჭკვიანი სიტყვა, რისთვისაც ბლამათ დაუგონე
ტუჩები.

— ძალიან განათლებული ქალი გიშოგნია, მეოქი, შეგნატრე-
სოსიგოს.

— ძალიან სცდები. ისრე განათლებული არ არის, რეგორც
ჭკვიანია. იმას ყოველივე თავის-თავათა აქვს მოსაზრებელი-
იმან რომ ისწავლოს, არ ვიცი შე გამოვჩნდები იმასთან თუ
არა.

— რა ბედნიერებაში ჩავარდნილხარ, შე დაქცეულა, შენა!

— ვიცი, რომ დირსიც არა ვარ შე ჩემი საბედოსი.

— სად შეგხვდა მაგეთი იშვიათი ადამიანა?

— სანთლით ვეძებდი და რეგორც არ ვიპოვინდი!

— მაგრე კი შეიძლება, მაგრამ მაინც ჩქარა ვიპოვინა.

— ახლა ის კიდე შე შეძება განა!

— მარტა?

— მაშ რეგორც გგონია. ჩემი სასულიერ კარგა შორს გავარ-
და ჩვენ ქვეყანაში. ყველგან იცინან, ვინ არის სოსიგო. ჩემ სა-
ბედოსაც ყური მოეკრა ჩემი სახელისთვის და გულში ჩავკარდ-
ნოდი. იმას ჩემი თავი ძრიელ უნდოდა, რადგან ყველა ქალი
„გემოიან ლეკმანა“ მთვლიდა. საბედომ ერთხელ გადმომაკრა
კლანჭი, პირველად რომ შეგხვდი. მეც ვერ ცოტათი თვალში
მომავიდა. მერე კი, როდესაც შემატყობინეს მაგისი იშვიათი
ხსიათები, მაშინ კარგა დაუახლოვდი, გავიცანით ერთმანეთა
და ბოლოს კიდეც დავინიშენით.

— ძალიან ცოლ-ქმარნი კი შეიყრებით, მე-და-ჩემმა ღმერთ-
მა. ანა, ემაგრე რაგორ შესვლით ერთმანეთს! განგებას უმუ-
შავნია.

— თუ, შენც ერთი რაღაც ცრუ-მოკწმუნეობას მისდევ!
განგება კი ანა, აქ ჩვენი საკუთარი ღირსება და ჩვენი სურვი-
ლი მუშაობდა. ჩვენ ბუნების კანონებს ვემორჩილებოდით.

— განა მე კი არ ვიცი რა! მაგრამ ისე ვიხმარე, სიტუაციის
მასალად, შეთქი.

უბედი.

1879 წ. იანვრის 19.

(დასასრული შემდეგ ში).

დედის ნუგეზი პატარა გლეხს.

კამკამი მთვარე ღამეს ანათებს,
გაშლილან ფრთები სიღუმილისა;
სასლის ერდოდგან კვამლი ამოდის,
სჩანს, რომ ღამეა ცივის წამთრისა.

სიჩუმე არის — სძინავს ბუნებს,
არსად არ ისმის არაფერია,
საწყალ ალათის, გლეხის დედა-კაცს,
წილად რგებია ღვთისგან გერია

შუბგულ ცეცხლსა, თავ-ძირ დახრილი,
ის მოსჯდომია თავის აკენითა;
შიგ წიგს ჰაწაწა გლეხისა შვილი,
ერთგვტიკება მას ჯადუთა.

«სუ, ნანა, ნანა, შვილო, ჰაწია!»
„ნანინა“ იწეო, გადაარწია;
მაგრამ პატარას არ ეძინება,
დედის სიტყვები არ ეუურება.

დაიძი, შვილო, რაღას ღუღუნებ?!
მამის მოსკლასა შენ რას უუურებ?

ეჭვი არ არის შენგან აქვს გული
მაგრამ ვერ მოვა ჯერეთ ბედ-გრული.

ესლა გაქვს, შეილა, სანატრელი დრო:
დაწეპ, იძინე თავისუფლათა,
თორემ, როდესაც წამოიზრდები,
შრომასა მოგთსოვს შენც მიწა და მთა

იგივე ბედი, იგივე ტანჯვა
და მუდამ შრომა, ოფლისა წურვა;
გაგტყნავს წელში, დაგასვამს დაღსა,
როგორც დანაგრულს შენსა მამასა.

მაგრამ ამითი ნუ შეშინდები,
ნუგეში მიეც შენს უმანკო გულს,
რომ დმერთმა ბრძანა შექმნის დროს ასე—
«ოფლით და შრომით სჭამდეს კაცი ჰუეს.»

ვინ იცის, შეილა, ეგებ აშორდე
მამი-შენისა შავს და გრულს ბედსა,
და «ორ-ოყიან» თოხის მაგიერ
ჭრელ-წითელ წიგნი შენ მოგტანს სელსა.

მაშ დაიძინე, შეილა, ჰაწია!
„ნანინა“ უთხრა, გადააწია...

1882 წ., 2 თებერვალს.

ფ. უკირილა.

01. კვადლითელი.

ხალხური ლექსები.

1

მობძანდი. მჭადო კორიელ,
თუ ჩემი ბედი დირსაო;
წისქვილში ზურგით წაგიდებ,
აღარ გაკადრებ ვირსაო.

(მჭადი) — მე მადლიერი არა ვარ
ზოგიერთ პატარძლისაო —
ისე მიმიჩვენს-მომიჩვენს
არც კი მაინც რს ჩხვირსაო,
მალი-მაღ შემომაგინებს:
„საჭმელო ძაღლებისაო“.

2

აზნაურობა მიუკარდა,
გვერდზე დახურვა ქუდისა;
საფულში გაკულა-გამოკულა,
ეველგან ატეხა ჩხუბისა.

3

ქართლი იმისთვის დაკადე,
თავლი მოვა არ აიღებს;

რაც რამ ჭინჩახული მოკა,
სულ მთლად ბატონი წაიღებს.

4

აქამდის აზნაურები
უწრუწუნებდნენ ქოჩსაო.
ახლა კი მათი შვილები
ჭაღას დასდეკენ დოჩსაო.

საქართველოს მთავრე მათიანი.

(გავრელება)

VI

გადლიერება საქართველოს.

გამეფება ბაგრატისა. — ქავთარ ტბელი. — რატი ორბელიანი. — რატის მიემხრობა დავით კუროპალატი. — დამორჩილება რ. ორბელიანისა. — სიკვდილი ბაგრატ რეგვენისა და დავით კუროპალატისა. — დამორჩილება კახეთისა, ჰერეთისა. — სწავლა-განათლება, ხელოვნება. — სიკვდილი ბაგრატ III-სა.

980 წელს, გამეფდა თუ არა ბაგრატი, დაამშვიდა ახს-ზეთის საფხი და აღჩინდელი მეივე და ბიძა თვისი — თეოდოსი გაისტუმრა თავის მამის, დავით კუროპალატის ქვეყანაში, რადგან ეშინოდა მისი, რომ საფხი არ აეღლებინა. ახსაზეთში ჩამოაგდო წესი და სიმშვიდე, მაგრამ ამავე დროს იმერეთში ქავთარ ტბელის თაოსნობით ზოგიერთებმა განიზრახეს განთავისუფლება ქართლისა ბაგრატის დამოკიდებულებიდან. წინააღმდეგნი შეიკრიბნენ და გამაგრდნენ ღიხის მთებში. ქართლის დიდ-კაცობა ზატის აღარ სცემდა დროებით მმართველს ამ ქვეყნისას — ბაგრატის დედას.

მეოცე გვიგონი თუ არა ეს აზრები, დიდ-ძალი ჯარით გად-
მოვიდა ლისზე, შეებრძოლა, დაამარცხა, შევიდა ქართლში, და-
მშვიდა და მერე წავიდა იმერეთში; თავის დედაც თან წაიყვანა.
მაგრამ წინააღმდეგნი მებრძოლნი მანაც არ დაწყენადნენ. რამ-
დენიმე წლის უკან ხელ-ახლად აჯანყდნენ. ამათი მოთავე იუ-
რატი ორბელიანი,*) რომელსაც ჰქონდა დიდი მამულები ატე-
ხიდგან მოკიდებული კიდე-კარმდე და თრიალეთამდე, მასვე
ეკუთნოდა მანგლისი და სკვირეთი. რატიმ გადამიწა თავისკენ
დავით გურჯაანს, რომელიც რაღაზ, დაც გულ-ნაკლული და-
რბილი-იყო თავის შვილზე, აგრეთვე ბაგრატ რეგვანი, რომ-
ელიც შეესია შავშეთს. დავითი გამაგრდა თრიალეთში; აგრეთ-
ვე რატიმ დაიჭირა ატენს და მანგლისს შუა ადგილები. ბაგრა-
ტი გაგვირგებული და გაფცხლებული მამის ამ გვარ ყოფა-ქცევისა-
გან, მოვიდა ჯარით თრიალეთში, ცხენით, მარტო წავიდა მა-
მის ბანაკში მოსალაპარაკებლად და თავის გასამართლებლად.
დავითმა მართლაც დიდის სიხარულით მიიღო ისა და შეიწყნა-
რა მისგან თავის განმართლებას, დაითხოვა თავისი ჯარები და
შინ დაბრუნდა.

ბაგრატი არ შეება საბრძოლველად გამზადებულს რატს,
დაბრუნდა ახსანეთში. ზამთარი რომ დადგა — რატიმ თავის
თავის ჯარის კაცები დაითხოვა, — სინქარით ჩამოვიდა ქართლში
და კიდე-კარს (ეხლა წალკა) შემოერთა. თავ-ზარ-დაცემულმა

*) შესანიშნავი გვარი ესე მეოთხე საუკუნეში ქრისტეს წინ ჩინე-
თიდგან გამოძვალად ითვლება. ორბელიანებს ჰქონდათ და აქვთ დიდ-
ძალი მამულები საქართველოში. საქართველოს ისტორიულ ჩარხში
ორბელიანნი თამაშობდნენ და თამაშობენ კიდევ უმთავრესს როლს.

წატიმ სრულიად მოწინააღმდეგე გამოუჩნდა. ამის ნიშნად მისცა მას შვილი — ლიპარიტი, თვითონ კი საცხოვრებლად, ბაგრატის სურვილისამებრ, არგვითში წავიდა.

994 წ. მოკვდა ბაგრატ II — რეგენი.

101 წ. მოკვდა დავით გურგენაძე, რომელმაც თავის ქვეყნები დაუტოვა იმპერატორს ვასილის და არა ბაგრატს, როგორც ჰიზოდა ჰქონდა. ვასილი მოვიდა თავის მიწების გასაშინჯავათ. აქ მოხდა შეტაკება გურგენს და მის შვიტს, და გათავდა მით, რომ ვასილი შეურჩადა გურგენს და დაუთმო მას ტოის ნაწილი.

გურგენის სიკვდილის შემდეგ (1008 წ.) ბაგრატ III-მ გაამრავლა ვარკების რიცხვი. ამ ყაზად მას ჰქონდა დაკავებული თითქმის მთელი უწინდელი საქართველო, გარდა კახეთისა. მან ითხოვა ქორეპისკოპოსი დავითისაგან (კვირიკე II მოადგილე) სრულიადი მოწინააღმდეგე და ზოგიერთი ციხეების დათმობა. ამაზე დაკითმა ომის გამოცხადებით უპასუხა. 1010 წ. ბაგრატის თიანეთიდან შეესია კახეთს, დაიმოწინა ისა, დაატყვევა მმართველი დავითი და მთელი ეს ქვეყანა თავის ერისთავებს გაუნაწილა — მერე შევიდა ჰერეთში და მმართველი მისი მეფე — დინარ ტყვეთ ჰყო და ეს ქვეყანა გაანაწილა თავის წარჩინებულთ შუა.

ვანტანგ გორგასლანის შემდეგ სამხედრო საქმეებში არ გამოჩენილა ბაგრატის-თანაბარი, ამან დაიმოწინა ვანჯის ემირი — ფადგონი, რომელიც ხშირად ეცემოდა კახეთს. ადირბეიჯანის და სომხეთის მმართველნი მას აძლევენ ხარკს. სპარსეთის მეფე და იმპერატორი ვასილი მის შეკობობას დაეძებდნენ. ვასილი შეკვლიდა ბაგრატს ეგვიპტის ასეენებაში..

სამუდამო ადგილ-სამყოფელი ბაგრატისა იყო ხან ქუთაი.

სი, სან უფლის ციხე. თბილისში იმ დროს იმყოფებოდა არაბების ემირი (VII საუკუნადგანვე), მას ჰქონდა აქ თავის სასახლე. თბილისში და მის მიდამოში სტროკრებდნენ თათრები. ამის გამო ქართველობას არ უყვარდა თბილისი.

ბაგრატიდგან იწყობა გაძლიერება ქართველთა. თვით ბაგრატი იყო ღონიერი, ბრძენი და განათლებული მეფე. ის დაუსვენებლად ამდიდრებდა თავის დაცემულს სამეფოს. მის დროს აღებ-მიცემა, ხვან-თესვა, სწავლა-განათლება წარმატებაში შევიდნენ. დანგრეულ-დაქცეული შენობანი მეფემ ხელ-მოკრედ ააგო; ძველები განაახლა; აგრეთვე ააგო მრავალი ახალი ეკლესიები და ტაძრები. ქუთაისის შესანიშნავი სობორის საძირკველი ჩააგდო 1003 წელში და ამ სობორის ასაგებად ისმარა ბევრი მეცადინეობა და დახარჯვა დიდ-ძალი იყო. სობორი მარმარილოს ქვით იყო აშენებული. დიდებულ სობორადგან ესლა დაწინამილა მხოლოდ ნანგრევები. მცხეთის დაძველებული სობორი ბაგრატმა სრულიად განაქცა. ბედიის ტაძარი (ახსაზეთში) აგრეთვე ეგუთვნის ამ მეფეს. იუსტინიანეს ეკლესიასთან (მარტვილში) ბაგრატმა ააშენა მონასტერი, რომელიც განადა ადგილ-სამყოფელად ეპისკოპოსის ჭყონდიდელისა.*) ქალაქების

*) ჭყონდიდელი იყო პირველი მინისტრი მეფისა. ჭყონდიდელს ირჩევდნენ იმისთანა პირთაგან, რომელნიც ცნობილნი იყვნენ თავის მაღალ ზნეობით, სწავლა-განათლებით. ჭყონდიდელი იყო მოთავე ყველა მწიგნობართა. აგრეთვე მფარველი ქვრივ-ობოლთა. იგი პირველად გადასცემდა მეფის ნებას საერო და სასულიერო მმართველებს. ომის დაწყების წინ იგი უძღოდა ჯარს ჭვარით, ღოცავდა მათ და მერე, ბრძოლის დროს თითონ უკან მოექცეოდა: ხოლმე და ამხნევებდა მათ.

და ციხეების რიცხვი ამის დროს გამრავლდა. იმ დროინდელ ქალაქთა შორის შესანიშნავები არიან: ახალ-ციხე და ახალ-ქალაქი. საეკლესიო და საერო ლიტერატურამ ოქეზი გაიდგა. ახალ-გაზდა ქართველები სწავლის დასასრულებლად მიდიოდნენ საბერძნეთში და სწავლით აღჭურვილნი ბრუნდებოდნენ თავის საშობლოს გასანათლებლად. ამ დროს ერთმა უგანათლებულესმა და წმინდა პირმა — ექვთიმემ*) გადმოიღო ქართულს ენაზე 920 წიგნი საერო და სასულიერო ლიტერატურადგან. ბაგრატის მეფობის დროსვე სცხოვრობდნენ ათონის მთაზედ გამოჩენილნი მსწავლულნი და წმიდანნი: იოანე ხახულელი, თქროპირად წოდებული, იოკანე შატრივი, შესანიშნავი მწერალი და გადმომღები პლატონის და არისტოტელის ფილოსოფიათა, და წმ. გიორგი მთაწმინდელი, რომელმაც დაასრულა თარგმანი სასულიერო წიგნთა პირველი სახარება იოანესაგან გადმოთარგმნა ამ დროს **)

შორეულ იერუსალიმსაც გასწავდა ხელი ბაგრატისა. იქ მან ააშენა მონასტერი ქართველთათვის. ესაა ბერძნეთ ხელშია ჩაკარდნილი. წინეთ იქ სწავლობდნენ ახალ-გაზდა ქართველები. მონასტერს დიდი მამულები აქვს ნაჩუქები საქართველოში ჩვენი მეფეებისაგან.

ბაგრატი გარდაიცვალა 1015 წ. და დაიმარხა ბუდიის მონასტერში.

*) ეს იყო შვილი თორნიკესი, რომელმაც ააგო საბერძნეთში ათონის მონასტერი, წოდებული ივერიის მონასტრად.

**) ეს სახარება ახლაც ინახება თ. ივანე გრუზინსკისთან.

VII

მეფობა გიორგი I-სა.

გამეფება გიორგი I-სა. — კვირიკე იპეროზს კახეთს, და ჰერეთს, და შვიდ საერისთაოდ ჰყოფს. — განზრახვა ოსეთის მთავრისა და მისი სიკვდილი. — იმპერატორი ვასილი II იპეროზს ზემო ქართლს. — ლიპარიტ ორბელიანი შველის მეფის მტერს. — სიკვდილი გიორგისა და კვირიკესი —

თავის მამის სიკვდილის შემდეგ რომ 1015 წელს გამეფდა გიორგი I, კვირიკე III, განდევნილმა კახეთიდან, მიიბინა ზოგიერთი ვაკუენიანი პირები და ამათ შემწეობით დააპყრო, როგორც კახეთი, ისე ჰერეთი. პირველში დაარსა სამხსაერისთა: რუსთავში, ქვეტერში და პანკისში; მეორეში ოთხი: ხარხაბუჯში, კეჯინში, მაწერში და სტორში, და თვითონ გამეფდა: სატახტო ჭაღაჭად ჰქმნა თელავი და ისე გაძლიერდა, რომ საშიშო შეიქმნა როგორც ქართლისათვის, ისე ოსეთისათვის. ოსეთის მეიკეს — ორდურქს უნდოდა შეემცირებინა ვაკუენა კვირიკესი და დაესუსტებინა იგი, რამდენათაც შეეძლო. ამიტომ თიანეთიდან შემოვიდა კახეთში, მაგრამ სრულად დამარცხებულ და სიკვდილით დასჯილ იქმნა.

გიორგის იმდენი ძალა არა ჰქონდა, რომ დაემორჩილებინა, ამიტომ შეჰქვანა დაახლოვებული ზავი. სპარსეთის მეფესთან, რომ მის შემწეობით მანც მორჩილებასში ჰყოლოდა განჯის ხანი, მაგრამ ამ ზავმა უფრო მეტი უბედურება დაჰმართა: ბერძნების იმპერატორმა — ავასილი II-მ არ მოუწონა ყოფა-ქცევა გიორგის და 7 წლის შემდეგ შემოესია ზემო ქართლს, აიკლ

და ახსნა ის და დაამარცხა გიორგი სოფელ შარივთან, და შემო ქართლში აიღო 14 ცისე. იმპერატორს შეეფარდა უძლიერესი ერის-თავი ქართლისა — ლიპარიტი. გიორგი იმპერატორს შეურთგდა. ვასილემ დაკავებულ ადგილების კარდა მიკვლად წაიყვანა შეიღი გიორგისა — ბაგრატე, რომელიც, პირობისამებრ, სამი წლის შემდეგ უნდა გაენთავის-უფლებინა ვასილს. სამი წლის შემდეგ, ბაგრატე რომ დაბრუნდა, გიორგიმ იცოცხლა კიდევ ორი წელიწადი და შემდეგ მოკვდა; ამის სიკვდილის წლის თავსე, მოკვდა განუთის შეფე — კვირიკე, რომელიც 1027 წელს მოკვდა მისმა მონამ — ოსმა.

გიორგის შეფობა აწაფრით არ არის შესანიშნავი ბრწყინის კარდა. მრთელი მისი შეფობის დრო საჯსმა ბრძოლასში გაატარა.

VIII

მეთობა ბაგრატ IV-სა.

განხეთქილება საბერძნეთს დე საქართველოს შუა. — პოლიტიკა ბანიის ეპისკოპოსისა და მისი მომხრეებისა. — შერიგება ქართველებერძებისა. — ბაგრატე ირთავს ელენეს. — ქუთაისის სობოროს შენობის დასრულება. — გამარჯვება ქართველებისა დვინის მიერ ფადლონზე. — თბილისის განთავისუფლების სურვილი. — ომები კახელებთან. — ლიპარიც ორბელიანის გაძლიერება და მისი ომები შეფესთან ბერძნების შემწეობით. — სიკვდილი ლიპარიცისა.

კოსტანტინე IV-მ გამეფების უმაღვე დაწლვია შეგობრული განწყობილება საქართველოსთან. ვასილისჯან განთავის-

უფლებული ნოჩნი ბაგრატი რომ საქართველოში მოდიოდა, კოსტანტინემ გამოადევნა თავის ვაჭრები, რომ შეეპურათ ბაგრატი და უკანვე, კოსტანტინოპოლში წაეყვანათ. მაგრამ წადილი ვერ აღუსრულდა მას, თუმცა მის ყოფა-ქცევამ ორთავსახელმწიფოთ შუა ჩამოაგდო განსეთქილება.

1028 წელში ვახე კარანძე და ბანიის ეპისკოპოსი — იოანე, რომელთაც დიდი გავლენა ჰქონდათ ტაოს-ვარში, განუდგნენ ბაგრატს და თავის ციხე-ქალაქები დაუთმეს კოსტანტინეს, რომელმაც გამოგზავნა ჯარები თავის საზინადრის წინამძღოლობით. ამან ჯარების გარდა ისმარა ოქრო და ამ ორის იარაღით დაიმორჩილა სამსრეთ-დასავლეთი საქართველო და მუკე მოადგა ციხე კიდე-ვარს, რომელშიაც სოგვიერთი აზნაურებით იყო გამაგრებული ლიპარიტ ობზელიანი — ქართველი ჯარების უფროსი. მაგრამ ბერძნებმა, რომ აიკლეს ამ აზნაურების მამულები, შეშინდნენ ისინი და მტრის მსარეს გადაიდნენ. ამისთანა გაჭირებულ დროს ბერძნების წინააღმდეგ ამოედრდა ტბეთის ეპისკოპოსი — სება, რომელმაც გაამაგრა ეკლესიები და ციხეები თავის ეპარქიისა და მარდათ წინ დაუსვდა მტრებს და იმდენი ეცადა, რომ მტრებმა ფეხებიც ვერ შემოსდგეს ამ ქვეყანაში. ამისმა მაგალითმა გაამხნევა არტახუჯის ერისთავი — იოანე აბუსერი, რომელმაც შეკრიბა თავის ჯარები და მტერი დაამარცხა.

ქართველთა სასიხარულოდ, იმავე წელიწადს (1028) მოკვდა კოსტანტინე და გამოეფლა რომანოს აგრიკი, რომელმაც გაიწვია თავისი ჯარები საქართველოდგან.

ამ გვარი პოლიტიკა იმპერატორისა ძალიან მოეწონა ბაგრატს; მაშინათვე მეგობრობის გამოსაცხადებლათ გაუგზავნა ქათალიკოზი — მელქისედექი, რომელიც დიდის სიყვარულით

შიიღო იმპერატორმა და საჩუქრებით გამოისტუმრა. სამი წლის შემდეგ კონსტანტინოპოლში გაემგზავრა აგრეთვე დედა ბაგრატიისა — შარიაში, რომელმაც გამოუცხადა რომანოზს ერთგულება შვილისა და ქართველთ ხაზსთა და სთხოვა მას, რომ გურამზაღატობა ებოძა ბაგრატიისათვის, აგრეთვე მიეთხოვა მისთვის თვისი ნათესავი — ელენა (ვასილი აგრირის შვილი). იმპერატორმა აღუსრულა წადილი შარიაში. ელენეს მზითვით მრავალ განძეულთა შორის მისცა ერთი ღურსმანი ქრისტეს ჯვრისა და ხატი ოქონის ღვთის-მშობლისა. ამ გვარით ჩამოგარდა მეობრობა საქართველო-საბერძნეთ შუა.

ელენე მოვიდა ქუთაისში, სადაც მოხდა ქოჩწილი 14 წლის ბაგრატიისა. ახალ-გაზდა მეფემ დაასრულა შენება ქუთაისის სობოროსი და გარდაიცვალა უძეოდ.

1036 წ. დიდ ძალ ჯარებით დვინის ემირი — თადლონი (ახულ-სეგერი) შეესია აღმოსავლეთ ნაწილს სომხეთისას, რომლის მეფემ დავითმა სთხოვა შემწეობა ბაგრატს. ბაგრატმა ღიზარით ორბელიანის და იოანეს ახაშაძის წინა-მძღოლობით მიასველა 4000 კაცი. ამათ შეუერთდნენ აგრეთვე: კახეთის მეფე გაგიგი (შვილი გვირიკე III-სა), დასავლეთ სომხეთის მეფე — იოანეს და თბილისის ემირი — ჯაფარი. მინემ ეს ჯარები უშველიდნენ, თადლონიმ უმეტესი ნაწილი სომხეთისა აიკლო, მაგრამ შემწეობა რომ მოვიდა საქართველოდგან, თადლონი სრულად დამარცხდა, დასტოვა დიდი ალასი, გაიქცა და მალე მოკვდა.

ამ გამარჯვებამ მეტად გაამსხვია ღიზარით ორბელიანი და ი. ახაშაძე. ამათი ოფიქრით, ეს დრო ძალიან მარჯვე დრო იყო თბილისის განთავისუფლებისათვის და მის ემირის ჯაფარის დამარცხებისათვის. ესენი დაეცნენ მის სამეფლობელოს დასავლეთ-

თის მსრით და კიდევ აიღეს ბიზანტიისი. ბაგრატს ან მოეწონა მათი ამ გვარის მოქმედება და არა თუ მისცა ნება სხვა ადგილებიც აეღოთ, არამედ უბრძანა რომ ბიზანტიისი დაებრუნებინათ. ლიპარიტი თავისას არ იძლიდა და იმდენი ეცადა, რომ შეეფუ დაიყოფა და დაითანხმა, რომ ამას (შეიგეს) თვითონვე ეწინაშემდგა ჯარისათვის მტრებზე დასაცემათ და საქართველოს განსათავისუფლებათ. 1038 წ. შეესივნენ ემირს: დასავლეთის მხრით იმერეთის და ქართველების ჯარები; აღმოსავლეთის მხრით გახელებისა. ორმა წელიწადმა განგლო, მაგრამ თბილისი ვერ აიღეს; მტხროვრებლები ყოველის მხრიდან დაკეტილები ძალიან შევიწროვდნენ. ამასთანავე ქართველებმა და იმერებმა აიღეს ორი სიმაგრე: ორბისი და ფარცხისი. ჩამოვარდა დიდი შიშშილი დამწვევდუღ ხალხში, რომელმაც ბოლოს განიზრანა დამოწინდებოდა ბაგრატს. ემირმა ჯაფარმა დამე ტივით გაჰყავა მოინდომა. საქმე რომ ამ ნაირად ბოლოვდებოდა, ლიპარიტის მტრებმა შეიფუ ისეთი გავლენა იქონიეს, რომ იგი იმულებულ იქმნა დაეტოვა ჯაფარი თბილისშივე ემირად და ჯარები უკან დაებრუნებინა.

ამ გვარმა შეფის მოქმედებამ ააღლავა ლიპარიტი და აგრეთვე გახეთის ჯარი, რომელიც თბილისში მოელოდა დიდს დავას. ამისთვის შეიფე განრისხდა გახელებზე, შევიდა გახეთში და მთის კელ გაბრეღის ახლოს შეება გახეთის ჯარს, სრულიად დაამარცხა იგი, დაატყვევა უკეთესი მათი მხედრები — ერისთავები: შანვისისა — სტეფანოსი, ხარნაბუჯისა — ვახე, სტარისა — რაჭა და სხვანი. მერე შევიდა თიანეთში, დასწვა მშვენიერი ბოლოუსის სასახლე, კვირიკე III-საგან აშენებულ, და დაბრუნდა ქართლში.

იმ დროს, როდესაც ბაგრტი აზბედა კახათს, ლიპარიტი ემზადებოდა მეფესთან შესაბამისად. ლიპარიტმა სას ბერძნეთიდანაც ჯარები მოიშველა. მაგრამ რამწამ გაუგო განსრავსა მეფემ, მაშინვე შევიდა ჯავახეთში და გამაგრა ახალქალაქი. ლიპარიტი კი დაეცა ატენს, რომელსაც იცავდნენ თმოგვის ერისთავი — ფარსმანი და ტუხარისის — ბეშქენ ჯაყელი. 1041 წ. ბერძნების ჯარები უკანვე დაბრუნდნენ, მეფე შეურთვდა ლიპარიტს და მისცა ქართლის ერისთავობა. 1042 წ. ჯაიყარი მოკვდა და ბაგრტი უთავო ქალაქმა მოიწვია. ამ დროს ბაგრტი ანაკოპიას გარს შემორტყემოდა თავის ჯარებით, რომელთაგანს უფლებინა იგი ბერძნებისაგან. დატოვა იქ თავის ჯარები ჯაჟანას ხელ-ქვეით, თვითონ წამოვიდა თბილისში, სადაც დიდის ამბით მიეგება მას ხალხი, გარდა ერთი ნაწილი ქალაქისა — ისხისა (ავღანარი). ისელებმა დაწვეს ხიდი და არ ემოკრილებოდნენ ბაგრატს, მაგრამ მალე ესენიც დამოკრილდნენ.

1045 წ. ლიპარიტი კიდევ შეება მეფეს. ამ წელს ბერძნებმა განიზრავს დაეკავათ ერთი ნაწილი სომხეთის სამეფოს, ამიტომ გააწვიეს კონსტანტინოპოლში შვილი ამოტისა — გაგი II და იქვე დაანარჩუნეს; სომხეთისთვის კი თავისი საკუთარი მმართველი უნდა გამოეგზავნათ, მაგრამ მინამ ისინი გამოგზავნიდნენ, სომხები გაიყვნენ სამ ნაწილად: ერთს უნდადა შეეგად დავითი, მეორეს აბუესეკერი, მესამეს საქართველად მეფე — ბაგრატ IV. რამწამ ბაგრატს მოუვიდნენ მოციქულები სომხეთიდან, იმ წამსვე გაგზავნა ჯარები არტანუჯის ერისთავის — აბუსერის წინამძღოლობით სომხეთში, რომ აქლთ სატახტო ქ. ანი, რომელიც მართლად მსწლაფლად აიღეს. ანში მოვიდა დედა ბაგრატისა — მარამი. ეს რომ გაიგო კონსტანტინე მონომახსა, გამოუგზავნა ლიპარიტს დიმიტრის წინამძღ.

ღოღობით ჯარები, და უბრძანა წაერთვა ბაგრატიონთაგან ანათუ ანი, ანამედ მრთელი სამეფოც და გაემეფა დიმიტრი.

ლიპარიტი დაეცა ქ. ანს; მოტყუებით გამოიწვია მოსაღაპარაკებლად ანის დამცველები: ახუსერი, იოანე როდიონი და გურამ გოდერძიანი, და დაატყვევა ისინი; მეტე ძალაქიც აიღო. ამ დროს ბაგრატი იყო თბილისში; საჩქაროდ წავიდა აქედან ჯავახეთში, სადაც მესხეთში ჯერ შემწეობას დაჭმირდნენ, მეტე უმტყუვნეს და ლიპარიტის მხარეს გადავიდნენ. ამათ შეურთდნენ კახელებიც. აქ შეტაკება არ მომხდარა. გავიდა საფხული, შემოდგომა და სამთარობისას მეფე დაბრუნდა ქართლში.

1046 წ. მეფეს მოეშველნენ 4,000 ვაღაბი (კარიაგები). ბაგრატმა გაამაგრა ბაში და წავიდა ჯარებით სასირეთში, სადაც დამარცხებულ იქმნა მეფე. ამ ბრძოლაში მოჭკლეს დიმიტრიც.

ამ დამარცხების შემდეგ მეფეს ორი გზა დადგინა; ან უნდა შერიგებოდა ლიპარიტს, ან გაქცეულიყო ქართლიდან. მეფემ პირველი ირჩია. სოფლებში დასტოვა თავისი ჯარები და თითონ მცირე ამალით წავიდა ლიპარიტის სახსველად. მაგრამ ლიპარიტს სინიღისმა ნება არ მისცა, რომ შესვდროდა ბაგრატს, ამიტომ დაიძალა და არ ინახულა მეფე, რომელიც შერიგებაზე იმედ დაკარგული დაბრუნდა იმერეთში.

ამასობაში კალმასის ერისთავმა — სულამ და არტანუჯის — გრიგორამ და ზოგიერთ მესხეთის აზნაურებმა შეაგროვეს ჯარები და მოიწვიეს ბაგრატი მცხეთიდან. ბაგრატი დაუყავნებლივ მოვიდა და შეურთდა მათ არკის-ცასეში. ლიპარიტი მუისკე კახელებით, ბერძნებით და სომხებით დაეცა არკის-ცისეს და აიღო. ბაგრატი გაიქცა ქუთაისში. სულა და გრაგორი დაატყვევეს და საშინლად განაწავლეს საპყრობილეში.

ლიპარიტი ამის შემდეგ შემოვიდა ქართლში და თავის-
უფლად ჭმარათავდა მას.

იმავსე 1046 წ. ლიპარიტი ებრძოდა დენისს ემიჩს, მერე
ერთი წლის შემდეგ იმპერატორმა გაამხედრა ოსმანების წინააღმ-
დეგ, რომელნიც მცირე ასიას შემოესივნენ, მაგრამ დამარცხე-
ბულ და ტყვედ წაყვანილ იქმნა.

ამ დროს ბაგრატე თავად-ასწაურლამ და ლიპარიტის
შვილებმა — იოანემ და ნინიამ მოიწვიეს და გადასცეს მას ყვე-
ლა ქალაქები და ციხეები, აგრეთვე თბილისიც.

მაგრამ ლიპარიტი მალე პატივებულ იქმნა და პირ-და-პირ
კოსტანტინოპოლში წავიდა, რადგანაც კაი ძალი ვარით წამო-
ვიდა საქართველში. ბაგრატე შეშინდა და უკანვე, ქუთაისში
დაბრუნდა, — ლიპარიტი კი ქართლში შევიდა.

ბოლოს, ბაგრატე რომ თავისით ვერას გახდა, თვითონ,
თავის დედით — მარიამით წავიდნენ სამეგრეთში და სთხოვეს
კოსტანტინე მონამახს, რომ შემწეობას მოეკლათ ლიპარიტი.
კოსტანტინემ პატივით მიიღო იგინი, მაგრამ სამი წლის გან-
მავალობამდე შეინახა თავისთან და მერე დიდ-ძალის განძეულით
და საჭურჭლით გამოისტუმრა. იმერლები დიდის სიხარულით
მიეგებნენ მუფს. მის დაბრუნებამ გაახარა ხალხი აგრეთვე ქა-
რთლშიაც და ყველგან თვისი ცუდი ხასიათის გამო ლიპარიტი
უკვე მოძულეებული იყო ყველასგან. სულა — კალმასელმა და
სხვა მესხეთის დიდ კაცობამ დაატყვევეს ლიპარიტი და შვილი
მისი იოანე და ბაგრატს მოჭკვარეს. ხალხს უნდოდა მათი
ჰკარცმა, მაგრამ მეფემ აპატივა ლიპარიტს და ხელ-ასლად და-
უმტვიცა ყველა საგუთარი მამულები და არგვეთი. ამჟამა ლი-
პარიტმა აქ კვლავ მოისვენა სიძვნილისაგან, წავიდა კოსტან-
ტინოპოლში და გარდაიცვალა.

შემოსევა ალბ-ასლანისა.

ლიპარიტ ორბელიანის სიკვდილის შემდეგ (1059 წ.) ბაგრატი აიღო თითქმის ყველა ციხეები კახეთისა და ჭყრეთისა მეტადრე გაძლიერდა. ამის დროს მრავალნი დანგრეულნი შენობანი განასლდნენ და აშენდნენ ახალნიც. წარმატების სელ. შემწეობი იყვნენ ქათალიკოზი მელქისედექი და დიდი მასწავლებელი, წმიდა — გიორგი მთაწმიდელი.

სამწუსაროდ, ბოლოს დროს ბაგრატის ნამოქმედარს და ნაღვანებს სამარე გაუთხარა ალბ-ასლანმა, რომელმაც 1063 წ. დაიმორჩილა თურქესტანი, ხოვარესმი და 1064 წ. შემოესია საქართველოს და სომხეთს, სულთანს უნდოდა დაემხრო და მოესპო ქრისტიანობა ამ ქვეყნებში.

ალბ-ასლანმა აამხედრა სპარსები, ოსმალები და შემოვიდა ალბანიაში; აქ გაანადგურა ქრისტიანობა, მერე გაუგზავნა მოციქულები კვირიკეს (რომელსაც მაშინ ერქვა სომხეთის ალბანის მეფე) და სთხოვა ცოლად შვილი: კვირიკე შიშის-გამოდაყაბულდა და ქალაქ ლორში წარუდგინა მტერს ქალი და ამით იხსნა თვისი ჰატარა სამეფო გაოსრებისგან. აქედგან ალბ-ასლანი წამოვიდა თრიალეთზე ბაგრატი ამ დროს სცხოვრებდა ხეკრებულში (ტაოსში) და არ იცოდა, თუ რა მოელოდა. ამიტომ მტრებსა მოკლე დროში დაიმორჩილეს და გაანადგურეს შავშეთა, კლარჯეთი, ტაო ვიდრე ფანასკერტამდე, თორი და დეკვი. მერე დასრუნდნენ თრიალეთში. — სპი დღის შემდეგ შვიდნენ ჯავახეთში და შემოერთებენ ახალ-ქალაქს, რომელიც იყო მდიდარი, მრავალ-ხალხიანი ქალაქი და ჭჭონდა მაგარი ციხეები. — ციხე აიღეს; გარდა მოხუცთა ქალთა და ემაწვილთა, რომელ-

ნიც ტყვეთ წაიყვანეს—უგელა დასოცეს; ქადაქი დაანგრეს და დაამარცხეს. აქედგან მდინარე ზრამის ხეობით გაიარეს სამშვილდე და შემოკრტყენ ციხე—ლალას, რომელიც მოქსენებულ იყო. ორ მალაღ მთაზე და ორივე მხრით საუდიოდნენ ჩქარი მდინარეები. თუმცა ასეთი მაგარი ადგილი ეკავა ამ ციხეს, მაგრამ მაინც მტრებმა აიღეს და დაანგრეს იგი. აქედგან წავიდა იგი ქადაქი ანის ასაღებად და უარსის და, ანის აღების შემდეგ, დაბრუნდა სპარსეთში; მეფე ბაგრატმა დაიწყო თავის ხალხის დამშვიდება და შენება იმ ადგილებისა, რომლებიც განადგურეს იმით; 1068 წ. ბაგრატი გამხედრდა კასეთის მეფის—აგსარტანის წინააღმდეგ, რომელიც ხსენებულ უბედურების დროს გამოვიდა ბაგრატის მოწინააღმდეგე. მეფე ბაგრატს მიემხრნენ უგელა გამოხენილი გვარები ჰერეთისა, გარდა აგსარტანისა. სამწუხაროდ, დამოწმებულს მთელის კასელიას დაუშალა ალბ-ასლანის ხელ-მოკრედ შემოსევამ კასეთში. შექმნიებული ბაგრატი დაბრუნდა ქართლში, ხალხი კი შიშას-გამო შეიხიზნა მთებში.

ამ ქვეყანაში რომ შემოვიდა განმკინებული მტერი, მას დახვდა აქ მხოლოდ აგსარტანი, რომელმაც წარუდგინა ასლანს სასურველები და ნიშნად მოწინააღმდეგისა მუსულმანობა მიიღო. ალბ-ასლანი ამით დაკმაყოფილდა და აგსარტანი თან გაიყოლია. კასეთიდან მოვიდებოდა მტკვარამდე დასწავა, დაანგრია უგელათერი, რაც წინ შეხვდა. მტკვარის პირსკად დასვდნენ მას თბილისის თათრები, რომელთაც გადიუვანეს მეორე კიდეზე და მოჭყენენ ქართლში. ურციხე თვისი ჯარი ალბ-ასლანმა რამდენიმე დასათ გაჭყო და ეს დასები ქართლის უგელა მხრისკენ გაგზავნა, რომ ერთბაშით გაენადგურებინათ ეს ქვეყნა. ჩვენი ხალხი ტყე-დრეში დაიმალა. მეფე ბაგრატი ვერც ერთგან ვერ შეება მტერს,

რადგან იყო დარწმუნებული, რომ კერას ავნებდა მას. ალზ-ასლანი კიდევ უშიშრად იწეოდა წინ; ასე რომ ამან გაიარა მთელი ქართლი, რომელიც სრულიად მოაოხრა და გადავიდა იმერეთში, რომელიც ცისე სვერსმდე ქართლივით მოაოხრა და მეტეხის შანთრის სიტივების გამო დაბრუნდა ქართლში. ეს ქვეყანა ალპიანის სისხლით მოწყა ამ მხედმა, მრავალი ხალხი ტყვედ წყა, მეტეხის თხოვა ბაგრატიანს ხარკი და მშვიდობიანობის ჩამოგდებას დაჰპირდა. მაგრამ სასტიკმა ეინებმა აღარ მოაგდევის ეს ჰისუხის მიღებად: იგი დაბრუნდა სპარსეთში, თბილისი კი გადასცა განჯის ემირს, რომელსაც უბრძანა, რომ მუდამ შიში არ მოაკლოს საქართველოს.

ესეთი იყო მეორეთ შემოსევა ალზ-ასლანისა. ხალხი დაშინებული და თავ-ზარ დაცემული იყო. ამ შემოსევის უბედურებას დაემატა კიდევ სხვა უბედურება: მომავალ გასაფარულზე საქართველო მოტყუიბა დიდმა ნაი-ღვარმა.

ალზ-ასლანი 1068 წ. შეება საბერძნეთის იმპერატორს — რომანოსს და 1071 წ. სრულიად დაამარცხა და ტყვედ წყა. შეჰქრა ამათთან თავისთვის სასარგებლო ზავი, მეტეხი წავიდა სირიის დასაწყობლად.

ამ დროს განჯის ემირი შემოესია ქართლს, მაგრამ მეფეთვით დაიკავა დიდ-გორი, იოანეს (ლიპარიტ მარბელიანის შვილი), ნიანია ქობულდის და მურვან ჯაყელის წინამძღოლობით გაგზავნა ჯარები (35,000 კაცი) მტრის წინააღმდეგ მუხრანში და წილკანში. მტრმა მშინვე გაიქცა კართის-კარში. ქართველებმა შეუტოეს და ნახევარზე მეტი დახრცეს. ემირი ნარნომ 15,000 კაცით გაიქცა ზევითკენ, ანაგვის ზევის გაყოლებასხედ და შევიდა ერწოში, რომ დაბრუნდეს თბილისში, მაგრამ ბაგრატიანის თხოვნით კახელებმა დაიჭირეს. იგი და წარუდ-

გინეს მეფეს, რომელმაც ამის შემდეგ მალე აიღო თბილისი, და იგი გადასცა სათლარს—დმანისის მმართველს, თვითონ კი დაინარჩუნა ციხეები! რუისთავი, ფარცხასი, ავარანი, გრიგოლ-წმინდა და გაგაზნი. აგრეთვე მიიღო კონტრიბუციათ 44,000 დრამანი და მძევლად რამდენიმე განჯის გამორჩენილი გვარის შვილები.

1072 წ. აღმ-ასლანი მესამედ დაიმტა საქართველსკენ, რადგან ბაგრატმა უარი უთხრა ხარკის მიცემასზე, მაგრამ ამავე დროს ის უნდა წასულიყო თურქესთანში, სადაც ხალხი აუჯანუდა. მაშინ დიდ-ძალი ჯარი მალექ-შახის წინამძღოლობით გამოგზავნა საქართველში, თითონ კი თურქესტანში მიმავალი მოკვდა, რისგამო მალე შახი შუა გზიდგან დაბრუნდა.

ამავე დროს მეფე ბაგრატმა მოიარა თავის სამეფო, ავად გახდა და 45 წლის მეფობის შემდეგ 1072 წელს გარდაიცვალა და გამეფდა შვილი მისი გიორგი.

IX

მეთობა გიორგი II სა.

გიორგის აღუდგნენ ერისთავები. — დამშვიდება მათი — იონნე-ორბელიანი და მისი შვილი — ლიპარიტი. — დამორჩილება სხვა-და-სხვა ადგილებისა და გაძლიერება მეფისა. — თურქები ციხე-ყველთან ამარცხებენ გიორგის. — დანგრევა ქუთაისისა და დამორჩილება თბილისისა. — სამწუხარო მდგომარეობა საქართველოსი. — გადაყენება გიორგისა და გამეფება დავით მეორისა — აღმაშენებლად წოდებულისა. —

ნახევარი წელიწადიც არ გასულიყო გიორგის გამეფების შემდეგ, რომ იონნე-ორბელიანი თავის შვილით — ლიპარიტით,

ჩინიას ქონულები, სკანეთის ერისთავი ვარდანი აღუდგენს შას. გიორგიმ დაუთმო იოანნეს ციხე სამშვილდე, მის შვილს — ლიპარიტს ლაწოანა, სინიას თმოგვი, ვარდანს ასკალანი და ამ ნაირად დაამშვიდა იგინი, თუმცა ეს მშვიდობიანობა კიდევ მალე დაირღვა იოანნესაგან. მასინ გაკვავებულმა გიორგიმ მოიწვია აგსარტანიც და შამოკრტყა სამშვილდე, რომელიც მალე აიღო; იოანნე ჯერ გაიქცა სომხეთის მიუბღი. შერე შეჭრიცა მკოეს ერთგულებაზე და მიიღო უკვე დაკარგული სამკვილდე და კიდევ-კარი. თუმცა იმის შემდეგ იოანნემ კიდევ მალე უღადატა მკოეს, მაგრამ მოძულეებულმა ხალხისაგან და მეფისაგან ვერაფერი ვერ გააწყო და იძულებულ იქმნა — შვილით გაქცეულიყო შელიქ-შასთან; აქედგანაც მალე უკანვე გამოიქცა, ჩისგამო თურქები დაეწივნენ და ცოლ-შვილიანად ტყვეთ წაუყვანეს.

გიორგიმ შინაობაში მშვიდობიანობა რომ ჩამოაგდო, გაშხედრდა დასავლეთისკენ და აიღო ანაკოპია, მრავალი ციხეები კლარჯეთში, შავშეთში, ჯავახეთში, არტანუჯში; გარდა ამისა ქალაქ ანის ყოფილ მმართველს გრიგორი ხაკურტიანის შემწეობით აიღო უარსი, ვანანდი, აზიატ-ფორი, ვარსნიფორი და ეკედდა ამ ქალაქებიდან თურქები განდევნა.

დიდ-ხანს არ გაკრძეულდა გიორგის ბედნიერება. მოკლე დროში მეტად გაძლიერდნენ თურქები (ოსმანები) სამხრეთ-დასავლეთ მხრისკენ ააქართველთა. ესენი ხშირ-ხშირად ეცემოდნენ საქართველოს. ამისგამო გიორგი გამხედრდა მათზე, მაგრამ ეკელგან იქმნა სრულიად დამარცხებული; აქ მტრებს დარჩათ ალაფი: სტოლის მოწყობილობა რქრო გერცხლისა, მრავალი ძვირ-ფასი ბადიანი და სხვა ნივთები. გიორგი აჭარბდგან იმერეთში გამოიქცა. თურქებმა კი, გაკვარცხებულებმა ამ გარ

შეიქმნა სიმდიდრით, იფიქრეს, რომ საქართველო უნდა იყოს სიმდიდრის საუნჯეო, დროებით შეამცირეს ომები მცირე აზიასში და 1080 წ. ივნისის თვეში შემოვიდნენ ჩვენ ქვეყანაში. შეივე გიორგი გაიქცა ახსსეთში. თურქებმა დაანგრეს არტანუჯი, ჯანსრეს კლარჯეთი, ტაო, ალეს ქუთაისი და დაანგრეს; დაიმორჩილეს თბილისი და აღასანის და მტკვრის კიდეებზე დაასახლეს დიდი დასტები თათრებისა, სპარსელებისა და თურქებისა; ესენი მუდამ ეტყობოდნენ სოფლებს და არსაკასს. ისეთ მდგომარეობაში ჩავარდა საქართველო, რომ აღასანად მშვიდობიანობა არ მოიპოვებოდა. მრავალი ხალხი დაიხრცა. საჩხომები სრულიად გაცარცვულნი იყვნენ, სახლკარი დასგრეული ჰქონდათ. თურქები რომ მიწის პირზე გერაფერს პოულობდნენ, სამარეებს სთხრიდნენ და სიმდიდრეს ეძებდნენ.

ამისთანა საშინელ მდგომარეობაში რომ იყვნენ, შეივე გიორგი ხალხის თხოვნისამებრ წავიდა მალიქ-შაჰთან ქვეყნის და ხსნის სათხოვნელად. მალიქ-შაჰმა შეიწყნარა მისი თხოვნა: გამოიხსნა ჩვენა მამული სრულ გაოხრებისაგან, მისცა გიორგის კახეთიც და ჭყრეთიც, მხოლოდ იმ პირობით, რომ მას ყოველ წელიწადს ეძღია დადგენილი ხარკი. ჩაგრნი გიორგიმ კახეთი და ჭყრეთი სელახლად მისცა ავსარტანს, რომელიც წყალობის სათხოვნელად მივიდა მალიქ-შაჰთან.

ყველა ამ უბედურებათა დაერთვნენ კიდეც სსვა-და-სსვა საშინელი მოკლენანი ბუნებისა. ხალხი ამას ღვთის რისხვად სთვლიდა, იმის გამო, რომ ამ დროს ხალხი სტოკებდა ღვთის სჯულს და თათრდებოდა. აღდგომის დღეს იყო ისეთი ძლიერი მიწის-ძვრა, რომ თვით მაღალი მთები, მაგარი კედლები აქცეოდნენ; მრავალი ქალაქები, ციხეები, სახლები დაინგრნენ და გახდნენ საფლავად თავის ხატროვნებისთვის.

12 წელს ასეთი ტანჯვა გამოიარა ჩვენმა მამულმა. უსასლ-
კაროდ დარჩომილი ჩვენი ხალხი სრულიად გაირყვნა, და
ავაწყობას მიჰყო ხელი. თვით მეფე გიორგი არას შველიდა
მას, რისგამო მაშინდელ მსწავლულ და განათლებულ პირების
თხოვნისამებრ ტახტი გიორგიმ დაუთმო თავის შვილს — დაკით
მეორეს (1089 წ.)

X

მეფობა დავითისა.

მდგომარეობა საქართველოსი დავითის გამეფების ხანებში. —
ზრუნვა დავითისა სამეფოს აღსადგენად. — სასულიერო წოდება-
თა კრება ზნეობის აღსადგენად. — ლიპარიტ ორბელიანი და და-
ბლოღვება მისი შფოთიანი ცხოვრებისა. — სიკვდილი მალექ-შანი-
სა. — დაწყობა ჯვაროსნობის ომისა. — პეტრე უდაბნოელი და პა-
პა ურბანი მეორე. — პოლიტიკა სომხებისა და ბერძნებისა. —

დავითმა მეფობა მიიღო მაშინ, როცა ხალხის ზნეობითი
მხარე დაცემული იყო, საზოგადო მშვიდობიანობა შეწყვეტილი
და საქართველო როგორც სამეფო დაშლილი. თბილისი, მისი
მიდამოთი (ავჭალიდგან მოკიდებული კიდრე მდ. სრამის შე-
სართავამდე და აჭედან ტიხე სამშვილდემდე), ეჭირათ ოსმანებს.
ესენი ზამთრობით ჩადიდნენ აღაზნის შესართავამდე და
განჯამდე და ხალხს ძვიელ აწვალებდნენ.

კახეთი ამ დროს გაცალკეებული იყო და მას ჭმართავდა
საკუთარი მეფე კვირიკე, რომელიც მალე მოკვდა და გამოედა
მისი ძმისწული — აღსარტანი; მტრის აკლების შიშით ხალხი

გასიზნულ იყო ტყე ღრეში და საქართველო დაცარიელებული იყო. გამეფდა თუ არა დავითი — მიაქცია ურადლება სამწუსარო მდგომარეობას სამეფოსას. პირველად მან ტყე-ღრეღან გამოიწვია შეშინებული ხალხი და ხელ-მეორედ დაასახლა დაკარგულ ადგილებზე. რომ მტერს არ ეგნო მის სამეფოსთვის ჭერ-ჭერობით აძლია საჩკი. სხეობის აღსადგენათ მეფემ მოიწვია კრება ქათალიგოზის იოანეს თავს-მჯდომარეობით. ეს კრება შესდგებოდა ეპისკოპოსებისგან და მრავალ განათლებულ ბიერებისგან. აქვე იყვნენ: გიორგი ჭყონდიდელი და არსესი, რფართოს ეპისკოპოსი, დიდათ განათლებული პირი და მოძღვარი დავითისა, კრებამ დაადგინა რომ ძლიერთ და გაკლენიანთ ბრადღებულთ წაერთვათ თანამედებობა და სხეობით შეჩვენებას მიეცნენ. მათი ადგილები დაეთმოს წმიდა პირებს. ლიხარით ორბელიანმა, რა ნახა, რომ მას შეაკვენებდნენ, დაიწყო ხალხის აღელვება. მაგრამ მას სტაყას ხელი და საპყრობილეში ჩასვეს. რამდენიმე ხნის შემდეგ იმან მოინანია ცოდვენი და შეეფეს ერთგულობა შეჭმირდა, რისგამო მეფემ ამატივა დანაშაულობა და დაუბრუნა მას მამულ-დედული. რამწამ ლიხარითი დაბრუნდა თავის მამულში, იგიცი დაივიწყა და ხელ-მეორედ ხალხის აჯანყება მოინდომა. იგი ხელ-მეორედ შეპყრობილი იქმნა და, ორი წლის საპყრობილეში დამწვედვეის შემდეგ, ცაგზავნეს საბერძნეთში და მისი ქონება კი ასწერეს კვლესიის სასარკებლად.

1092 წელში მოკვდა მალექ-შახი და მისი სასელმწიფო გაიყო რამდენიმე ნაწილად. სამი წლის შემდეგ (1095 წ.) დაიწყო ჯვაროსნების ომი მუსულმანებისგან წმ. ადგილების (სხვათა-შორის ქრისტეს საფლავის) განსათავისუფლებლათ.

როგორც მალექის სიკვდილს, ისე ჯვაროსნების ომს დიდი ზავუნა ჭქონდათ საქართველოს წარმატებაზე.

აი როგორ. პოლესტინა, სადაც დაიბადა, აღიზარდა, და მე-რე ჭქადაგებდა მაცხოვარი, რისგამო დასტანჯეს და ჯვარს აც-გეს იგი, დახურობილი ჭქონდათ მესულმანებს და დიდათ სტან-ჯავდნენ ქრისტიანს სალხს. სხვათა შორის ერთმა პილიღრიმმა (მლოცავმა)—ჰეტრე უდაბნოელმა 1095 წელში, ბევრი წვალე-ბის შემდეგ, მიაღწია შაჰა ურხან II, რომელსაც აღუწერა საში-ნელი მდგომარეობა ქრისტიანებისა პალესტინაში და სთხოვა შემწეობა მათი და განთავისუფლება იმ წმინდა ადგილებისა ურ-ჯულთაგან. შაჰამ მოუსმინა მას და საფრანგეთის ქალაქში — კლერმონში პირველად უქადაგა სალხს ამ საქმის შესახებ. ხალხი აღტაცებაში მოვიდა. წლის თავზე 600,000 კაცი ეკ-როპიელთ ჯარი გამხდრდა ურჯულთაგან. ყოვლის მხრიდან მესულმანები მოეშურებოდნენ აქეთგან (მცირე აზიაში), რათა დაიკავონ პალესტინა.

ამისთანა დროს სომხები, იმის მაგიერ, რომ იმოქმედონ ევროპელებთან ერთად და იზრუნონ თავის სამეფოს აღსადგე-ნათ, მიემხრნენ თავის ორ პატრიარქებს, რომელთაც ჭქონდათ ერთმანეთში ფილოსოფიური ბასი და შეჭყურებდნენ მათ. ბე-რძნები კი უფრო ოსმანებს შეელოდნენ, ვიდრე ქრისტიანებს...

მოსე ჯანაშვილი.

(გაგრძელება იქნება).

კორეისკონფესიის სურამილვან.

გაიხსნა თუ არა ფოთი-თბილისის რკინის გზა — სურამი შეიქნა ჩვენი ქალაქების სოციალური მნიშვნელობის და ჯარების საზაფხულო სადგომათ. სიცლისაგან ქალაქებში შეწუხებული მცირე ნაწილი საშუალო ხარისხის ხალხისა, რომელსაც იმდენი შეძლება არა აქვს, რომ ვაკიდეს ხალხე ბორჯომში, აბასტუმანში, კოფორში, ჰიატიგორსკში, მანგლისში და სხვა ამ გვარ ადგილებში, სადაც ნამეტან ძვირად ჯდება საფხულაობით ცხოვრება, მოდის ხალხე თავის მოსაგრილებლად სურამში. ამის გამო, სხვა დროს ეს რაღაც მიუჩინებელი მოწყენილი, თითქმის ქაღალდის მსგავსი დაბა საფხულში შეიქმნება ხალხე მხარეულ მატალაქად, სადაც კაცი ჰბოკებს სიგრილესთან სამოგონესად, განსაკუთრებით, როდესაც ჯარების ბანაკებიც აქ განმარტობიან ხალხე და «დურგოლი მუზიკის» ხმა თითქმის განუწყობლად ატობებს მის სმენას

რასაკვირველია, ამ რამდენიმე წლის წინათ. როდესაც ვარშემო მთებსე ტყეები ჯერეთ არ იყვნენ გადაჩქილუები, უფრო სსსიამოვნო იყო საფხულაობით სურამი ფვალთათვის; მაგრამ, მართალი უნდა ვსთქვათ, არც ეხლა არის მაინცა-და-მაინც სენებულ დროს ის არა სსსიამოვნო და მოსაწყენი. ჩრდილოეთით ღებნის მთა, სამხრეთით საციციანოცი, აღმოსავლეთით ქემოგრი-სა და დასავლეთით კვარტისისა ბიანთ-ხეკითურთ, თუმცა გა-

ქაჩლებუღნი, სასიამოვნო მღებარეობას და შეხედულობას აძლევენ ამ ადგილს ეხლაც. დაუჩატეთ ამას შესაკებელი გრილი ჭავა, მუდმასი სიო ქორხრადგან და ბაიანთ-ხევიდგან, სამხრეთისკენ მშვენიერი დაცემული მინდორი მოფიფიანე ენებათ და მოშრიალე სიმინდებით, გაჭიმული ოთხ ვერსსედ, თვით მდ. მტკვრამდის და ამის ნაპირებსედ ჭალები, ჩრდილოეთ-დასავლეთისკენ, ქორხრასკენ, ორ მთას შუა მიხვეულ-მოხვეული შოსესს ფარტო გზა და ალაგ-ალაგ მთებში ჩრდილისა და არის თვით სურამის თავში, შიგ შუა დასაში ჩამომავალი, თუმიცა პატარა, მდინარე — ფრანე, საკმაოდ შემუშავებული ვენახები და ხალები, და დამეთანხმებით, რომ სასაფხულო სადგომებში არ უჭირავს უკანასკნელი ადგილი ამ ძველად შესანიშნავს ქაჯაქს და ესლა დაბად შეოფს.

მკრწმუნეთ, თუ არ ის რაღაც გაუგებელი ჩვენი თვისება, რომლის ძალითაც უმეტეს ნაწილათ ჩვენ მავიწევით ხალხე უფრო იქით, საითაც ბევრი დაბრკოლებები გვხვდებიან გზასედ და სადაც უფრო ძვირად გვიჯდება სიამოვნება, სურამი უნდა ირიცხებოდეს პირველ საჩისხის სასაფხულო ადგილებში და უფრო ბევრი სტუმრების დირსია ხალხე ამ დროს, მინემ რამდენიც ჭყავს ხალხე. მაგრამ ტყუილად გი არ არის ნათქვამი — შინაურ მღვდელს შენდობა არა აქვსო.» რადგანაც ჩინის გზა შიგ შუა სურამში გამოდის და სტანციაც აქვე იმყოფება, რადგანაც ხალხი, ამ გზით მოსიარულე, ხშირად ხედავს მას და აქ მისვლა-მისვლა ჩვენი ქაჯაქებიდგან ძალიან იაფად ჯდება, ამისათვის ალაჩაფრათ მიანინათ და მიეშურებიან სხვა გადაკარგულ ადგილებში. როდესაც ამას ვამბობთ, ჩვენ სახეში გვეყანან არა რომელიმე ავთმოფობით მოცული პირები, რომლებიც,

რას თქმა უნდა, იქ უნდა წავიდნენ ხალხე, სადაც მათთვის მოსახსენი მადნის წყლები არიან, არამედ ისეთი პირები, რომლებიც დროს გასატარებლად, თავის გასართობათ და მოსაგრილებლად გამოდიან ხალხე ქალაქებიდან და შეადგენენ სასაფხულო სადგომებში ყოველთვის შემავლელთა.

ერთის მხრით, რასაკვირველია, ეს არის მიზეზი ჩვენი ქალაქებიდან სასაფხულოთ გამომავალი ხალხის სურამისადმი უუურადღებობისა; მაგრამ, თუ მანისა და მანის დიდი უურადღება არ მიეცემოდა, ესლანდელი უმნიშვნელობა. მანის არ მიენიჭებოდა მას სასაფხულო ადგილებში და ყოველ-წლივ, მომართების მაგიერ, უფრო და უფრო არ მოაკლდებოდნენ მას «მეწაფეულები» სტუმრები, (რამათც ეჭვი არ არის), რომ ამ მიზეზს სელს არ უწყობდნენ სხვა მიზეზები, რომლებიც ადგილობრივი მოხელეების დაუდევრობისაგან და მცხოვრებლების მიუხედავლობისაგან წარმოსდგებიან. რადგანაც ქალაქის ხალხას ავარაკებში გასულას დრო მოახლოვებულა, უდროვოდ არ ვრაცხავ ამ მიზეზების და მათ მოსახსობელ საშუალებების ჩვენებას და ვიუდოვებ კიდევ, რომ სურამლები უუურადღებოდ არ დასტოვებენ ჩემს ბაასს მათთვისვე სასარგებლო საქმესე.

თუმცა ბუნებითი თვასება დიდს ძალას შეადგენს და ძნელი მოსადრევიც არის, მაგრამ ხშირად ჩვეულებით გაუუხებელი შეიქმნება ხალხე, ხან თითქმის დაუომობს ხალხე კიდევ მას თავის ადგილს. «ჩვეულება მეორე ბუნება არასა», ამბობენ რუსები; ჩვეულება რუსულად უმტკიცესიაა, ადვიარებენ ქართვლები. მაშასადამე, სურამლების უურადღება იმასე უნდა იყოს მიქცეული, რომ რეგოტმე შეიხვიან «მეწაფეულები» სტუმრები; ამისათვის კიდევ ის არის საჭირო, რომ მათი გემოვნების-დაკვრათ მოაწყონ საქმე, მოახსონ ის, რაც მათ არ ესამოვნებათ.

მასინ, ეჭვი აღარ არის, სხვა გადაგარგულ ალაგებში საზაფხულად გასვლას, ცოტათ-არის თუ ბევრათ, თავს მიანებებენ და სურამში სიარულს დაიწყებენ. გარეულ ფრინველებს მათთვის სასიამოვნო საკენკით ვაჩვენებ ხოლმე, პირუტყვებს კიდევ გამრიელი სასმელ-საჭმელით: კაცი კი, რომელიც უკვლავ ცხოველთა მეფე და გვირგვინია, ჩვენი სისხლი და ხორცია, და რომლისაგანაც უფრო დიდს სარგებლობას გამოკვლით, სრულიად გვავიწყლებს ხოლმე, ანაფერს სიამოვნებას მას არ ვაძლევთ და მარტო იმაზე ვზრუნავთ, რომ, რაც ჭეიძლება სუფთათ გაკვანისათ იგი, ჭიბები დაუტარებლათ და ისე გავისტუმროთ ხოლმე. რაღა თქმა უნდა, რომ ამისთანა კაცი ხელს აიღებს ჩვენს სტუმრობაზე და, თუ პირში არა, ზურგთ უკან მანც, გვეტყვის — ღმერთმა თქვენც შეგარცხვინოსთ, თქვენი მასწინძობაც და თქვენთან მომსვლელი სტუმარიცა. ამას კი სრულით ვერ დავაბრალებთ. შემოხსენებულ გაუგებელ ბუნებით თვისებას; ამ შემთხვევაში დანაშაულები ჩვენა ვართ და, თუ გვსურს, (სტუმართ მოუვარეობით კი არა — ეს ნამეტანა თავ-გაწირულობა იქნება ჩვენ დროში), ჩვენსავე სასარგებლოთ, რომ ბევრი სტუმრები გვევანდნენ ხოლმე. უნდა ვეცადოთ უკვლის ღონის ძიებით მათს სიამოვნებას. —

სასმელ-საჭმელის სიუხვით და სიიაფით იქნამდის განთქმული იყო სურამი, რომ თქმულობათაც კი დარჩენილა შემოქართლში. — იმერელმა სთქვათ, გააწეებს ეს თქმულობა, «იმერეთიდან: წავალ ქალაქში (თბილისში) — სურამში გავიძღვარებ მუცელსა და ქალაქიდან წამოვალ — ისევ სურამშია» დაიწყეთ თუ არა ქალაქის ხალხმა საზაფხულად სურამში გამოსვლა — ქალაქიზედ უფრო სიძვირე ჩამოვარდა აქ სორაგუელობისა და ამ მხრით თითქმის გადაამეტა კიდევ სურამმა ზოგიერთ სა-

ზაფხულსა სადგომებს, მაგ. აბსტუმანს. ეს წარმოსდგა კიდევ
 იჭიდვან, რომ აქაურებმა თითქმის სრულიად ხელი აიღეს სა-
 ჯახო საქმეებისაგან — აღარც შინაურ შიშუტყვეუზე ფიქრობენ,
 აღარც შინაურ ფრინველებზე და აღარც სსკა რამ სამსახირში
 საჭირო საგნებსად. თითქმის მარტო სადგომებში საჭიროებდ-
 ეს საზაფხულად გამომავალი ხალხი, სურამლები მიუცნენ
 მხოლოდ სახლების (უკეთესი იქნება ვოჭკათ, ქახების) შესების
 ზრუნვას. ააყუნტებენ რამდენსამე ამოღარულ ბოძებს, წააღაკე-
 ბენ შიგ «ფოშტის ფიტრებს», დასურაგენ თხლად ყავრით, შიგნით
 და გარეთ «მტუგატურს» გაუკეთებენ თეთრი მაწით, რომელიც
 აქვე — გვერდის უბანში ითხრება, დაჭყლფენ «ფოშტის ფიტრითგუ-
 ისე ჰატარა ოთახებთ, რომ თავი გუდს ვერ მოიქნეს, და
 სახლი მზათ გახლავსთ. მერე ისეთ ფასს დაადებენ სოღმე,
 რომ თვით შუა ქალაქში ბევრად იაფად იშოვნის კაცი ზამთ-
 რობით მშენივრად მოწყობილს სახლს რამდენიმე რიგის ოთა-
 ხებით. ამითიც ხომ არ თავდება საქმე. იმისთვის, რომ უფრო
 ბევრი ადგილი დაჩქით ამ გვარი აგარაკების ასაყუდებლად, სუ-
 რამის მცხოვრებლები თითქმის ყოველ წლივ უფრო და უფრო
 ავიწროებენ ისეც ვიწრო გზებს და იფარგლიან ამ გზებიდან წა-
 მონასტერ დგილებს უშნო და ულანათო ღობეებით. მიუმატეთ
 ამას ეზოების უსუფთაობა, გზების იქამდის ოღრო ჩოღრონის
 სიმშრალის დროს, რომ კაცი, თუ ფრთხილად არ იქმნა, ფეხს
 მოიტყს და ავდრან დღეში კიდევ, თუ ლაღში არ დაიხრეს —
 მადღობა შესწიროს ღმერთსა, და, ერთი მბძახეთ ვის სძულს
 ისე თავი, რომ აქ მოვიდეს ხალხე საზაფხულათ.

აი მიზეზები, რომლებიც უფროთხობენ სურამს «მეზაფხუ-
 ლე» სტუმრებს და რომლებიც გაზოც სახლების ამშენებლები,
 მოკების მაგიერ, ზარალის მეტს ვერაფერს ხედავენ, რადგანაც

ზამთარ ზაფხულ კარ გამოკეტილებს და ფანჯრებს-დახურულებს შესტყეკიანს სოღმე მათ.

თუ სურამლებს სურსთ სასარგებლოდ გამოიყენონ თავიანთ ქვეყნის მდებარეობა და ჭკაა, თვით ბუნებისგან მინიჭებულნი, (ან კი ვის არ სურს ეს ჩვენ დროში?), თვალები უნდა გააჭკივროს და თითონაც ხელეობ უნდა გაანძვროს და არა პირ-ღია შესტყეკროდნენ ბუნებას, რომელიც მხოლოდ გვიადვილებს პირში ლუქების ჩადებას და თავისთავად კი არაფერს არ გვჭრის პირში. თუ ადგილობრივი მოხელეები, განსაკუთრებით ისინი, რომლებსაც ხალხი უწოდებს «მკნეხვეებათ», გზებზე და ეზოების სისუფთავეზედ არ ზრუნავენ, რადგანაც, როგორც ბევრი მათგანისაგან გაგვიგონია, ჯამაგირი არ ეძლევათ, თვითონ მცხოვრებლებმა მაინც იზრუნონ თავიანთ-თვის. არც თუ ისე ძვირათ დაუფდებიან, რომ ვისიმე შემწეობა იყოს აქ საჭირო. თითქმის თვითთუფს გომღს, რა ხარისხისა და წოდებისაგან უნდა იყოს, ჭყავს ხარ-კამრები, რომლების შემწეობითაც, წელიწადში ერთი დღე რომ გადასდოს ამ თავისთვის სასარგებლო საქმეზედ, შეიძლება ეზოც წმინდათ შეინახოს და ეზოს წინ გზაც მოიკნჭოს. ამ გვარად—დღეს ერთი გაისუფთავენს თავის ეზოს და ქვიძას დააყრის მის წინ გზას, ხვალ მეორე მისი მეზობელი, და ეს ორი შემოსსუნებულნი მარესთაგანნი მოისპობიან. ღობეების ფასად ეზოებს შინიანი მოაჯირებიც გაუკეთდებათ და ამ შემთხვევაში არაფერი არ არის საჭირო სურამლებისათვის, მხოლოდ უნდა უარ-ჭეონ რაღაც მამა-პაპური ჩვეულება. ეს, გარდა იმისა, რომ შინს მისცემს სახლებს და თვით დაბას, საჭიროც არის ღობეებში ცეცხლის ადვილად გაჩენის შიშისაგამო. იქონიონ სურამლებმა მუდამ სახეში, რომ უნდა კაცის ტაკეთება, თუ არ ჩაიმი ბედნიერი შემთხვევით, შე-

უძლებელია და ბევრს და ურიგო სახლების შენებას თავი დაანებონ, გააკეთონ ცოტა და რიგიანები; ნურც გზებს შეავიწროებენ, რადგანაც რიგიანი გზა ფასსა სდებს სახლსა. ფასებიც ცოტა რდე მოუკლონ, რადგანაც ყოველ სააგნულს ათი თუმნის აღება უფრო სასარგებლოა, სინამ ერთ ზაფხულს რცი თუმნისა და სამ-ოთხ ზაფხულს, ან კიდევ სამუდამოდ კარების გამოკვეტა. ამას თვით აღებ-მიცემობის რიგი ითხოვს და მხოლოდ იმას რჩება ხოლმე მოგება, გინც მას მისდევს; ვინც კიდევ არ მისდევს ამ წესს — ის თითქმის ყოველთვის გოტრდება ხოლმე. რაც შეეხება ხორაკულობის სიიაფეს — ეს თავის-თავად მოხდება, თუ სურამლები იქონიებენ სასეში, რომ იმათ, როგორათაც ადგილობრივ მცხოვრებლებს, მასშინძლობა შეიკვნით და არა სტუმრობა და ამისგანო ხელს მიჭყობენ ბაღულობის, თუ შინაური ფრინველების და პირუტყვების გაშენებას და მოვლას. ესეც რომ არ იყოს, რამდენათ ძნელია ყველაფრისათვის პასარში შეუერთება, თვითოეულს რჯასს გამოუვლია...

მე დარწმუნებული ვარ და, ეჭვი არ არის, სურამელებიც, დამეთანხმებიან, რომ, თუ ეს საშუალებები რამდენათმე სმარებულ იქნებიან და მით ხსენებული მიზეზები შემცირდებიან მაინც არის, სურამი განდება «მეზაფხულე» სტუმრებისაგან ურდალების ღირსი და ყოველ-წლივ, თუ ასობით და უფრო მეტობით არა, ათობით და რცობით მაინც მოემატებიან მას საფხულადით სტუმრები; რამდენათაც ეს კიდევ სასარგებლო, სელ-მოსათობი იქნება სურამლებისათვის — ამასეღ ლაჰარაკი ხომ საჭირო აღარ არის...

გობრონ ლინელი.

25 აპრილი, 1882 წ.

კოლიტიკური სხოვრებიდგან.

სახელმწიფო იდეალი. — მისი ნაკლულებანება. — გასწორების სა-
შუალება. — რათ ამოიღო ხმა „მეოთხე წოდებამ“, ანუ მუშა ხა-
ლხმა? — ნიმუში მეოთხე წოდების მოთხოვნილებისა. — ირლანდიის
საქციელი. — მიზეზი ამ ნაირი მოქმედებისა. — რა ნაირ გარემო-
ბაშია „მეოთხე წოდების“ საქმე რუსეთში? — ამ სახელმწიფოს
წესდებულება „შენსწული“ პირების გამო.

როდესაც, მრავალი გარემოების წყალობით, მთელი კაცთა
ბრინობა დაიყო ცალკე-ცალკე ერზე, სხვა-და-სხვა ნაციებზედ;
მხოლოდ იმის შემდეგა ვაქვს ჩვენ შეკრებილი ისტორიული
მასალა. რა ხაირი ცხოვრებითა სტოკრობდა ადამიანი ისტო-
რიულ პერიოდამდის, ამაზედ ჩვენ ნამდვილი არა ვიცით რა და
შეგვიძლიან მხოლოდ მისკედრით, სუსტათ წარმოვიდგინოთ.
და რადგანაც მარტო ამ წარმოდგენას აქვს იქ ადგილი, ამი-
ტომ ერთი ჭკვა წარმოვიდგენს ძველ დროს ისე, როგორც სა-
მართისა და სისრულის პერიოდს კაცის ცხოვრებისას; მეორეს
კიდე წარმოდგენა ეუბნება, რომ ისტორიული სიცოცხლე კაცი-
სა გამოვიდა მის კულურ მდგომარეობიდან, სადაც იგი იყო
თუ უბიძგის დვიძლი ძმა არა, იმისი დვიძლი ბიძაშვილი მაინ-
ცაო. ადარე კი ვიტყვი, თუ რამდენათ საჭირო და კარგია,
რომ ჩვენ ვაქონდეს ამ დავიწყებულ წარსულზე ნამდვილი, მეც-
ნიერებაზე დადგენილი აზრი. მაგრამ, მოგვსენებათ, არ ცოდ-
ნა არ ცოდვანო. მხოლოდ რაც კი ვიცით ჩვენ ამ ისტორიული

ცხოვრებიდან, იგი, ბევრ სხვა სასარგებლო ჭეშმარიტებასთან, გვიმარტავს თავლ-საჩინოთ ერთ მთავარ მოკლენას მასზედ, თუ რაში მდგომარეობდა იდეალი სასელმწიფოსაი.

რადგანაც დიდი ადგილი ეჭინა ისტორიულ კაცში იმ თავ-მოყვარეობას, რომელიც აშენებულა სხვების უბედურებაზედ, ანუ კიდევ, წნობითი შეხედულება ქვეყნაერობაზედ კაცს ვერ აცილებდა თავის საკუთარ სურვილს, ვერა ხედავდა დაბრ-მავებული გონება ადამიანისა, თუ რა გვარი დამოკიდებულება არის სასარგებლო ურთიერთა შორის კერძო პირთათვის, რა სპეციაკი ადგილი უჭირავს ერთმანეთის დასმარებას; ამის გამო ისტორიული კაცი ემსახრებოდა მხოლოდ თავის საკუთარ თავს, და ეს სამსახურიც მიქცეული იყო მომეტებულ ნაწილათ სხვების დასაგვრისკენ. დღესაც ისეთი ველური წარმოდგენა სუ-ფეკს კაცობრიობის უმრავლესობაში ურთიერთა შორის, ყველას თავისი თავი მიანინა კი ასეთ არსებათ, რომელსაც უნდა ემსახუ-რებოდეს და ესარჩლებოდეს ყოველივე ის, რაც რამ არის და-ბადებული მის გარშემო. თვით ღმერთი უნდა იცავდეს მხო-ლოდ მას, და სხვებსაც იმდენათ, რამდენათაც მის კუჭისთვის საჭიროა ესა. აქედან აიხსნება მისი ანგარიშების დაჭერა თვით ღმერთთანაც: «გეგედრები, დაჟღერე ჩემი მოწინააღმდეგენი და განმძლიერე მე, მომეცი მისი საჩხო, ცოლი, ქალი, ცხენი» და ბევრიც სხვანა.

მაგრამ, აგერ, ცხოვრების ტრიალია, უამთა ვითარებამ კაცი ხელ-ნელა შეაჩვია იმ აზრს, რომ ბუნება მარტო იმის ფე-რხთა-მტკრათ არ არის გაჩენილი. დღეს თუ ის განადგურებდა მეზობელს, ხვალ თითონ შეიქნებოდა სხვისგან დარბეული. სხვა-და-სხვა სტიქიებთან ბრძოლა იყო მისთვის საჭირო და ეს ბრძოლაც იმდენათ ადგილი იყო, რაც მომატებული ადამიანნი

მიეკვდლებოდნენ ერთმანეთს და ერთათ შეებრძოდნენ წინააღმდეგ ძალას. ბეგრმა ამისთანა მაგალითმა შეაწყალა ფრთები განუსაზღვრელ თავ-მოყვარეობას, აშენებულს სხვების დაუძინებელ მტრობას. თავ-მოყვარეობის დაკმაყოფილებამ მოითხოვა, რომ რამდენიმე კაცი ერთათ შეკრულიყო რომელსაში საქმისთვის. ამ აზრზედ აშენდა ნაცია, ერი. რასაკვირველია, მკითხველმა უნდა გარგად იტოდეს, რომ ეს აშენება იმაზე უფრო ბეგრ დროს მოითხოვდა, ვიდრე ამ სტატის წავითხვა. ამიტომ, საჭირო არ არის ესლა იმაზე ლაპარაკი, თუ რამდენი ათასი დაბრკოლება უდგა წინ მრავალ ადამიანის ერთათ შეკრულობას.

აგერ შესდგა მთელი ერი, რომელსაც სახეში აქვს სტიქიური ძალის გაქარწყლება, რომ მას არ უძლიდეს ცხოვრებას, არ უძარბედეს სიცოცხლეს, არ ანთმეკდეს სარჩოს. ეს ერთი მხარე ნაციის აშენებისა. მეორე მხარე თავის დაწყასთან სხვის დამონაგება იყო. მრავალნი ერთათ იმიჯომ შეიყარნენ, რომ დაიცვან თავი, და კიდევ მიტომ, რომ დიდი ძალით უფრო ადვილად შეიძლება წართქვა სხვისა სარჩოსი, უფრო ადვილია სხვების დასელთაგება და მათი გამოყენება თავის სასარგებლოთ.

უმთავრესი აზრი ნაციისა ამაში მდგომარეობდა. აქედან ნაციას უნდა ეზოგნა უმაღლესი სანქცია თავის მოქმედებისა, უმთავრესა კვერის დამკვერელი გარეშე ძალაში, რომელიც იყო ყოველისთვის შემქმნელი, დამბადებელი. იმან ეს სანქცია იზოგნა თვით სარწმუნოებაში, რელიგიაში. ყოველ ნაციას მარტო თავის თავი მიაჩნდა ღვთის კალთის ქვეშ, დანარჩენნი ეგონა ღვთისაგან გაგდებულნი და დაწვევლილნი. როგორც წინათ ვერძო ვირი, აგრეთვე ნაცია ჭფიქრობდა, რომ ყოველივე გაჩენილია მხოლოდ მისთვის და, რაც მის გარეშე სუფივეს, იგი არის

წინააღმდეგი ღვთისა, მის კანონებისა. ეს შეადგენდა წინათ წინდის, ერის წმუნებას.

ამ წმუნებაზედ აშენდა ყოველი სახელმწიფო. აქედან, რასაკვირველია, უმაღლესი იდეალი სახელმწიფოსა იმასი მდგომარეობდა, რომ მას მაგრა სჭეროდა თავისი ავლა-დიდება, არ გამხდარიყო აკლებულ სხვა, «ღვთისგან დაწყევლილ» ერისაგან, თითონ, თავის მხრით, ყველასთვის წაერთო, რაც კი რაიმე მოუპოვებოდა სხვა საციებს. ეს იყო სახელმწიფოს იდეალი და დღემდის ბევრგან ჯერ ისევ ასეთი ფერმი აძევს მას... უნდა თქვას კაცმა, რომ თუმცა ასეთ ვიწრო კალაპოტში იყო ჩამკვდარი სახელმწიფოს დანიშნულება, მაგრამ ამ კალაპოტმა უშუალებელი ღვაწლი დასდო კაცობრიობის განათლებას და ცხოვრებაში განავითარებას. იმან მიანიჭია ხალხსი სასოგადო ჭირსა და იღბლის გაკუასა და გაზიარებას. იმან დანერგა ხალხში სიყვარული სოციალური ცხოვრებით არსებობისა და იმან დაიხსნა ადამიანთა განაღმეობელი, ზირუტყველი მდგომარეობიდან.

* * *

მრავალი გამოცდილების შემდეგ ყოველი სახელმწიფო დაწმუნდა, რომ ამ იდეალის აღსრულება მოსახერხებელია, როდესაც შესრულებიან შემდეგი პირობანი: რადგან მრთელი სახელმწიფო კერ იცხოვრებს მარტო ცარცვა-გლეჯით სხვა ხალხებისა, ამიტომ უმრავლესობა უნდა იყოს გადამდგარი შრომაზედ, სასარგებლო საგნების წარმოებაზედ — ძაწის ხვნაზედ, საქონლის მოკლა და გამრავლებაზედ; მაგრამ რაკი მეზობლად მეოფ სახელმწიფოების თვალში მარტო სასარგებლო შემოსება ხალხისა არ შეადგენდა იურიდიკულ უფლებას ხალხის თავისუფალ არსებობაზედ, ამიტომ საჭირო იყო ისეთი გარემოების დაბადება, რომელიც მათ აკრძობინებდათ ამ ხალხის ცხოვრების საბუთებს.

ამისთანა საბუთი ყველა სახელმწიფომ იპოვა ამ გარემოებაში, რომელსაც მოგვივლენს ჩვენ ღონიერი და დასჯელთნებული ჯარი მომართა. მარტო იმასა ჰქონდა არსებობის ნება, ვინც გამაგრებული იყო ფიზიკურა ძალით. ზნეობითი საბუთები არა მოქმედებდნენ სახელმწიფოების თვალში. შეკიდვიან ფიზიკურათ გამაძაგრდე, ხომ გიდეც იცხოვრებ, არა და, მე, როგორც უღონიერეს სახელმწიფოს, თვით განგება მამლეკს სებასა, რომ გაგანადგურო შენაო, ეუბნებოდა ერთი ხალხი მეორეს. ამიტომ უმთავრესი მოთხოვნალება სახელმწიფოისა შესდგებოდა ვარკების დაარსებაში. ვასაც უფრო მრავალი, დასჯელთნებული ჯარები ჰყვანდა, ცხოვრებაც იმას შეეძლო... მეომარი უნდა განთავისუფლებული იყოს ყოველ-გვარი საქმისგან, გარდა სამსჯდრო ხელობის შესწავლისა. მეომარს ახარია დაფარვა მთელი სახელმწიფოსა აკლა-დიდებისა, მისი ხალხის სიცოცხლისა. ამიტომ მშრომელ ხალხს უნდა ემოვნა ორგვარი საჩხო — თავის გამოსაკელებათ და მეომართა შესანასათ. ხალხმა იფიქრა, რომ თუ გი ჩემი მოძმენი თავს დასდებენ ჩემი წადალების დასაფარათ, ჩემი ნაწარმოების მოსაგლეჯათ, ჩემი ცოდშილის ასატდენათ უღაზია მტრებისგან, მე მოვალე ვარ ასეთ ძვირ-ფას მეზობედს ჩემი ღუჟა გაუნაწილოგო. ხალხი იხდიდა სახელმწიფო გადასახადს გუფს. მოდგინებით, რომ დაებადნა არსებობის საბუთი, ფიზიკური ძალა.

მაგრამ როდესაც საქმე მიადგა ამისთანა დაყოფას მუშებრე და მომრებზე, ხალხის წადილი იყო ხოლმე თავის დაცვა — სხვისა არა მიხდა რა, ოღონდ ჩემსას ნურავის დაანებებთო, და რაც გინდ დაკლა იმოვნოთ თქვენი მტრებისგან, მე არ შეგკვიდებითო, ეუბნებოდა მომრებს. ამის გარდა ხალხსა და მომრებს შუა ურატკიკული საჭიროება მოითხოვდა შუა-მავალ

ძალას, რომელსაც უნდა თვალ-უური ედევნებინა, რომ მეომარმა აღასრულოს თავისი მოვალეობა სალსთან და უკანასკნელმა კიდევ თავის მხრით მუდამ უკლებლივ აძლიოს მეომარს საჩხო. ამისთანა შუა მავალის ადგილი დაიჭირა მზაობაში, მმართველობაში, რომელიც განაგებდა ორივე მხრის საქმეებს, საჭიროებისდა კვლად, ადგენდა კანონებს და სსვ.

ამ სახით შესდა შრთელი უშველებელი მესანიზმი როგორც შინაური საქმის განსაკუბლათ, აგრეთვე გარეკანი უბედურობის ასაცდენათ. თუმიც მართებლობა მალლა იდგა ხალსზედ და მეომრებსზედ, მაგრამ თუ ეს უკანასკნელნი ერთმანეთს ზურგს მისცემდნენ, მაშინ მართებლობის მდგომარეობა შიიცვლებოდა ხოლმე, ხან ეს შეცვლა მას აღარ ადგომილებდა თავის ადგოზზე, განიდევნებოდა ხოლმე სახელმწიფოდგან და უთმობდა თავის საქმეს სხვა შირებს. ამიტომ მართებლობას ისე უნდა ემოქმედნა, რომ ან არც ერთი მათგანი არ შიკევიწროებინა, ან არადა ერთ-ერთი უთუოდ თავის მსარესზე ჭყოლოდა. უმაღლესი უფლება მეტათ სახარბიელო რამ არის გაცის თავ-მოუვარეობისათვის. თითქმის ყველგან მთავრობა მეომრების შემწეობით ასრულებდა სალსის უმთავრეს მოთხოვნილებას, არა სდიდა მას სხვა სახელმწიფოს გულისათ, მაგრამ, თავის გარეშე წადილების აღსასრულებლათ, თითონ ხალსს ისე უყურებდა, როგორც შატრონი, და ისე განაგებდა, როგორც თავის სული და გული მოითხოვდა. რომისა, საბერძნეთის, საფრანგეთის, ინგლისის, ინდოეთის ჩინეთის და სხვა სახელმწიფოებმა დავკანახეს, თუ რა გვარი წეობილება ჩამოვარდა ხალსში. როდესაც ამათ მიადწიეს თავიანთ იდეალს, ე. ი. ისეთი ფიზიკური ძალის დამუარებას, რომელიც მათ იცვავდათ გარეშე შტრებისაგან, რაც რამ საცხოვრებელი მოიპოვებოდა

მთელ სასულემწიფოში, ის საცხოვრებელი მარტობლობამ დაანა-
წილა კერძოთ და ჩააბარა სამკვიდროდ გამოჩენილ მეომართა.
თითონ სასულემწიფოში შეიქმნეს ამოჩეულნი პირნი, რომელ-
თაც ეკუთნოდათ არათუ მამულ-დედული მთელი სალხისა, არა-
მედ თითონ ამ სალხის ხორცი და სულიც.

* * *

სახოცადოთ ქვეყანაზედ ვერ დამისახელებთ ისეთ წმინდა
და ძალაღ საქმეს, რომელიც არ გაჭუჭყიანდეს და არ გაწუწუ-
დეს, როდესაც ეს საქმი ჩავარდება წამხდარ და გაფუჭებულ
ადამიანის ხელში. ასეთი საქმი მოუვიდათ ძველებურ სასულემწი-
ფოებსა. სალხმა თავის დატვისთვის მოიგონა ერთად-ერთი სა-
შუალება, რომელიც მას აძლევდა აჩხუბობის ნებას, და ეს ია-
რადი რაჟი ჩავარდა ადამიანის ხელში, ამ ადამიანმა დააღო მას
ისეთი ფერი, რა შვილიც თითონ იყო. უფლების ძალით, მე-
ომრებთან ანგარიშების დაჭერით აღნიშნულმა სასულემწიფოებმა
ჩააგდეს თავის სიცოცხლე თავიანთ წარმომადგენლების ხელში.
წინათ მე მოგასსენეთ, რა თვალთ უყურებს ერთი კაცი მეორეს
ჟერ ეხლა, და რა თვალთ უნდა ეყურნათ ერთი ერთმანეთის-
თვის უწინ, როდესაც კაცი ფიქრობდა, რომ მარტო თითონ
არის დაბადების შუაგული, მისი დედა-აზრი, მისი სული და
გული! ამ ნაირათ, აუცილებლათ უნდა დარღვეულიყო გარ-
მონია სასულემწიფოს წევრთა შორის. გარმონია დაარღვა. უმ-
რავლესობა ჩავარდა შინაურ ტყვეობაში. იგი კარდაძი-
ცა მასალათ, რომელსაც აურ-დაურაკად სურავდნისამებრ უმცი-
რესობა. დაარსდნენ კანონები, რომელნიც ესარჩლებოდნენ მო-
ლოდ უმცირეს ნაწილსა. უმრავლესობა დარჩა კანონის მუარვე-
ლობის გარეშე. თითონ სარწმუნოება ესარჩლებოდა უძლიერე-
სებს და ზურგს უქცევდა უძლიერესს. ინდოეთში დაიბადა სარწ-

მუნოებს, რომელიც აღვიანებდა, რომ მფლობელი წოდება ამო-
 უშვა ღმერთმა პირიდან და გულისდგანაო, მაშინ, როდესაც და-
 ბალი წოდება, უმრავლესობა, ღმერთმა გაჩინა უზატოური ასო-
 ებიდანაო. ამიტომ აჩუქეთ უნდა იცხოვრონ ფუფუნებაში და
 დაწუნებულთა შრომაში, ვაი-ვაგლახში, რომ ამ შრომით უ-
 შრომონ საფუფუნებელი მასალა ამოაჩუქეთ. ეს საწმუნოება
 თითონ ღმერთმა ჩაკვანდა და ვინც ამას არ აღვიანებს, იგი
 იქნება ღვთის წინააღმდეგი და, მაშასადამე, მოსაკლავიო. მეტი
 რა გზა ჰქონდა გაუნათლებელ გონებას, რომ არ ეწამა იგი?
 უმრავლესობამ იფიქრა, რომ ჩემი ბედით თვით ღმერთს დაუწე-
 სებიაო, მაშასადამე მე მმართველ ღვთის განკების პოლიტიკებს
 და აღსრულებიაო. აი უმთავრესი ნაკლავიანება, რომელიც მო-
 ჰყვა წინანდელ სახელმწიფო იდეას. თუმცა გარკვეულ მტერი
 მოგერებულ იყო, მაგრამ შინაური მდგომარეობა უმწა-
 რესი გამოდგა. საწმუნოებამ შეარბია აჯამი, რეგენი
 გონება კაცისა ამ მდგომარეობასთან თავის უმაღლესი სინათ-
 ლით, რომელიც უქადაგებდა ღვთის დიდებას, აძლედა ნუგეშს
 იმ საიქიმში, აწუნებდა აღუკლებელ გრძნობას, რომელიც ით-
 ხრავდა შიშსა და შურის ძიებას, აფაქიზებდა გულს ცუდ მიდ-
 რევილებიდან...

ტავლა

474
 1882

1882 წლის ჟურნალ „იმედზედ“ ხელის მოწერა მიიღება ქ. თბილისში — მხოლოდ რედაქციაში, რომელიც იმყოფება კუკიაში, მეორე თუმანიშვილის ქუჩაზედ, ნემენცების სასაფლაოსთან, № 12.

გარეშე მცხოვრებელთ შეუძლიანთ დაიბარონ ჟურნალი ამ ადრესით: **Въ Тифлисѣ, въ редакцію грузинскаго журнала «ИМЕДИ».**

ფასი წლიურის გამოცემისა გაეზაენით სხვა ქალაქებში და თბილისში შინ მიტანით — — — 8 მან.

ნახევარი წლისა — — — — — 4 მ. 50 კ.

სამი თვისა — — — — — 2 მ. 50 კ.

ცალკე ნომერი ღირს — — — — — 1 მ.

ვისაც ჟურნალი მისდისთ და სვედრი ფულნი ჯერ არ შემოუტანიათ, ვთხოვთ ძალე გამოგზავნონ.

ვისაც რომელიმე ნომრები ჟურნალისა არ მისვლიათ, ან არ მიუვიდესთ, ვთხოვთ გეაცნობონ და დაკარგული წიგნები გაეგზავნებათ ხელახლად.